

በ1862 በግሪክ አገር በደብረ አቶስ (Mount Athos) መጀመሪያ በተጻፈበት በግሪክኛ ቋንቋ ተገኝቷል።¹

የመጽሐፉ ይዘት

ሄሮማስ ኖላዊ ጥልቅ የሆነ የትምህርተ ሃይማኖት መጽሐፍ ሳይሆን በቀላልና ጥልቅ በሆነ ስእላዊ አገላለጥ የተጻፈ ክርስቲያናዊ የስነ ምግባር መጽሐፍ ነው። ለዚህ ነበር በሁሉም ዘንድ ተወዳጅነትን ያተረፈው። መጽሐፉ የራስዬ መጽሐፍ ነው የሚመስለው። መጽሐፉ በሦስት ክፍሎች ይከፈላል። ይኸውም 1ኛው/ ራእዮች ናቸው። በዚሁ ክፍል ለጸሐፊው የተገለጡ 5 ራእዮች ይገኛሉ፤ ራእዮቹ ለጸሐፊው ለሔርማ በሱም አማካይነት ለመላ የቤተ ክርስቲያን ምእመናን ንስሐ እንዲገቡ የተሰጠ ጥሪ ነው። 2ኛው/ ትእዛዛት ናቸው። ይህ በጣም ረዥሙ ክፍል ነው። በዚህ ክፍል ውስጥ 10 ትእዛዛት ይገኛሉ፤ ትእዛዛቱም የተሰጡት በጠባቂ መልአክ ሔርማ ሆኖ በእርሱም አማካይነት ንስሐ እንዲገቡ ለመእመናን የተሰጡ ናቸው። 3ኛው/ ምሳሌዎች ናቸው። ይህም ክፍል 10 የተለያዩ ምሳሌዎችን የያዘ ነው። መልአክቱም ያው የንስሐ ጥሪ ነው።

ይህ መጽሐፍ በማንና መቼ ነው የተጻፈው?

መጽሐፉን ማን እንደጻፈው በውል አይታወቅም። ስለዚህ ችግር የሚከተሉት 5 ግላዊ አመለካከቶች ይገኛሉ። 1ኛ/ አንዳንድ ሰዎች የዚህ መጽሐፍ ደራሲ የሐዋርያው የጳውሎስ ጓደኛ የነበረና ጳውሎስም በሮሜ መልአክቱ 16:14 ስላምታ የላከለት ሄሮማን ነው ይላሉ። ከእነዚህም አርጌኒስ (Origen) እና ታሪክ ጸሐፊው አውሳብዮስ (Eusebius) ይገኙበታል። 2 ኛ/ በሮሙ ኤጲስቆጶስ በቀሌምንጦስ (92-101) ጊዜ የነበረው ነው ይላሉ፤ ይህም የተባለበት ምክንያት የቀሌምንጦስ ስም በመጽሐፉ ውስጥ በመጠቀሱ ነው። 3ኛ/ ጸሐፊው የሮሙ ኤጲስቆጶስ የፓያስ (Pius of Rome) (140-154) ወንድም ሄሮማስ ነው ይላሉ። 4ኛ/ አንዳንድ ሰዎች ደግሞ

ሄሮማስ የእውነት ስም ሳይሆን የፈጠራ ስም ነው ይላሉ። 5ኛ/ የኢትዮጵያው ሄሮማስ ኖላዊ እንደሚለው ደራሲው ሐዋርያው ጳውሎስ ሲሆን የልስጥራ ሰዎች በሰጡት ሄሮማስ በሚለው ስም ነው የሚሉ አሉ።¹

ብዙ ሊቃውንት ከአንደኛው ጋር ትስስር ሊኖረው የሚችለውን 2ኛውን ሀሳብ ይቀበላሉ። መጽሐፉም የተጻፈበት ጊዜ የመጀመሪያው ምእት ዓመት መጨረሻ ወይም በሁለተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ እንደሆነ ይታመናል።

ምዕራፍ 13

የእስክንድርያና የአንጾኪያ የትርጓሜ ትምህርት ቤቶች

ከክርስቶስ ልደት በኋላ ከሁለተኛው ምእት ዓመት ወዲህ በእስክንድርያና በአንጾኪያ ስሙጥር የሆኑ ሁለት የትርጓሜ ትምህርት ቤቶች በተለያዩ ጊዜያት ተቋቁመው ነበር። የሁለቱም ት/ቤቶች ዋና ዓላማ ለሰው ድኅነት ከልዑል እግዚአብሔር የተሰጡትን በቅዱሳን አበው ምክንያት ሲወርዱ ሲዋረዱ የመጡትን የብሉያትንና የሐዲሳትን ቅዱሳት መጻሕፍት ለምእመናን እንዲገባ አድርጎ መተርጉምና ወደ ቤተ ክርስቲያን የሚመጡትን አዲስ አማንያንን ለጥምቀት ለማዘጋጀትና ክርስቲያኖችንም በእምነት ጸንተው እንዲኖሩ ለማድረግ ነበር። በእነዚህ ትምህርት ቤቶች ይሰጡ የነበሩት ትምህርቶች የቅዱሳት መጻሕፍት ትርጓሜ ብቻ ሳይሆን፤ የሃይማኖትም ትምህርት ጭምር ሲሆን፤ በመጀመሪያ ጊዜ ሁሉም ትምህርት ለወጣንያን እንዲስማማ ነበር ይዘጋጅ የነበረው። ዘግይቶ ግን ትምህርቱ ሁሉ በዝቅተኛ ደረጃ መሰጠቱ ቀርቶ በሁለቱም ትምህርት ቤቶች በተለይም በእስክንድርያው

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 680.

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 688.

ት/ቤት ሁሉንም ትምህርት በተለይም የቅዱሳት መጻሕፍትን ትምህርት በተራቀቀና በተፈላሰፈ መንገድ ማስተማር ተጀመረ። በዚህ ዓይነት በዘመኑ ተስፋፍተው የነበሩትን የግሪክ ፍልስፍናን፣ ስነ ጥበብንና ስነ ጽሑፍን አጣምረው ማስተማር ጀምረው ነበር።

ሆኖም የእስክንድርያና የአንጾኪያ ትምህርት ቤቶች በቅዱሳት መጻሕፍት አተረጎም በኩል በመካከላቸው ታላቅ ልዩነት ነበረ። ይኸውም የእስክንድርያ ት/ቤት «መጽሐፍ (ንባብ) ይቀትል ወመንፈስ (ትርጓሜ) የሐዩ» ማለት «ንባብ ይገድላል፣ ትርጓሜ ግን ያድናል።»¹ የሚለውን በመከተል፣ ቅዱሳት መጻሕፍትን በአድምታ ትርጓሜ (Allegorical) በመተርጎም የመጻሕፍትን ምሥጢራቸውን እንጂ ንባባቸውን ቃል በቃል አይከተሉም ነበር። የአንጾኪያ ትምህርት ቤት መምህራን ግን ቅዱሳት መጻሕፍትን ሲተረጎሙ ፊደላዊ ትርጓሜን ወይም የቃል በቃል ትርጓሜን ወይም የነጠላ ትርጓሜን እንጂ የአንድምታን ትርጓሜ አይከተሉም ነበር። የእያንዳንዱን ትምህርት ቤት ይዞታና እድገት እንደሚከተለው እንመለከታለን፡-

1. የእስክንድርያ የትርጓሜ ትምህርት ቤት

የእስክንድርያ ከተማ ክርስቶስ ልደት በፊት በ322 ዓመት ላይ በመቄዶንያዊው በግሪክ ንጉሥ በትልቁ እስክንድር ነው የተመሠረተችው። ትልቁ እስክንድር ከግሪክ ተነሥቶ ከመካከለኛው ምሥራቅ ሀገሮች ጀምሮ እስከ ሕንድ ድረስ ግዛቱን በአስፋፋ ጊዜ፣ እስክንድርያ ሁለተኛው የመናገሻ ከተማው ሆና ነበር። ስለዚህም እስክንድርያ የግሪክ ፍልስፍናና ሥልጣኔ እንዲሁም የዕብራውያን ትምህርትና ዕውቀት መዲና ሆና ነበር። በጥንቱ ዓለም የታወቀው ታላቁ ቤተ መጻሕፍት የሚገኘው በዚሁ በእስክንድርያ ከተማ ነበር።

¹ 2ቆሮ 3:6።

በ969 ዓ. ም. ካይሮ ዋና ከተማ ሆና በታዋን እስክምትወስድ ድረስ እስክንድርያ የግብጽ ዋና ከተማ ሆና ኖራለች።¹

ከዚህም ሌላ እስክንድርያ የጌታ ደቀ መዛሙር ቅዱስ ማርቆስ ያስተማረበት በመሆኗ ለብዙ ዘመናት ታላቅ የክርስትና መዲና ሆና ቆይታለች። በክርስትና መዲናነቷም ከሮምና ከአንጾኪያ ጋር በአጅጉ ትወዳደራለች። በዚህም በእስክንድርያ ከተማ የአይሁድ እምነት ፍልስፍናና የግሪክ ፍልስፍና ተገናኝተው የሁለቱም ወገኖች ምሁራን የሁለቱንም ወገኖች ዕውቀቶች በማጥናት የግሪክ ፍልስፍናንና የአይሁድን እምነት ለማቀራረብ ሙከራ ተደርጎ ነበር። በዚሁ ዘመን የአይሁድ ብሉይ ኪዳን ወደ ግሪክኛ በመተርጎሙ የግሪክ ፈላስፋዎች የዕብራውያንን እምነትና የሕግ መጻሕፍት በቀላሉ እንዲያውቁ ረድቷቸዋል።

ግሪክኛ ቋንቋንና የግሪኮች ፍልስፍናን ጠንቅቆ ያውቅ የነበረው ፊሎ (Philo) የተባለው አይሁዳዊ ምሁር የአይሁድን እምነትና ቅዱሳት መጻሕፍትን በግሪክ ፍልስፍና መሠረትነት ለመተርጎም ሙከራ አድርጎ ነበር። ፊሎ በእርግጥ ብሉይ ኪዳንና የአይሁድ እምነት ከግሪክ ፍልስፍናና ከግሪክኛ አስተሳሰብ እጅግ የላቀ መሆኑን አበክሮ ይናገር ነበር።²

የእስክንድርያ የወጣንያን ክርስቲያኖች ትምህርት ቤት (Catechetical School) የተመሠረተው በ185 ዓ. ም. አካባቢ ነው። ትምህርት ቤቱም በእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ሲቋቋም የመጀመሪያው ኃላፊ ፓንዴኖስ ይባል ነበር። ፓንዴኖስ የረዋቅያን (Stoics) ፍልስፍና ተከታይ ነበር። በኋላ ግን ወደ ክርስትና ተመልሶ ቀናኢ ሰባኪ ሆኖ ነበር። ለ17 ዓመታት በእስክንድርያ መንፈሳዊ ት/ቤት ሲያስተምር ከቆየ በኋላ፣ ወደ ሕንድ አገር በመሄድ ሰባኬ ወንጌል ሆኖ አገልግሏል።

¹ Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. II, Charles Scribner's Sons, Michigan, 1910, p. 779.

² Walker, Williston, A History of the Christian Church, Charles Scribner's Sons, New York, 1959, p.17.

ቀሌምንጦስ ዘእስክንድርያ

በ202 ዓ. ም. ግድም የፓንዴኖስ ተማሪ የነበረው የእስክንድርያው ቀሌምንጦስ በፓንዴኖስ ፋንታ ተተክቶ ለ12 ዓመታት ያህል ሲያገለግል ቆይቶ ትምህርት ቤቱን እጅግ ዝነኛ አድርጎታል። ቀሌምንጦስ በ150 ዓ. ም. ግድም በግሪክ አገር ምናልባትም በአቴንስ ከአሕዛብ ቤተሰብ ነው የተወለደው። ቀሌምንጦስ በግሪክ ፍልስፍናና ስነ ጽሑፍ እጅግ የተማረ ከመሆኑም በላይ፤ ስለ እውነት አጥብቆ ምርምር የሚያደርግ ሰው ነበር። ስለ እውነትና እምነት ብዙ ምርምር አድርጎ የሚያረካው ነገር አላገኘም። ወደ ምሥራቅም ወደ ምዕራብም ከተጓዘ በኋላ ግን ክርስትናን በወጣትነት ዕድሜው ተቀብሎ እውነተኛ አማኝ ሆነ። በእምነቱ ላይ ታላቅ ለውጥ ያመጣለት እሱ እንደጻፈው የእስክንድርያ ት/ቤት ኃላፊና መምህሩ ፓንዴኖስ ነበር። በ189 ዓ. ም. የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ለቀሌምንጦስ የቅስና ማዕርግ ሰጥታ ሾመዋለች። ከመምህሩ ከፓንዴኖስ ተተክቶ የእስክንድርያ ት/ቤት ፕሬዝደንት ሆኖ ለ12 ዓመታት በሠራበት ጊዜ ውስጥ ብዙ አሕዛብን ወደ ክርስትና ከመመለሱም በላይ ለብዙ ክርስቲያኖች አጥጋቢ የክርስትና ትምህርትን በመስጠት ታላቅ አገልግሎት አበርክቷል።¹ ቀሌምንጦስ ዘእስክንድርያ በክርስትና ሃይማኖት መሠረት በእግዚአብሔር ክልብ ቢያምንም ከአፍላጦን (የፕላቶን) ፍልስፍናው ፈጽሞ ስላልተላቀቀ፤ የአፍላጦንን ፊሎሶፊያዊ አስተሳሰብ ከክርስትና አስተሳሰብ ጋር ለማዛመድ ብዙ ሙከራ አድርጓል። የግሪክ ፍልስፍናንም ከክርስትና ሃይማኖት ጋር ለማስታረቅና ለማስማማት ብዙ ጥረት አድርጓል። በእርግጥ የግሪክ ፈላስፋዎች በእግዚአብሔር ሕልውና (መኖር) ያምናሉ። በግሪኮች ፍልስፍናዎች መሠረት ግን እግዚአብሔር ከዓለምና ከሰው አእምሮ ፈጽሞ የራቀ የተለየ ነው። በሰው አእምሮ የማይመረመር፤ የማይታወቅ ከዕውቀት ሁሉ በላይ ነው። ስለዚህ «እግዚአብሔር ተገለጠ፤ ታየ፤ ከሰው ጋር ተነጋገረ፤» የሚለው አባባል ለግሪክ

ፈላስፋዎች አይስማማቸውም ነበር። ቀሌምንጦስና ተከታዮቹ ግን ይህንን ሁሉ በማመን ከግሪክ ፍልስፍና አካባቢ የመጡትን ሁሉ በፍልስፍና ቋንቋቸው በማስረዳት ብዙዎችን ወደ ክርስትና ለማምጣት ችለዋል። በተለይም የእስክንድርያ ታላቁ የመንፈሳዊ ትምህርት ቤት የክርስትናን ሃይማኖትና የግሪክ ፍልስፍናን በተለይም የረዋቅያንን (Stoics) እና የአፍላጦንን (የፕላቶን) ፍልስፍና ጉን ለጉን በመስጠታቸው፤ አያሌ የግሪክ ፈላስፋዎች የክርስትናን እምነት በቅርቡ ለማወቅና ክርስትናንም ለመቀበል ረድቷቸዋል።¹

ቀሌምንጦስ በዚህ ታላቅ የእስክንድርያ ት/ቤት 12 ዓመት ካስተማረ በኋላ፤ ሴፕቱምቶስ ሳዊሮስ በተባለው በሮም ንጉሠ ነገሥት ዘመን በ202 ዓ.ም. አካባቢ በክርስቲያኖች ላይ በተለይ በግብጽ ክርስቲያኖች ላይ ስደት ታውጆ ብዙ ክርስቲያኖች በግፍ ሲያልቁ ባየ ጊዜ፤ ቀሌምንጦስ ሽሽቶ ወደ ታናሽቱ እስያና ወደ ፍልስጥኤም ምድር ሄደ። በዚያም እየተዘዋወረ 13 ዓመታት ያህል ከቆየ በኋላ በ215(?) ዓ. ም. ላይ ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። ቀሌምንጦስ በሕይወቱ ላለ በተለይ በእስክንድርያ ላለ ጥቂት መጻሕፍቶችን ጽፏል። በጣም የታወቁትና ከጥፋት የተረፉት 3 ናቸው፤ እነዚህም 1ኛ/ «ለግሪኮች ምክር» (Exhortation to the Greeks) በሚል ርእስ ሦስት መጻሕፍት ጽፏል። ይህ ጽሑፍ የክርስትናን ሃይማኖት በመደገፍና ከግሪክ ፍልስፍና ክርስትና ብልጫ እንዳለው የሚያመለክት ነው። እንዲሁም ኃጢአተኞች ንስሐ እንዲገቡ ያመለክታል። 2ኛ/ «አስተማሪ» (Instructor) በሚል ርእስ የጻፈው ደግሞ ክርስቲያናዊ ስነ ምግባርን በስፋት የሚያሳይ ነው። 3ኛ/ ይህ ደግሞ በግሪክኛ “Stromata” (የተለያዩ ትምህርቶች) የሚለው ስለልዩ ልዩ ጉዳዮች (እርእስት) በተዘበራረቀ ሁኔታ የተጻፉ ናቸው። ሌሎችም ያልተገኙ በእርእስቶቻቸው ብቻ የሚታወቁ ስለ ቅዱሳን መጻሕፍት ሐተታዊ ወይም የአድምታ ጽሑፎች መጻፉ

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, p. 782

¹ አባ ኀርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 70።

ይታወቃል። ከቀሌምንጦስ በኋላ በእግሩ የተተካው የታወቀው ተማሪው አርኔንስ ነበር።

አርኔንስ (Origen)

አርኔንስ በትጋቱ፣ በጠንካራ ሠራተኝነቱና በቅድስናው እጅግ የታወቀና የተመሰገነ ሰው ነበር። እንዲሁም በብልህነቱ፣ በእውቀቱና በትምህርቱ በዚያን ዘመን የሚወዳደረው ሰው አልነበረም። አርኔንስ በ185 ዓ. ም. አካባቢ በእስክንድርያ ከክርስቲያን ቤተሰብ ተወለደ። ከክርስቲያን ቤተሰብ በመወለዱ በግብጽ ቤተ ክርስቲያን ባህልና ሥርዓት በሕፃንነቱ ነው የተጠመቀው። ሌዎኒዳስ የተባለው አባቱ የስነ ጽሑፍና የንግግር መምህር ነበር። በአባቱም አመራርና ተግሣጽ ከፍተኛና መንፈሳዊ ትምህርትን በመማር ነው ያደገው። ገና በወጣትነት ዕድሜው በታወቀው የእስክንድርያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ገብቶ በቀሌምንጦስ ስር ነው ሲማር ያደገው። ገና በልጅነት ጊዜው በሚያስገርም ሁኔታ የቅዱሳት መጻሕፍትን አባዛኛውን ክፍል በቃሉ አጥንቶ ነበር።¹ በልጅነቱም ጊዜ አንዳንድ አስቸጋሪዎች ስለሆኑት የመጽሐፍ ቅዱስ ክፍሎች እየጠየቀ አባቱን እጅግ ያስገርመው ነበር። አባቱም ስለ ልጁ ብልህነት እግዚአብሔርን እያመሰገነ ሳለ፣ በ3ኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ በቁሣር ሴፕቲሚያስ ላዊሮስ ዘመነ መንግሥት በተነሣው ስደት አባቱ በጭካኔ ሲገደል፣ አርኔንስን እናቱ ደብቃ ከሞት አዳነችው። የአርኔንስ አባት ሲገደል ንብረቱ ሁሉ ስለ ተወረሰ እናቱ ሌሎች ሰባት ልጆች ይዛ በችግር ትኖር ነበር። አርኔንስ ግን በአንዲት በጎ አድራጊ ሴት እየተረዳና እሱም የግሪክኛ ቋንቋ እያስተማረ ራሱንና ቤተሰቡን መርዳት ችሎ ነበር። አርኔንስ በእስክንድርያ ት/ቤት እየተማረና በኋላም እያስተማረ ሳለ ከአሕዛቡ የሐዲሳን ፕላቶናውያን ፍልስፍና (Neo-Platonism) መሥራች ከነበረው ከአሞኒያስ ሳካስ (Ammonius Saccas) ስር

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, p. 786.

እየተቀመጠ ይህንኑ ፍልስፍናና የግሪኮችን ፍልስፍና ደገና አድርጎ ተምሯል። እንዲሁም ከአይሁድ ሊቃውንት የዕብራይስጥ ቋንቋ አላምሮ አጥንቷል።

ቀሌምንጦስ በተነሣው ስደት ምክንያት ከግብጽ ተሰዶ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ እንደሄደ የእስክንድርያው ፓትርያርክ ዲሜጥሮስ ይህንን የቀሌምንጦስን ታዋቂና ብልህ ተማሪ የነበረውን አርኔንስን (Origen) በመምህሩ አግር ተተክቶ የእስክንድርያ ት/ቤት መምህርና ፕሬዝደንት እንዲሆን ሾመው። አርኔንስ በዚህ ጊዜ ገና የ17 ዓመት ወጣት ነበር። በእስክንድርያ ት/ቤት ሳለ በትምህርቱና በአስተዳደሩ እጅግ መልካም ውጤት በማሳየቱና በአስተማሪነቱ እጅግ እየተደነቀ በመሄዱ ብዙ ሕዝብ ክርስቲያኖች ብቻ ሳይሆኑ ዝነኞች ፈላስፎችና የታወቁ መናፍቃን ጭምር ወደ እርሱ እየመጡ ተማሪዎቹ ሆኑ። ይህ የእስክንድርያ መንፈሳዊ ት/ቤት እጅግ ዝነኛ ሆኖ ብዙ ሕዝብን ማሰባሰቡን አይቶ የሮም መንግሥት ቁሣር ካራካላ በ215 ዓ. ም. ላይ ተማሪዎቹን ሁሉ በማባረር ት/ቤቱ እንዲዘጋ አደረገ። በዚህ ጊዜ አርኔንስ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ሄዶ በዚያ ሰጥቂት ጊዜ ያስተምር ጀመር።

ከአንድ ዓመት በኋላ ግን ትእዛዙ ስለተነሣና ወደ እስክንድርያ እንዲመለስ ስለ ተፈቀደለት፣ ተመልሶ የማስተማር ሥራውን ቀጠለ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ስለ ቅዱሳት መጻሕፍት ጥልቅ የሆነ የምርምር ሥራ ጀመረ። አርኔንስ (Origen) ለትምህርትና ለምርምር እንዲሁም ለማስተማር ከሚያደርገው ትጋትና ጥረት ባሻገር ኑሮውም የቅድስናና የብሕትና ኑሮ ነበር። ከጥናትና ከምርምር የተረፈውን ጊዜ የሚያሳልፈው በመጽሐፍ ቅዱስ ጥናትና በጸሎት ነበር። የብቸኝነትና የድንግልና ኑሮ ለእግዚአብሔር የተቀደሰ ሕይወት መሆኑን ያምን ነበር። ከላይ እንደተገለጠው ለትምህርት ወደርሱ የሚመጡት የተለያዩ ሰዎች ነበሩ። ከእነዚሁም ውስጥ ዐዋቂዎች፣ ታላላቅ ወንዶችና ታላላቅ ሴቶችም ነበሩ። ታዲያ ሴቶችን ሲያስተምር ሐሜትን ለማስወገድና ራሱን ከፈተና ለማዳን ጌታ በማቴ. 19:12 የተናገረውን ምሥጢራዊ አነጋገር ቃል በቃል በመገንዘብ ራሱን ጎጽው (ጀንደረባ) አደረገ። ይህ ተግባር በቤተ ክርስቲያን ቀኖና መሠረት ተቀባይነት አልነበረውም። ራሱም

ቢሆን ቆይቶ ትክክል አለመሆኑን ተረድቶታል።¹ ታዲያ በዚህ ምክንያት የእስክንድርያው መንበር ፓትርያርክ ድሜፕሮስ ሥልጣን ክህነት አልሰጠውም። በዚያን ጊዜ ለእንደዚህ ያለ ታላቅ ሊቅ ሥልጣን ክህነት መስጠት የተለመደ ክብር ነበር።

በኋላ ግን በ230-231 ዓ. ም. ለመልእክት ወደ ግሪክ አገርና ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ሄደ። በዚያም ቀድሞ በእስክንድርያ የአርክኒስ የትምህርት ቤት ጓደኞችንና ተማሪዎችን አግኝቶ እየተዘዋወረ ማስተማርና መስበኩን ጀመረ። አርክኒስ እየዞረ እንደልቡ ለማስተማር እንዲችል ጓደኞቹ የነበሩት የኢየሩሳሌም ኤጲስቆጶስ እስክንድርስና የቂሣርያ ኤጲስቆጶስ ቴዎክቲቶስ የቅስና ማዕርግ ሰጡት። የእስክንድርያው ዲሜፕሮስ ግን ይህን በሰማ ጊዜ ለሌላ ሀገረ ስብከት ሰው ሥልጣን ክህነት መስጠት የሀገረ ስብከትን ክልል በማለፍ የተፈጸመ ሕገወጥ ተግባር በመሆኑ ሹመቱን አልተቀበለውም። እንደውም በ232 ዓ. ም. ጉባኤ ጦርቶ አርክኒስን ራሱን ኅጽው በማድረጉና በሌላም በእምነት ሥሕተት ጉዳይ አውግዞ ከቤተ ክርስቲያን ለየው። ከዚህ በኋላ ወደ ግብጽ አልተመለሰም። በቂሣርያ በወዳጆቹ መካከል ተስማሚ ቦታ አግኝቶ የስብከትና የማስተማር ሥራውን ቀጠለ። ከእስክንድርያ የበለጠ ሕዝብ በዙሪያው ተሰበሰበ። በዚያም የፍልስፍናና የመንፈሳዊ ትምህርት ቤት ከፍቶ ያስተምር ጀመር። ስለ መጽሐፍ ቅዱስ ያደርገው የነበረውን ጥናትና ምርምር አስፋፍቶ ቀጠለ።

በ249 ዓ. ም. የአርክኒስ ተማሪ የነበረው ዲዮናስዮስ የእስክንድርያ ፓትርያርክ ሆኖ በተሾመ ጊዜ አርክኒስ ወደ እስክንድርያ እንዲመለስ ጥሪ ደርሶት ነበር። ነገር ግን በዓመቱ የሮሙ ቂሣር ዳክዮስ በክርስቲያኖች ላይ የከፋ ስደት በአወጀ ጊዜ አርክኒስ ተይዞ ታሰረ። ብዙ ሥቃይና መከራ ከተቀበለ በኋላ በሞት እንዲቀጣ ተፈርዶበት ሳለ ቂሣር ዳክዮስ በመሞቱ በነፃ ተለቆ ነበር። ነገር ግን ወዲያው ተይዞ በ254 ዓ. ም. በ69 ዓመቱ በጢሮስ ከተማ በሰማዕትነት አረፈ።²

¹ Ibid. p. 788.

² Ibid, pp. 789-790; Walker, Williston, op. cit., p. 74.

የአርክኒስ የስነ ጽሑፍ ሥራዎች

በጥንት ቤተ ክርስቲያን እንደ አርክኒስ ያለ ታላቅ ሊቅ፣ ተመራማሪ፣ ምሁር አስተማሪና ታላቅ ሰባኪ አይገኝም። አርክኒስ ብዙ አስተምሯል፤ ብዙ ሊቃውንትን አውጥቷል። ብዙ መጻሕፍትንም ጽፏል። ታላቁ ምሁር የሮኒሞስ (Jerome) እንደ መስከረ አርክኒስ ሰዎች ሊያነቡ ከሚችሉት በላይ ነው የጻፋቸው መጻሕፍት ብዛት። ጸረ አርክኒስ የነበረው ቅዱስ ኤጲፋንዮስ እንኳ እንዳለው አርክኒስ ከ6,000 በላይ መጻሕፍትን ጽፏል።¹ አርክኒስ ከጻፋቸው መጻሕፍት ጥቂቶቹ የሚከተሉት ናቸው፡-

1. አርክኒስ ከጻፋቸው ጽሑፎች ሀ) ዋናው ስለ መጽሐፍ ቅዱስ የጻፈው ጥናታዊው መጽሐፉ ነው። ይህ ሔክሳፕላ (Hexapla) የተባለው ለሸክም የሚያቅት ግዙፍ መጽሐፍ ነው። ይህ በዚያን ዘመን የነበሩትን 1ኛ በዕብራይስጥ ቋንቋ የተጻፈውን፣ ቀጥሎ በግሪክኛ የተተረጎሙትን 4 የተለያዩ የብሉይ ኪዳን ትርጉሞችና 6ኛው አስተያየቶችን (ሐተታዎች) በ6 አምዶች (columns) የያዘ ግዙፍ መጽሐፍ ነው። ይህንን ለማዘጋጀት ከ20 ዓመታት በላይ ፈጅቶበታል። ይህ መጽሐፍ እስከ ዛሬ ድረስ ማንም የመጽሐፍ ቅዱስ ሊቅ ያልሠራው ዛሬም ለብዙ ሊቃውንት ታላቅ ጥቅምን የሚሰጥ የምርምር ሥራ ነው። ለ) ሌላው ደግሞ ቴትራፕላ (Tetrapla) የተባለ 4 የተለያዩ የግሪክኛ ትርጉሞችን በ4 ኮለም (አምዶች) የያዘ መጽሐፍ ነው። ሐ) ሦስተኛው ደግሞ ስለ ተለያዩ የመጽሐፍ ቅዱስ መጻሕፍት የጻፈው የአድምታ መጽሐፎች ናቸው። መ) ለምእመናን የሚያመች የመጽሐፍ ቅዱስ ማብራሪያዎችና ትንታኔዎች አያሌ መጻሕፍት ጽፏል።

2. አረማዊው ኬልሱስ (Celsus) በክርስቲያኖች ላይ የጻፈውን መጽሐፍ የሚቃወምና ስለ ክርስትና ሃይማኖት ታላቅነትና እውነተኛነት በዝርዝር የሚጽፍ ለክርስትና ጥብቅና የተጻፈ መጽሐፍ ነው።

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, p. 793.

3. ስለ ክርስትና ሃይማኖትም ዝርዝር ነገረ ሃይማኖት (ደግሞ) ደግሞ የጻፈው በላቲን ቋንቋ ብቻ የሚገኘው De Principiis በሚል በ4 ቅጾች (ቮልዩምስ) የተጻፈው መጽሐፉ ነው።

ስለ አርጌንስ የኑፋቂ የሃይማኖት ትምህርት

አርጌንስ ምንም እንኳን የቅዱሳን መጻሕፍት ዕውቀቱ ከማንም በላይ ቢሆንም ስለ ልዩ ልዩ የሃይማኖት ጉዳዮች ያስተምራቸው የነበሩት ትምህርቶች አብዛኛዎቹ ከቤተ ክርስቲያን አባቶች ትምህርት የተለዩ ነበር። የግሪክ ፍልስፍናዎችን በተለይም የአፍላጦንን (የፕላቶንን) ፍልስፍናና የሐዲሳን ፕላቶናውያንን ፍልስፍና (Neo-Platonism) ደህና አድርጎ ያጠና በመሆኑ፤ ይህ የግሪክ ፍልስፍና በክርስትና ሃይማኖቱ ላይ ታላቅ ተጽእኖ አድርጎበታል። ቀሌምንጦስ ዘአስክንድርያና መምህሩ ፓንዴዎስ የክርስትናን ሃይማኖት ከፕላቶን ፍልስፍና ጋር ለማስማማት ብዙ ሙከራ እንዳደረጉ ሁሉ አርጌንስም የእነሱን ፈለግ ተከትሏል። በዚህም ብዙ የግሪክ ፈላስፎችን ወደ ክርስትና ለመመለስ ቢችልም የግሪክ ፍልስፍና በክርስትና እምነቱ ላይ ያሳደረውን ተጽእኖ እንደሚከተለው ለመግለጽ እሞክራለሁ።

ስለ እግዚአብሔር ያስተማረው ትምህርት

እንደ ፕላቶን አርጌንስ እግዚአብሔር ከሁሉ በላይ የሆነ፤ የማይመረመር፤ ይህን ይመስላል ተብሎ የማይነገርና በሰው ዓይን የማይታይ ነው ብሎ ያምን ነበር። ስለ እግዚአብሔር አንድነትና ሦስትነት (ምሥጢረ ሥላሴ) ግን ያስተማረው ትምህርት ግራ የሚያጋባ፤ የተመሰቃቀለና የተምታታ ነበር።

1) ስለ እግዚአብሔር ወልድ ሲናገር «ወልድ ከአብ ጋር በመልክና በባሕርይ አንድ ነው። ወልድ ከአብ ቢወለድም አብ አይቀድመውም። ወልድ እንደ አብ ዘለዓለማዊ ነው። መጀመሪያ የለውም፤» ይህ በእርግጥ አርቶዶክሳዊ ነው። በሌላ ቦታና ጊዜ ግን ወልድን ከአብ፤ መንፈስ ቅዱስን ከወልድ በማዕርግ በማሳነስ ይናገራል፤ አብ ከወልድ፤ ወልድ ደግሞ ከመንፈስ ቅዱስ

እንደሚበልጡ ይናገራል። በሌላ ቦታ ደግሞ ስለ አብና ወልድ ሲናገር በባሕርይ ይመሳሰላሉ እንጂ በባሕርይ አንድ ናቸው አይልም። ይህ ትምህርቱ Homoi-ousios (በባሕርይ ተመሳሳይ) የሚለውን የመንፈቀ አርዮሳውያንን ትምህርት ይመስላል።¹ በሌላ ቦታ ደግሞ ወልድን ሁለተኛ አምላክ ብሎ ይጠራዋል።²

በተጨማሪ ሰዎች ጸሎት ሲጻልዩ ሊጻልዩ የሚገባቸው ለወልድ ሳይሆን በወልድና በመንፈስ ቅዱስ አማካይነት ለአብ ነው መጸለይ ያለባቸው ሲል ጽፏል። በሌላ በኩል ደግሞ ለወልድና ለመንፈስ ቅዱስ መጸለይ እንደሚገባ ይናገራል።³ ለዚህ ነው የምሥጢረ ሥላሴ ትምህርቱ የተምታታና የተዘበራረቀ የተባለው።

2) ስለ ምሥጢረ ሥጋዊ ሲናገር ደግሞ ክርስቶስ ሁለት ባሕርያት እንዳለው የሚያመለክት ስሜትን ያሳያል። ይህም የሚያሳየው አርጌንስ በመካከለኛው ምሥራቅ የመጨረሻ ጊዜውን ስላሳለፈ፤ የሁለት ባሕርይ ትምህርት የፈለቀበት የአንጾኪያ ትምህርት ቤት ይህንን የሁለት ባሕርይ ትምህርት ያገኙት ከአርጌንስ መሆኑን ያሳያል።⁴

3) አርጌንስ ስለ ስነ ፍጥረት ያስተማረውም ትምህርት ከመጽሐፍ ቅዱስ ትምህርት ጋር የሚስማማ አይደለም። በአርጌንስ አስተሳሰብ ዓለም የመፈጠር ያህል በእግዚአብሔር ኃይልና ፈቃድ በየጊዜው ይለወጣል፤ ይታደሳል። ይህ ዓለም በእግዚአብሔር የተፈጠረ ቢሆንም እንደ ፈጣሪ ዘመን አይቆጠርለትም፤ ዘለዓለማዊ ነው። ችግሩ ዓለም ዘመን የማይቆጠርለት ከሆነ እንዴት ተፈጠረ ለማለት ይቻላል? ምናልባት ይህ ታላቅ ሊቅ ሊል የፈለገውን ምሥጢር አልገለጸውም ይሆናል።

4) ስለ መዳን፤ ስለ ድኅነት ሲናገር እግዚአብሔር ቸር፤ መሐሪና ርኅሩኅ ስለሆነ፤ ዓለሙን ሁሉ ያድናል። ኃጢአተኞችንና

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, pp. 551-552; አባ ጎርጎርዮስ ሸዋ ሀገረ ስብከት ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 82።

² Walker, Williston, op. cit., p. 76.

³ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, pp. 552-553.

⁴ አባ ጎርጎርዮስ ሸዋ ሀገረ ስብከት ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 82-83።

በክርስትና እምነት አርሱን ያልተከተሉትንም ቢሆን በመጨረሻ በሚያነጻ እሳት አንጽቶ ያድናቸዋል። በዓለም መጨረሻም ሰይጣናትንና አጋንንትንም ቢሆን አድናቀው ወደ ቀደመው ክብራቸው ይመልሳቸዋል።¹ በዓለም ፍጻሜ ስለ ሰይጣን መዳንና ወደ ክብሩ መመለስ ከአባቶች አዱ የአርጌንስ ተማሪ የነበረው ቅዱስ ጎርጎርዮስ ዘኢሱስ ይህን ትምህርት ይቀበል ነበር።² የሮማ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ስለ Purgatory (ከኃጢአት የሚያነጻ እሳት) የምታስተምረው De Principiis ከሚባለው ከአርጌንስ መጽሐፍ ወስዳ ይሆናል።³

5) ስለ ነፍስ አስቀድሞ መኖር (Pre-existence of Soul):-

በጥላቶን ፍልስፍና መሠረት ነፍስ ከሁሉ አስቀድሞ በሌላ ዓለም የነበረች ናት። ነፍስ ከአካል በፊት ነበረች። እያንድንዲ ነፍስ በበደል ምክንያት ወደዚህ ዓለም መጥታ በሰው ሥጋ ውስጥ እንደ እስር ቤት ትገባለች ። ይህን የፕ ላቶን ቲ ኦሪ አርጌንስ በእጅጉ አስፋፍቶ አስተምሯል። የአርጌንስ ደቀ መዝሙር የነበረው ቅዱስ ጎርጎርዮስ ዘኢሱስ የአርጌንስ ትምህርት የአሕዛብ ከንቱ እምነት ነው ብሎ ቢናገርም፤ እርሱ ራሱ ነፍስ ከአካል አስቀድሞ እንደተፈጠረች ይናገራል።⁴

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት የአርጌንስ ትምህርቶች አብዛኛውን ጊዜ በግሪክ ፍልስፍናዎች በተለይም በአፍላጦን (ፕላቶን) ፍልስፍና መሠረት የተቀነባበረ ስለሆነ ከጥንት ቤተ ክርስቲያን ትምህርት ጨርሶ የራቀ በመሆኑ በ543 ዓ. ም. በቀዳማዊ ጄሰቲኒያን ዘመነ

መንግሥት በቀስጥንጥንያ በተደረገው አህጉራዊ ሲኖዶስ አርጌንስና መጻሕፍቱ በአጽንኦት ተወግዘዋል።

2. የአንጾኪያ የትርጓሜ ትምህርት ቤት

አንጾኪያ የተመሠረተችው ከክርስቶስ ልደት በፊት በ300 ዓመት ላይ የትልቁ እስክንድር ወራሾች ከሆኑት በአንዱ በሌሌውቆስ ኒካቶር (Seleucus Nicator) በተባለው መሪ ነበር። አንጾኪያ በ64 B.C. በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ተይዛ ለብዙ ጊዜ የመንግሥቱ 3ኛ መናገሻ ከተማ ሆና ነበር። አንጾኪያ ከእስክንድርያ ከተማ ቀጥሎ የግሪክ ስነ ጽሑፍና ስነ ጥበብ ማዕከል ሆና ኖራለች። ስለዚህም ብዙ የግሪክ ሊቃውንት በመምህርነት በከተማዋ ይገኙ ነበር። አንጾኪያ ከተመሠረተችበት ጊዜ ጀምሮ አይሁድ በብዛት ሃይማኖታቸውንና ባህላቸውን ጠብቀው የሚኖሩባት ከተማ ነበረች። ከክርስቶስም በኋላ አንጾኪያ ለብዙ ጊዜ የክርስትና መናኻሪያ ነበረች። ብዙ አሕዛብም ለመጀመሪያ ጊዜ ክርስትናን የተቀበሉት በዚች ከተማ ነበር ። እንደውም በክርስቶስ አምነው ክርስትናን የተቀበሉ ለመጀመሪያ ጊዜ «ክርስቲያን» የሚል ስም ያገኙት በአንጾኪያ ነው። ለቅዱስ ጳውሎስም ለሐዋርያዊ ጉዞው መነሻውና መድረሻውም አንጾኪያ ነበረች።

የአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት የተከፈተው ድ.ል.ክ በ4ኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ ነው። የአንጾኪያ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት መሥራች የታወቀው ሉቅያኖስ ነው። ሉቅያኖስ ስመጥር የነበረ የአንጾኪያ ቤተ ክርስቲያን ምሁር ካህን ነበር። ስለ ሉቅያኖስ ብዙም የሚታወቅ ታሪክ የለም። ከመጽሐፍ ቅዱስ ዕውቀቱ ሌላ ሉቅያኖስ በግሪክኛ ቋንቋና ስነ ጽሑፍ እንዲሁም በፍልስፍና ትምህርት እጅግ የተመሰገነ ነበር። ሉቅያኖስ በ300 ዓ. ም. አካባቢ የአንጾኪያን ከፍተኛ የመንፈሳዊ ትምህርት ቤት መሥርቶ የትምህርት ቤቱ ዋና ኃላፊና ተወዳጅ አስተማሪ ሆኖ እስከ ዕለተ ሞቱ ድረስ ቆይቷል። ብዙ ደቀ መዛሙርትም ከእየሀገሩ እየመጡ ከእርሱ ዘንድ ተምረዋል። ከእነዚሁም አንዱ አርዮስ ነበር። አርዮስ ስለ ምሥጢረ ሥላሴ የክህደት ትምህርቱን

¹ De Principiis 1. 6, 1-4. See also Walker, Williston, op. cit., p. 77.

² Schaff, Philip, op. cit., vol. II, pp. 588, 611; አባ ጎርጎርዮስ ሸዋ ሀገረ ስብከት ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 84-85።

³ በካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ትምህርት መሠረት አንድ ኃጢአተኛ ንስሐ ላይገባ ቢሆን ነፍሱ ወደ Purgatory (ከኃጢአት የሚያነጻ እሳት) ገብታ ተገቢውን ቅጣት ከፈጸመች በኋላ ትወጣለች።

⁴ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, pp. 831-832.

የተማረው ከዚህ ከሉቃስ ነው። ምናልባትም አርጌንስ በመካከለኛው ምሥራቅ (በቂሃርያና በአንጾኪያ) እየዞረ በአስተማሪነት ወቅት ሉቃስም ከአርሱ ተምሮ ይሆናል ተብሎ ይገመታል። ምክንያቱም አርጌንስና ሉቃስ ስለ ምሥጢረ ሥላሴ ያስተምሩት የነበረው ትምህርት ተመሳሳይ ነው። የእስክንድርያው ፓትርያርክ እስክንድርያስ በ321 ዓ. ም. ላይ ጽፎ ለእየአብያተ ክርስቲያናቱ በላከው ደብዳቤ ላይ ሉቃስ ከጳውሎስ ሳምላጢ ጋር በሚያስተምረው ትምህርት አንድ እንደሆነ በማስጠንቀቅ አሳውቋል።¹ በአጠቃላይ አርዮስ ስለ ምሥጢረ ሥላሴና ምሥጢረ ሥጋዊ ያስተምር የነበረውን የክህደት ትምህርት የተማረው ከሉቃስ እንደሆነ የታወቀ ነው።

ሉቃስ በደንብ የሚታወቀው የሰብዓ ሊቃናትን የብሉይ ኪዳን ትርጉም አርሞና አስተካክሎ እንደገና በመጻፉ ነው። ይህም የብሉይ ኪዳን ትርጉም እስከ ዛሬ ድረስ ሉቃስ ያሻሻለው ሰብዓ ሊቃናት (Lucian Recession) ተብሎ ይጠራል። ይህም በመካከለኛው ምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናትና በመጽሐፍ ቅዱስ ሊቃውንት ዘንድ እጅግ የታወቀ ነው።

የአንጾኪያን ከፍተኛ የመንፈሳዊ ትምህርት ቤትን በማቋቋም ረገድ ከሉቃስ በስተቀር አንድ ሌላ ምሁር አለ። ይኸውም በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊው በአውሳብዮስ የተመሰገነው ዶሮቴዎስ የሚባል የአንጾኪያ ካህን ነው።² ሆኖም የአንጾኪያን ከፍተኛ የመንፈሳዊ ትምህርት ቤት እጅግ ስመጥር ያደረጓት የጢሮስ ኤጲስ ቆጶስ የነበረው ዲዮዶሮስ (Diodorus of Tarsus) (+394) እና የሞብሱኤስቲያ ኤጲስቆጶስ ቴዎዶሮስ (Theodorus of Mopsuestia) (+428) ነበሩ። ከላይ እንደተመለከትነው የእስክንድርያ ትምህርት ቤት ቅዱሳት መጻሕፍትን በአድምታ ትርጓሜ (Allegorical) በመተርጉም የመጻሕፍትን ምሥጢራቸውን እንጂ ንባባቸውን ቃል በቃል አይከተሉም ነበር። የአንጾኪያ

ትምህርት ቤት መምህራን ግን ቅዱሳት መጻሕፍትን ሲተረጉሙ ፊደላዊ ትርጓሜን ወይም የቃል በቃል ትርጓሜን ወይም የነጠላ ትርጓሜን እንጂ የአንድምታን ትርጓሜ አይከተሉም ነበር። ከዚህም ሌላ የአንጾኪያ ትምህርት ቤት መምህራን አተኩረው ይመለከቱ የነበረው የሚተረጉሙትን ምንባብ ሰዋስወንና ስነ ጽሑፋዊ ታሪኩን ነበር። በጣም የሚገርመው የአንጾኪያ ትምህርት ቤት የቃል በቃል ትርጓሜ ወይም የነጠላ ትርጓሜ ት/ቤት ሆኖ ሳለ፣ በውስጡ እንደ ሉቃስ፣ አርዮስና ንስጥሮስ ያሉ ታላላቅ መናፍቃን መነሣታቸው ነው።

ንስጥሮስ በኤፌሶን ጉባኤ በ431 ዓ. ም. ከተወገዘ በኋላ የአንጾኪያ ትምህርት ቤት በአንጾኪያ ሳይሆን በኤዴሳ (Edessa) ከተማ በንስጥሮሳውያን መካከል ነው ሥራውን የቀጠለው።¹ ምንም እንኳን በሁለቱም ትምህርት ቤቶች (የእስክንድርያና የአንጾኪያ) አንዳንድ መናፍቃን ቢነሡም፣ በውስጣቸው ለቤተ ክርስቲያን ጠንካራ ምስሶዎች የተባሉ ሊቃውንትን፣ ቅዱሳን ጳጳሳትን፣ ሊቃነ ጳጳሳትንና ፓትርያርኮችን አስገኝተዋል። ስለዚህ የእነዚህ ሁለት የነገረ መለኮት ትምህርት ቤቶች ለአሐቲ ቤተ ክርስቲያን እንተ ላዕለ ከሉ ታላቅ አስተዋጽኦ አድርገዋል። የሚያሳዝነው እነዚህ ትምህርት ቤቶች ተመሳሳይ አገልግሎት እንዳያበርክቱ ተዘግተው መቅረታቸው ነው።

ምዕራፍ 14

ከውስጥ የተነሡ የቤተ ክርስቲያን ጠላቶች -- የመናፍቃን መነሣት

ቤተ ክርስቲያን ከመጀመሪያ ጀምሮ ከውጭም ከውስጥም ብዙ ችግሮች ገጥመዋታል። ብዙ ጠላቶች ከውጭም ከውስጥም

¹ Ibid, vol. II, p. 813.

² Eusebius, Ecclesiastical History, VII, 32; see also Schaff, Philip, op. cit., vol. II, pp. 815 n3.

³ Schaff, Philip, op. cit., vol. II, p. 816.

ተነሥተው ቤተ ክርስቲያንን ተዋግተዋታል። መቼም በጦርነት ጊዜ ማሸነፍም መሸነፍም አለ። ቤተ ክርስቲያን ግን የእግዚአብሔር ቤት ስለሆነች፤ ጋሻ ከላላዋ፤ መጠጊያ አምባዋ ልዑል እግዚአብሔርና የእርሱ አዳኝ ቃል ስለሆነ፤ የምትመራውም በመንፈስ ቅዱስ ኃይል ስለሆነ ቤተ ክርስቲያን ሁልጊዜ አሸናፊ ነች እንጂ አትሸነፍም። ከመጀመሪያው ምእት ዓመት ጀምሮ እስከ አራተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ድረስ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ባለሥልጣናት፤ ቄሣሮችና የእነሱ አገረገዢዎች ቤተ ክርስቲያንን ጨርሶ ድምጥማጧን ለማጥፋት ያላደረጉት ጥረት አልነበረም። ነገሥታቱ ቤተ ክርስቲያንን ለማጥፋት ጥሩ ዘዴ ብለው የወሰዱት መሪዎቿን ማለት ጳጳሳትንና ካህናትን በሙሉ መፍጀት ነበር። ስለዚህ ነበር አይሁድ ሌላ ተቀናቃኝ ንጉሥ ተነሣ ብለው ስላስፈራሩት የሮሙ ቄሣር ወኪልና እንደራሴ የቤተ ክርስቲያንን መስራች ኢየሱስ ክርስቶስን በመስቀል ሰቅለው የገደሉት።

አይሁድና የአረማውያን አማልክት ተከታዮች የክርስትና ሃይማኖት መስፋፋት የእነሱን እምነት መድከምና ብሎም መጥፋት የሚያስከትል መሆኑን በመገንዘብ ነበር በቤተ ክርስቲያን ላይ ታላቅ ዘመቻ የጧጧፋት። እነዚህ የውጭ ጠላቶች ሲሆኑ፤ ከውስጥ ደግሞ ክርስትናን ተቀብለናል ብለው በስም ክርስቲያኖች ተብለው በግብር ግን በውጭ ሆነው ቤተ ክርስቲያንን ከሚዋጉት ያላነሰ ታላቅ ጦርነት በቤተ ክርስቲያን ላይ ያነሡ አያሌ የቤተ ክርስቲያን ጠላቶች በተለይ በሁለተኛው ምእት ዓመት ላይ ተነሥተው ነበር። የክርስትና ሃይማኖት ወደ ምዕራብና ወደ ምሥራቅ እየተስፋፋች እየሄደች ሳለ ከግሪክ ፍልስፍናና ጥበብ ተከታዮችና በምሥራቅ አገሮች ደግሞ ከነዚያ አገሮች የእምነትና የፍልስፍና ተከታዮች ጋር ብዙ ግንኙነት ስላደረገች፤ እነዚህ ሰዎች የነበራቸውን የእምነት መንፈስና ባህል ጨርሰው ሳይተዉ ወደ ክርስትና የገቡ አያሌዎች ነበሩ።¹ ታዲያ እነዚህ ሰዎች የነበራቸውን የግሪክ ፍልስፍናና የምሥራቅ አገሮች የእምነት አስተሳሰብ ከክርስትና እምነት ጋር ቀላቅለው በመያዝ በክርስትና እምነት ላይ ያልተለመደ አዲስ

የሃይማኖት አገላለጽ ስላመጡ በቤተ ክርስቲያን ላይ ችግር መፍጠር ጀመሩ። ይህ አዲስ አስተሳሰብ በቤተ ክርስቲያን ዘንድ ተቀባይነት በማጣቱ፤ በቤተ ክርስቲያን መምህራንና ከአሕዛብ ወገን የበፊት አስተሳሰባቸውን ጨርሰው ሳይተዉ ወደ ክርስትና በገቡት መካከል ከባድ ተቃውሞና ትግል ተፈጠረ። እነዚህም ከአሕዛብ ወገን ወደ ክርስትና የገቡት በቤተ ክርስቲያን ዘንድ የውስጥ ጠላቶች ተባሉ።

እነዚህ የቤተ ክርስቲያን የውስጥ ጠላቶች በሐዲስ ኪዳን ጊዜ «ቢጽ ሐሳውያን» ይባሉ ነበረ። እነዚህም ከአይሁድ ወገን ወደ ክርስትና ከገቡ በኋላ የአይሁድን እምነትና ሥርዓት ከክርስትና እምነት ጋር ለመጠበቅ የፈለጉ ክፍሎች ነበሩ። እነዚህን የውስጥ ጠላቶች በኋላ የቤተ ክርስቲያን አባቶች «መናፍቃን» ብለዋቸዋል። «መናፍቅ» ለአንድ ሰው ሲሆን ብዙ ሰዎች ግን «መናፍቃን» ይባላሉ። «መናፍቅ» የሚባለው ቤተ ክርስቲያን የምታስተምረውን እውነተኛ ትምህርት ተቀብሎ በዚያ በመጽናት ፈንታ ከቤተ ክርስቲያን ትምህርት የሚቃረን ትምህርት የሚከተል ነው። በጥንት ቤተ ክርስቲያን ዘመን የተነሡትን ሁሉንም ለመግለጽ ባይቻልም፤ ዋና ዋናዎቹን ከዚህ ቀጥሎ ለማሳየት እንሞክራለን።

14.1 ግኖስቲክስና የኑፋቂ ትምህርቶቻቸው

ግኖስቲክስ የሚለው ቃል «ግኖሲስ» (ዕውቀት) ከሚለው የግሪክኛ ቃል የወጣ ሲሆን ፍቺውም «ዐዋቂዎች» ወይም «ጥበበኞች» ማለት ነው። «ግኖሲስ» (ዕውቀት) ዛሬ እኛ በሚገባን መንገድ ሳይሆን፤ በግኖስቲክስ አስተሳሰብ ጥልቅ የሆነ ፍልስፍናዊ ዕውቀት ወይም ረቂቅ የሆነ ከሰብአዊ ባህርይ በላይ የሆነ ዕውቀት ማለት ነው። ይህም ጥልቀት ከሌለው ወይም አፍካዊ ከሆነ እምነት የተለየ ማለት ነው። ከመጀመሪያው ምእት ዓመት አጋማሽ በፊት ጀምሮ እምነትንና ዕውቀትን በማወዳደር ለዕውቀት ከፍተኛ ግምት የሚሰጡ ሰዎች እንደነበሩ በጳውሎስ መልእክታት ውስጥ ይታያል። ጳውሎስ ረዳቱን ጢሞቴዎስን ሲመክረው «ዕውቀት ሳይሆን ዕውቀት ስለሚመስለው ነገር ከከንቱ ልፍለፋና ክርክር ራቅ። አንዳንዶች እንዲህ ዓይነቱ ዕውቀት አለን በማለት ከእምነት መንገድ

¹ Konidaris, J. General Church History, p. 158.

ወጥተዋልና።»¹ ብሏል። እንዲሁም በሌላ ቦታ «ጥበበኞች ነን ሲሉ ሞቶች ሆኑ»² በማለት ዐዋቂዎች ነን ባዮችን ይወቅላል። እንደዚህ ያለ አንድን ወገን ብቻ የሚመለከት «ግኖሲስ» (ዕውቀት) እምነትን አክስሶ ጥበብን ብቻ ያምግሣል። በአጠቃላይ ይህ ዓይነቱ ትምህርት ወይም ኑፋቄ «ግኖስቲሲዝም» ይባላል። ይህም የእእምሮ ስነ ጥበብ ወይም የዕውቀት ስነ ጥበብ እንደ ማለት ነው። ግኖስቲሲዝም ከክርስትና በፊት በዓለም ውስጥ እንደነበረና በአይሁድና በአሕዛብም መካከል ይታይ እንደነበር የታወቀ ነው። በፋርስ፣ በባቢሎንና በግብጽ ሃይማኖቶች መካከል የምንታወቁ እምነት (dualistic view) መኖሩ ይስተዋላል።

ግኖስቲሲዝም የተሳሳተ የሃይማኖት ፍልስፍና ነው። ይህ ፍልስፍና የሰው አእምሮ ሊደርስበት የማይችለውን የነገረ መለኮትንና የሜታፊዚክስን ችግር ለማወቅና ለመመርመር የተደረገ ጥረት ነው። ይህ ፍልስፍና ተቃራኒ የሆኑ ጥንድ ነገሮችን (ምንታዊ አስተሳሰብን) ማለት እግዚአብሔርንና ቁስአካላዊ ዓለምን፣ መንፈስንና ቁስ አካልን፣ ደግ ነገርንና ክፋትን ለመመርመር ይሞክራል። እንዲሁም የስነ ፍጥረትንም ምስጢር ለመፍታት መከራ አድርጓል።³ በክርስትና ትምህርት አመለካከት የስነ ፍጥረትም ሆነ የነገረ መለኮት ምስጢር በጥበብ ወይም በዕውቀት ሳይሆን በእምነት ነው የሚፈታው። ይህ የግኖስቲኮች አስተያየት ወይም ፅንሰ ሀሳብ የርቀት (ረቂቅ) ሃይማኖቶች (mystery religions) ከሚባሉት እምነቶች ጋር የቀረበ ዝምድና አለው።⁴ የግኖስቲኮች ትምህርት የተመሠረተው በአንድ በኩል በግሪክ ፈላስፋዎች በእነ ፕላቶን፣ አሪስቶቲልና በፒታጎራስ ፍልስፍና ላይ ሲሆን፣ በሌላ በኩል ደግሞ የብሉይ ኪዳንን ትምህርት ከግሪክ በተለይም ከፕላቶን ፍልስፍና ጋር ለማዛመድ በሞከረው በአይሁዳዊው በፊሎ ትምህርት ላይ ነው። የዚህ ፅንሰ ሀሳብ ዋናው ገጸባህርይ የምሥራቃውያን የፋርሶች፣ የባቢሎኖውያን፣

የክለዳውያን፣ የግብጾችና የግሪክ ፍልስፍናዎችና ሃይማኖቶች፣ እንዲሁም የምትሐትና የጥንቄላ ልማዶች ቅልቅል (syncretism) ነው። ስለዚህ ግኖስቲሲዝም ከብዙ የሃይማኖት ክፍሎች የተለያዩ ባህርያትን ስለ ወስደ በተለያዩ ቦታዎችና በተለያዩ ሰዎች ዘንድ የተለያዩ መልኮችና አስተሳሰቦች ነበሩት።

የግኖስቲሲዝም ኑፋቄ ትምህርት

ግኖስቲኮች በተለያዩ ቦታዎችና በተለያዩ ሰዎች ዘንድ የተለያዩ ባህርያትና የተለያዩ አስተሳሰቦች ቢኖሯቸውም በአጠቃላይ የሚከተሉአቸው የኑፋቄ ትምህርቶች የሚከተሉት ናቸው፡-

1. ሁለት አማልክት አሉ። አንዱ ልዑልና መልካም አምላክ ሲሆን ሌላው ዝቅተኛ (ንኡስ) እና ክፉ አምላክ ነው።
2. ይህን የሚታየውንና የክፋት ምንጭ የሆነውን ግዙፉን (ቁስአካላዊውን) ዓለም የፈጠረ ንኡስ (ዝቅተኛው) አምላክ ነው። ግዙፉ ዓለም የኃጢአት ምንጭ ነው። ግዙፉን ዓለም ታላቁና ደጉ አምላክ ፈጠረው ማለት ክፋትንና ኃጢአትንም እርሱ ፈጠረ ማለት ነው። ነገር ግን ደጉና ልዑሉ አምላክ የፈጠረው ደጉን ነገር ሁሉ፣ ረቂቁንና የማይታየውን ዓለም ነው። እንዲሁም በእነርሱ አስተሳሰብ ብርሃንን የፈጠረ ደጉ አምላክ ሲሆን፣ ጨለማን የፈጠረ ክፉውና ንኡሱ አምላክ ነው።
3. ከደጉና ከልዑሉ አምላክ መለኮታዊ ባሕርይ እየተከፈሉ የሚወጡ ረቂቃን አካላት በጽርኩ (በግሪክኛው) ኤዎኔስ (Eons) የሚባሉ ዓለምን የሚያስተዳድሩ አካላት አሉ። እነዚህም «ፍጹም ዓለም»፣ «ብርሃናዊ ዓለም» እንዲሁም «ፍጹም ምልዓት» ይባላሉ። በእነርሱ አመለካከት የመጨረሻው የመለኮት «ምልአት» ክርስቶስ ነው።
4. ሰው መዳን የሚችለው በእምነት ሳይሆን ዕውቀትን (ግኖሲስ) ገንዘብ በማድረግ ነው። ይህ ዕውቀት ሰውን ወደ ከፍተኛው መንፈስ ማለት ወደ ልዑልና መልካም አምላክ ዘንድ ያደርሰዋል። በዚህ ነው ሰው ድኅነትን የሚያገኘው።

¹ 1ጢሞ 6:20-21።
² ሮሜ 1:22።
³ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 450.
⁴ Walker, W., A History of the Christian Church, p. 52.

5. ሰው ሥጋና ነፍስ እንዳለው ያምናሉ። የሰው ነፍስ ግን እንደ እሳት ክፍያ ከልዑሉ አምላክ መለኮታዊ ባሕርይ ተከፍላ የምትመጣ ነች። ሥጋ ግን ምድራዊና ክፉ ስለሆነ የመለኮት አካል የሆነች ነፍስ በመለኮት ሥልጣን በሥጋ ውስጥ ታስራ ትገኛለች፤ ከእዚህ እስራት ልትፈታ የምትችለው ሰው ዕውቀትን (ግኖሲስ) ገንዘብ ማድረግ የቻለ እንደሆነ ነው።

6. ሰው ድኅነትን (መዳንን) ማግኘት የሚችለው ከዚህ ህክሚታየው ዓለምና ከሥርዓቱ እንዲሁም በፈለክ (አየር) ላይ ካለው ክፉ መንፈስ ግዛት ነፃ ሲወጣ ነው። ከነዚህም ነፃ ለመውጣት የሚችለው ዕውቀትን (ግኖሲስ) ገንዘብ በማድረግ ብቻ ነው።

7. ክርስቶስ ፍጹም፣ ልዑልና የማይታወቅ የሆነውን አምላክ ለሰዎች ገለጸላቸው። ይህ ምድራዊ ግዙፍ (ቁስአካላዊ) ዓለም ሥጋም ጭምር ክፉ (evil) ስለሆነ፣ ክርስቶስ በማስመሰል (በምትሐት) እንጂ በእውነትነት ሥጋን አለበሰም። ስለዚህ ግኖስቲኮች የክርስቶስን ሰው መሆን፣ ሞቱንና መነሣቱን አያምኑም። በእነርሱ አስተሳሰብ ክርስቶስ ይህን ሁሉ ፈጸመ የሚባለው በማስመሰል (በምትሐት) ነው።

8. ኢየሱስ በድንግልና ተፀንሶ በድንግልና መወለዱን አያምኑም። እንደውም አልፈው ተርፈው ኢየሱስ የዮሴፍ ልጅ ነው የሚሉት። በግኖስቲኮች እምነት ኢየሱስ በተጠመቀ ጊዜ ሰማያዊ ክርስቶስ በኢየሱስ ላይ አደረበት፤ በስቅለት ጊዜ ግን ትቶት በመሄዱ ኢየሱስ ብቻውን መከራውን ተቀበለ።¹

9. ክርስቶስ የገለጠው ታላቁንና መልካሙን አምላክ ሳይሆን፣ ንሑሱንና ክፉውን አምላክ ነው።

10. ግኖስቲኮች አብዛኞቹን የብሉይ ኪዳን መጻሕፍት አይቀበሉም። ከሐዲስ ኪዳንም የተወሰኑትን እንደ የዮሐንስ ወንጌልን ነው የሚቀበሉት።

11. በግኖስቲኮች እምነት ጋብቻ የለይጣን ተግባር ነው። መውለድና መራባትም የለይጣን ሥራ ስለሆነ፣ በኅርትምና፣ በጸምና በጸሎት መኖርን ይመክራሉ።

12. በአብዛኞቹ ግኖስቲኮች አስተሳሰብና እምነት ሰው በሦስት ደረጃዎች ይከፈላል፤ ሀ/ መንፈሳዊ፣ ለ/ ነፍሳዊና ሐ/ ሥጋዊ። መንፈሳዊ የሚሏቸው ከፍተኛ ዕውቀትን (ግኖሲስ) ያገኙና ፍጹምነት ደረጃ ደርሰው ድኅነትን ያገኙ ናቸው። እነዚህም ራሳቸው ግኖስቲኮች ናቸው። (ነፍሳዊ) የሚባሉት በማእከላዊና በጀማሪነት ያሉ ክርስቲያኖች ናቸው። እነዚህ በመዳንና በመጥፋት መካከል ያሉ ናቸው። እነዚህ ዕውቀትን ለማግኘት ቢጥሩ ለመዳን ይችላሉ። አለበለዚያ ይጠፋሉ። በሥጋዊ ደረጃ ያሉ ግን አሕዛብ ናቸው። እነዚህ የመዳን ተስፋ ፈጽሞ የላቸውም።¹

ግኖስቲኮች በብዙ ክፍሎች ስለሚከፈሉ አንድ ዓይነት መመሪያ፣ አንድ ዓይነት የሃይማኖት ትምህርትና ሥርዓት የላቸውም። ሁሉም ግን የሚመሳሰሉባቸው አንዳንድ ባሕርያት ለምሳሌ የምንታዊ ትምህርት (dualism) አሏቸው። በአጠቃላይ ግኖስቲኮች ትምህርታቸውንና ሥርዓታቸውን የሚመሩበት መጻሕፍት አልነበሯቸውም። ነገር ግን ሥርዓታቸውንና ትምህርታቸውን የሚያንጸባርቁ መጻሕፍትን ተከታዮቻቸው ስማቸውን ሳይጠቅሱ የጌታ ተከታዮች ሐዋርያት እንደጻፏቸው በማስመሰል «የያዕቆብ ወንጌል»፣ «የጴጥሮስ ወንጌል» «የቶማስ ወንጌል» ወዘተ. እያሉ በማወናበድ በሐዋርያት ስም ጽፈዋል። በጌላ ግን አንዲትና ሐዋርያዊት ቤተ ክርስቲያን ትክክለኞቹ የቀኖና መጻሕፍትን በሲኖዶስ ወስና በቀኖና ለይታ ስላስቀመጠች ምእመናን እነዚህን መጻሕፍት እንዳያነቡ አድርጋለች። ሆኖም እነዚህ የነፋቁ መጻሕፍት በአንዳንድ ትላልቅ አብያተ መጻሕፍት ስለሚገኙ እንደዚሁም አንዳንድ ሊቃውንት ወደ እንግሊዝኛና ወደሌሎች

¹ Schaff, P. op. cit., Vol. II, p. 455; አባ ኀርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 58።

¹ Schaff, P. op. cit., Vol. II, p. 456; አባ ኀርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 57-58።

የአውሮጳ ቋንቋዎች ተርጉሙ ስለአሳተሟቸው የምርምር ሰዎች ሊመለከቷቸው ይችላሉ።¹

የግኖስቲሲዝም ተከታዮች እጅግ ብዙዎች ስለሆኑ ሁሉንም መዘርዘር አስፈላጊ ስለማይመስል ዋና ዋናዎቹን እንደሚከተለው እናቀርባለን፡-

14.1.1 ሲሞን መሠርይ

ሲሞን መሠርይ በፍልስጥኤም ምድር በሰማርያ ይኖር የነበረ ሰው ሲሆን ይተዳደር የነበረውም ገሚስ አይሁዳዊ ገሚስ አሕዛብ የነበሩት የሰማርያ ነዋሪዎችን በጥንቆላ ሥራው እያገለገለና እነሱን በጣም እያስደነቀ ነበር። በ40 ዓ.ም. ላይ ከሰብዓቱ ዲያቆናት አንዱ የነበረው ወንጌላዊው ፊልጶስ ሰማርያ ሄዶ የወንጌልን ትምህርት በሚያስተምርበት ጊዜ ሲሞንም የፊልጶስን ትምህርት ሰምቶና ፊልጶስ ያደርግ የነበረውንም ተአምራት አይቶ በክርስቶስ አምኖ ተጠምቆ ነበር። የተጠመቀውም ክልቡ አምኖ ሳይሆን እርሱ በጥንቆላው ያደርግ ከነበረው ይልቅ ፊልጶስ ያደርጋቸው የነበሩት ድንቅ ሥራዎች በጣም ይበልጡ ስለነበር፤ ምናልባት ሲሞንም ይህንን ለመሥራት የሚችል መስሎት ሳይሆን አይቀርም። ሆኖም በኋላ ለቅዱስ ጴጥሮስና ለቅዱስ ዮሐንስ ገንዘብ አምጥቶ እሱም በሰዎች ላይ እጁን ሲጭንባቸው መንፈስ ቅዱስን እንዲቀበሉ ለማድረግ የሚያስችል ሥልጣን እንዲሰጡት በጠየቀ ጊዜ ቅዱስ ጴጥሮስ አጥብቆ ገሥጸታል።

ሲሞን መሠርይ ይህ የፈለገው ሳይሳካለት ስለቀረ በሐዋርያትና በቤተ ክርስቲያን ላይ የጥላቻና የስም ማጥፋት ዘመቻ ጀመረ። ከጥንቆላው ሥራ ጋር የግኖስቲከችን የተሳሳተ ፍልስፍና ማስፋፋት ጀመረ። እንደውም ይባስ ብሎ እርሱ ራሱ ከሰማይ የመጣ እውነተኛው ክርስቶስ እንደሆነ ይናገር ነበር። ሲሞን የብሉይ ኪዳንን ትምህርትና በአጠቃላይ ብሉይ ኪዳንን አጥብቆ ይቃወም

¹ Montague Rhodes James trans., The Apocryphal New Testament, the Clarendon Press, Oxford. Reprinted 1975.

ነበር። ቅዱስ ጴጥሮስን በሄደበት ሁሉ እየተከተለ ተቃውሞታል። ቅዱስ ጴጥሮስም በቂሣርያ፣ በአንጾኪያና በሮም ሕዝብ በተሰበሰበበት ቦታ ተከራክሮ ረቶታል። በመጨረሻም በምትሐቱ ወደ ሰማይ አርጋለሁ ሲል ጴጥሮስ በትእምርተ መስቀል ቢያማትብበት ከአየር ላይ ወድቆ ተንኩታኩቶ በመሞቱ ፍጻሜው ሆነ።¹ ሆኖም የእርሱ ተከታዮች የእርሱን ኑፋቄ እያስተማሩ እስከ 3ኛው ምእት ዓመት ድረስ ቆይተዋል። ሲሞን በቤተ ክርስቲያን ላይ የተነሣ የመጀመሪያው መናፍቅ ስለነበረ ርእሰ መናፍቃን² ተብሏል።

14.1.2 መርቅያን (Marcion)

በትንሿ እስያ ከነበሩት ግኖስቲከች ቀንደኛው መርቅያን (Marcion) ነበር። መርቅያን በጣም ጠንካራ፣ ብርቱና አደገኛ ሰው በመሆኑ የግኖስቲሲዝምን ሀሳብና ዓላማ በምሥራቅና በምዕራብ በስፋት ማስፋፋት ችሏል። መርቅያን እንደ ሌሎቹ ከአይሁድና ከአሕዛብ የመጣ ግኖስቲክ ሳይሆን እርሱ ከክርስቲያን ቤተሰብ የወጣ ግኖስቲክ ነበር። መርቅያን በትንሹ እስያ ሲኖፕ (Sinope) በሚባል ቦታ ከክርስቲያን ቤተሰብ ነው የተወለደው። እንደውም አባቱ የፖንቱስ (Pontus) ኤጲስቆጶስ ነበር። መርቅያን በጣም ሀብታምና የመርከብ ባለቤት ነበር።³ ጠንካራ ክርስቲያንም በመሆኑ የነበረውን ሀብትና ንብረት ለቤተ ክርስቲያን ሰጥቶ ቤተ ክርስቲያንን በማገልገል ተቀመጠ።⁴ ሆኖም በቤተ ክርስቲያን ውስጥና በምእመናን መካከል ያሰራጭ ስለነበረው የኑፋቄና የክህደት ትምህርት አባቱ የነበረው የፖንቱስ ኤጲስቆጶስ አውግዞ ከቤተ

¹ አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ, pp. 60-61; Schaff, P. op. cit. vol. II, pp. 462-463.

² አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ, 78 60.

³ Walker, Williston, A history of the Christian Church, p. 54.

⁴ Stefanidis, B. Church History from the Beginning till Today (in Greek), Astir Press, Athens, 2nd edition, 1959, p. 67; Schaff, P. op. cit. vol. II, p. 484.

ክርስቲያን አስወጥቶ ከምእመናን ለየው።¹ በ140-155 ባለው ጊዜ ውስጥ ወደ ሮም ሄዶ እዚያ ለመጀመሪያ ጊዜ የግኖስቲክን ሥርዓት ሳይሆን የቀናውን ትምህርት እያስተማረ ብዙ ሰዎች ወደርሱ መሰብሰብ ችሎ ነበር። በኋላ ግን ሮም ከነበሩት ግኖስቲኮች ጋር ተቀላቀለና የግኖስቲከዝምን የኑፋቄ ትምህርት አጠናክረና ሌሎችን ማስተማር ጀምሮ በየቦታው እየሄደ የግኖስቲከዝምን ኑፋቄ በስፋት ማስራጨት ችለ። ብዙም ደቀ መዛሙርት እንዲከተሉት አደረገ።

መርቅያን እንደ ሌሎቹ ግኖስቲኮች ሁለት አማልክት (ደግና ክፉ) መኖራቸውን አስተምሯል። የእስራኤል ማለት የብሉይ ኪዳን አምላክ ክፉ አምላክ ነው ብሎ በማመኑ፣ የብሉይ ኪዳንን መጻሕፍት በሙሉ አይቀበልም ነበር። የክርስቶስን ሰው መሆንና ሥጋ መልበስ በምትሐት እንጂ በእውነት እንዳልሆነ አስተምሯል ምክንያቱም ሥጋ ርኩስና ክፉ በመሆኑ ነው። ከሐዲስ ኪዳን መጻሕፍትም ጥቂቶቹን ብቻ ነበር የሚቀበለው። እርሱ ራሱ 11 መጻሕፍት ያሉት የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍት ቀኖና ነበረው። እነዚህም የሉቃስ ወንጌልና ክጳውሎስ መልእክታት አሥሩ ናቸው። ጋብቻን የብሉይ ኪዳን አምላክ የሠራው ስለሆነ ርኩስ ነው በማለት አይቀበለውም ነበር። ለመጠመቅ የሚመጡትን በቀጥታ ይቀበል የነበረው ያላገቡትን ሲሆን፣ ያገቡትን ግን ያለ ግንኙነት ንጽሕናን ጠብቀው የሚኖሩ መሆናቸውን ቃል አስገብቶ ነበር የሚያጠምቃቸው።² ስለ ምሥጢረ ቊርባንም ከቤተ ክርስቲያን ሥርዓት የተለየ ሥርዓት ነበረው። ወይን መጠጣት በእርሱ ዘንድ ኃጢአት ስለሆነ፣ ምሥጢረ ቊርባንም ይሠራ የነበረው እንደ ዛሬዎቹ አክራሪ ፕሮቴስታንቶች (ጴንጤዎች) በኅብስትና በውሀ ነበር።

መርቅያን በመናፍቅ ትምህርቱ በጥንት ቤተ ክርስቲያን ዘንድ በጣም የተጠላ በመሆኑ እርሱና ተከታዮቹ የተወገዙ ነበሩ። የሮም ቤተ ክርስቲያን በ144 ዓ. ም. ላይ መርቅያንን በይፋ

አውግዘዋለች።¹ ታላቁ የስሚርና ኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ ሮም በነበረበት ጊዜ መርቅያን አግኝቶት «እኔን ታውቀኛለህ» ብሎ በጠይቀው «እንዴታ የሰይጣንን የበኩር ልጅ በደንብ አውቀዋለሁ።»² ሲል መልሶለታል። ይህ የሚያመለክተው መርቅያን በመላ አብያተ ክርስቲያናት በምሥራቅም ሆነ በምዕራብ እንዴት እንደተጠላ ነው። በ4ኛው ምእት ዓመት ላይ ትልቁ ቄስጠንጢኖስ ለሃይማኖቶች ሁሉ የአምልኮ ነፃነት ሲሰጥ ለመርቅያውያን ግን ነፃነትን አልሰጣቸውም። በግልም ቢሆን እንኳ እንዲሰበሰቡ አልፈቀደላቸውም።³ የመርቅያን ኑፋቄ ከአራተኛው ምእት ዓመት ጀምሮ እየጠፋ ሄዷል። በ692 ዓመት ላይ በምዕራብ ቤተ ክርስቲያን ከመርቅያውያን ጋር ለመታረቅና እነርሱን ወደ ቤተ ክርስቲያን ለመመለስ መከራ ተደርጎ በመጠኑም ቢሆን ተሳክቷል። ሆኖም የመርቅያውያን ርዝራዥ እስከ 10ኛው ምእት ዓመት ድረስ በምዕራብ አገሮች ይታይ ነበር።

14.1.3 ማኒና የማኒ ኑፋቄ

የፋርስ ተወላጅ የነበረው ማኒ (215-277) ፈላስፋ፣ የስነፈለክ (የከዋክብት) ተመራማሪና ሰአሊ ነበር። ይኖር የነበረውም በፋርስ ስለነበር፣ ከልጅነቱ ጀምሮ የሀገሩ ብሔራዊ ሃይማኖት የነበረውን የዞሮአስትር ምንታዊ እምነት ተከታይ መሆኑ አይጠራጥርም። በወጣትነት ዕድሜው ክርስትና ወደ ፋርስ በገባ ጊዜ ማኒ የክርስትናን እምነት ተቀብሎ እንደ ተጠመቀ ይነገራል። በዚያን ጊዜ ግኖስቲኮች በፋርስ ተሰራጭተው ስለነበረ በእነርሱ ፍልስፍናና የኑፋቄ ትምህርት ተጠመደ። እንደውም በ238 ላይ አዲስ እምነት ከሰማይ ተገለጠልኝ ብሎ የብዙ ሃይማኖቶች ቅልቅል ትምህርት (syncretistic creed) ማስተማር ጀመረ። እንዲሁም ራሱን ከሁሉ የሚበልጥ የእግዚአብሔር ታላቅ ነቢይና ክርስቶስ እልክላችኋለሁ ያለው ጳራቅሊጦስ እኔ ነኝ እያለ ያስተምር ጀመር።

¹ Ibid.

² Stefanidis, B. op. cit, p. 68-69; Schaff, P. op. cit. vol. II, p 486-87; አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ, p. 64-65.

¹ Walker, W. op. cit., p. 54.

² Schaff, P. op. cit. vol. II, p. 484.

³ Ibid, p. 487.

ማኒ ሻፑር ቀዳማዊ፤ በተባለው በፋርስ ነጉሥ ዘንድ እጅግ የተወደደና የተከበረ ነበር። በኋላ ግን አዲስ የሃይማኖት ትምህርት በማስተማሩ በሀገሩ ከነበሩት የሃይማኖት መሪዎች ጋር በመጋጨቱና ጥላቻን በማትረፉ አገሩን ጥሎ ወደ ምሥራቃዊ ህንድና ቻይና ሄዶ ከቡድሃ ሃይማኖት ጋር በመተዋወቁ፤ ከቡድሃ ሃይማኖትም ብዙ ሀሳቦችን ቀስሞ ወደ ራሱ እምነት በማስገባት ማስተማር ቀጠለ። የማኒ የኑፋቄ ትምህርቶች ከላይ የተገለጡት የእነኛው የግኖስቲኮች ትምህርቶች ናቸው። በማኒ የኑፋቄ ትምህርት መሠረት ሁለቱ አማልክት እየራሳቸው የሚላላኳቸው መላእክት አሏቸው። ስለ ሰው ተፈጥሮ ሲናገር ደግሞ ሰው ሁለት ነፍሳት አሉት፤ አንዷ ሥጋዊትና ግዙፍ ስትሆን የክፋት ምንጭ ናት፤ ሌላዋ ደግሞ ደግና ብርሃናዊት ናት። በማኒ አስተሳሰብ ይህችን ብርሃናዊት ነፍስ ከክፉዋና ከግዙፏ ነፍስ ለመታደግ ኢየሱስ ሰው መስሎ (በምትሐት) ወደዚህ ዓለም መጣ። የሰዎች ነፍሳትም ከዚህ ግዙፍ ዓለም ተላቀው ወደ ደጉና መልካሙ አምላክ የሚደርሱበትን መንገድ አስተማራቸው። ሆኖም ኢየሱስ ሥራውን ሳይፈጽም በመሄዱ ጅምሩን ለመፈጸም ለሐዋርያት መንፈስ ቅዱስን በመጠኑ ላከላቸው። ሆኖም ሐዋርያት ክርስትናን ያስተማሩት ከይሁዲነት ጋር ቀላቅለው ስለሆነ ሐሰትን የተሞላ ነው ይላል።¹ ለእርሱ ግን መንፈስ ቅዱስን የላከው በምልዓት ስለሆነ እርሱ የሚያስተምረው ትምህርት ምጥቀትና ጥልቀት እንዳለው አስተምሯል።

ማኒ በ270 ወደ ፋርስ ተመልሶ መጣ፤ ነገር ግን ማግያስ (Magians) ከተባሉ የፋርስ ሃይማኖት ተከታዮች ጋር በተደረገው ጸብና ክርክር የተነሣ የጥንቱን ሃይማኖት በማርክሱ ማኒ ተከሶ በ277 ዓ. ም. በንጉሡ በቤሕራም ቀዳማዊ (Behram I) ትእዛዝ በስቅላት ተቀጥቶ ሞተ። ተከታዮቹም በንጉሡ ከሀገር እንዲወጡ ተደረገ። ሆኖም ይህ እምነት በመስጴጦምያ፣ ሰሜን አፍሪካ፣ ሲሲሊ፣ ጣልያን አገርና ስፔን ድረስ እየተስፋፋ ሲሄድ ወደ ክርስትና ሃይማኖት በጣም እየቀረበ ሄዶ ነበር። የመነሻው ያን

የመንፈሳዊነትና የቅድስና ኑሮ ብዙ ክርስቲያኖችን እየማረከ ሄዶ ስለነበር፤ ቅዱስ አውግስጢኖስም (Augustine) ወደ ካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ከመግባቱ በፊት ለዘጠኝ ዓመት የመነሻውን ተከታይ ነበር።

በመነሻውያን ትምህርት መሠረት የመንፈሳዊነትና የቅድስና ኑሮ ታላቅ ቦታ ነበረው። ማናቸውም ሰው ከኃጢአት ሁሉ ርቆ የፍጹምነትን ኑሮ መኖር ነበረበት። ይህንንም ለመተግበር መነሻውያን ሁሉ ሦስት መመሪያዎችን መከተል ነበረባቸው። እነዚህም 1ኛ/ መነሻውያን አፋቸውን በንጽሕና መጠበቅ አለባቸው። ይህም ማለት ሰው አፋን ክፉ ነገር ከመናገር፣ ያልተፈቀደ ምግብ ከመብላት (ሥጋንና ከእንስሳት የሚገኝ ማናቸውንም ምግብ ከመብላት) እና የሚያሰክር መጠጥ ከመጠጣት መጠበቅ፤ 2ኛ/ አንድ መነሻዊ እጁን ከክፉ ነገር መጠበቅ፤ ምድራዊ ሀብትን ከመሰብሰብ፣ ሰውንና እንስሳትን ከመግደል መጠበቅ ነበረበት፤ 3ኛ/ ሰውነትን በንጽሕና መጠበቅ፤ ከዝሙትና ከኃብቻም መጠበቅ፤ በመነሻውያን የኑፋቄ ትምህርት መሠረት ለመባዛት የሚደረገውም የኃብቻ ሥርዓት ከክፉው አምላክ የመጣ ሕግ ስለሆነ ክልክል ነው።¹

መነሻውያን እንደማናቸውም ቤተ ክርስቲያን የተደራጀ ድርጅት ነበራቸው። የኸውም 1ኛ/ 12 ሐዋርያት (በ12ቱ ሐዋርያት ምሳሌ)፣ የእነዚህ አለቃ ማኒ ወይም የእርሱ ምትክ/ተተኪ፣ 2ኛ/ 72 ኤጲስቆጶሳት (በ72ቱ ደቀ መዛሙርት ምሳሌ) አሉ። ከእነዚህ ሀቀጥሎ ካህናት (ቀላውስት)፣ ዲያቆናትና ወንጌላውያን ነበሯቸው። ይህን ዓይነት አስተዳደር በዛሬው ጊዜ ሞርሞንስ (Mormons) የሚባሉት የፕሮቴስታንት ማኅበር አላቸው።

14.2 ሞንዳኒዝም

ሞንዳኒዝም ከግኖስቲሲዝም ጥቂት የተለየ ነበር። ሞንዳኒዝም ከቤተ ክርስቲያን ውስጥ የተነሣ በቤተ ክርስቲያን

¹ Schaff, Philip op. cit., vol. II p. 505.

¹ አባ ኀርኀርዮስ ሊቀ ጳጳስ ሸዋ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 67-68፤ Schaff, Philip op. cit., vol. II p. 506.

ውስጥ ታላቅ የመንፈስ ለውጥና ትልቅ መሻሻል እንዲደረግ የጣረ ንቅናቄ ነው። ይህ ንቅናቄ የተጀመረው በበሁለተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ላይ በታናሿ እስያ ውስጥ ፍርግያ በምትባል አውራጃ ውስጥ ነበር። በመጀመሪያው ምእት ዓመትና በሁለተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ የነበረው የሁለተኛው የክርስቶስ ተመልሶ መምጣት ተስፋ ቀዝቅዞ ነበር። በዚህም ምክንያት በቤተ ክርስቲያን ውስጥ መንፈስ ቅዱስ ዘወትር መኖሩና የምእመናንን ሕይወት የመምራቱ እምነት እየቀዘቀዘ ሄዶ ነበር። የክርስቶስን ተመልሶ መምጣትንና የሱን በምድር ላይ እንድ ሺህ ዓመት መግዛትን አበክሮ ይጠባበቅ የነበረ ሞንዳኑስ የተባለ ሰው በሁለተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ላይ በፍርግያ ውስጥ ተነሣ። ይህ ሞንዳኑስ በመጀመሪያ ሲቢሊ የሚባል የአሕዛብ ጣዖት ካህን ነበር።¹ በኋላ ግን የክርስትናን እምነት ተቀብሎ ለቅስና ማዕርግ ደርሶ ነበር ይባላል። ሞንዳኑስ ጥብቅ ክርስቲያን ሆኖ አንዳች መንፈስ አድርበት በመንገድ ሁሉ ሲሄድ እየለፈለፈና እንደ ትንቢት ነገር ይናግር ነበር። ጽርስቅላና ማክስሚላ የሚባሉ ሁለት እንደእርሱ ትንቢት ተናጋሪዎች ሴቶች ከእርሱ ጋር የሥራ ተባባሪዎች ሆነው አብረው እየዞሩ ትንቢት ይናገሩ ነበር።

ሞንዳኑስ ራሱ ከጌታ የተላከ ጸራቅሊጦስ መሆኑን በሁሉ ዘንድ አበክሮ ይናገር ነበር። እንደውም ቅዱስ ኤጲፋንዮስ ሞንዳኑስ ራሱን እግዚአብሔር አብ ወልድ መንፈስ ቅዱስ ነኝ ይል ነበር ብሎ ጽፏል።² ይህ ንቅናቄ በመስራቹ ስም «ሞንዳኒዝም» ሲባል ተከታዮቹ ደግሞ ሞንዳናውያን ይባሉ ነበር። እነሱ ግን ራሳቸውን «መንፈሳውያን ክርስቲያኖች» ብለው ነበር የሚጠሩት። ሌሎችን ግን በማቃለልና በመናቅ «ሥጋውያን ክርስቲያኖች» ብለው ነበር የሚጠሩአቸው። በ155 ዓ. ም. አካባቢ በክርስቲያኖች ላይ በተነሣው ስደት የብዙ ክርስቲያኖች ደም በሚፈስበት ጊዜ እነዚህ ሦስት ሰዎች በየቦታው እየዞሩ የዓለም መጨረሻ መድረሱንና የክርስቶስ የአንድ ሺህ ዓመት ግዛት በዓለም መድረሱን እየዞሩ ይሰብኩ ጀመር። ይህ

ዓይነቱ ስብከት ብዙ ክርስቲያኖችን ወደ ሞንዳኒዝም ንቅናቄ አስገባቸው።

ሞንዳኒዝም በመካከለኛው ምሥራቅ፣ በሮምና በሰሜን አፍሪካ በስፋት ስለ ተስፋፋ ቤተ ክርስቲያን እጅግ ተናወጠች። በሰሜን አፍሪካ ጦርጢሊያን (ጦርጦሉስ) የተባለው ታዋቂው የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ሊቅ ለብዙ ጊዜ የሞንዳኒዝም ትምህርት ተከታይ ነበር። በትንሿ እስያ ውስጥ የነበሩት ኤጲስቆጶሳት በጉባዔ የሞንዳናውያንን ትንቢት የሰይጣን ተግባር ብለው ሠየሙት። በእነርሱ ላይም የአጋንንት ማስወጫ ጸሎት እንዲደረግባቸው አዘዋል። እንደዚሁም ሞንዳናውያንን አውግዘው ከክርስቲያኖች ማኅበር ለዩአቸው። ክርስቲያኖች ሞንዳናውያንን በመንቀፍ እነርሱ አብዶችና ምግባረብልሹዎች ናቸው በማለት ስማቸውን ያጥላሉ ነበር። እንዲሁም ሞንዳናውያን በምሥጢራዊ ስበሰባቸው ሕፃናትን እያረዱ መሥዋዕት ያቀርባሉ ብለው ይናገሩባቸው ነበር። ይህ ግን ሊረጋገጥ አይቻልም።¹

የሞንዳኒዝም ኑፋቂ ትምህርት

በአብዛኛው ነገረ መለኮት ትምህርት ሞንዳናውያን ከቤተ ክርስቲያን እምብዛም አይለዩም። ሆኖም የሚከተሉት የኑፋቂ ሥርዓቶችና ትምህርቶች ጉልተው ይታያሉ፡-

1. የሕፃናት ጥምቀትን አይቀበሉም።
2. ክርስቶስ በቅርብ እንደሚመጣና ለሺህ ዓመት በምድር ላይ እንደሚገዛ ያስተምሩ ነበር። በእነርሱ ዘንድ የክርስቶስ ዳግም ምጽአት በጣም ቅርብ ነው።
3. ሞንዳናውያን ራሳቸውን «መንፈሳውያን ክርስቲያኖች» ሲሉ ሌሎችን በመናቅና በማቃለል «ሥጋውያን ክርስቲያኖች» ይሉ ነበር።
4. ክርስቲያን ሁሉ የክህነት ሥልጣን እንዳለው ያስተምራሉ፤ በዚህ ከብዙ የፕሮቴስታንት ክፍሎች ጋር ይስማማሉ።

¹ Konidaris, J., op. cit., p. 169.

² Schaff, P., op. cit., vol. II, p.418; Stefanidis, B. K. op. cit., p. 79.

¹ Schaff, Philip, History of the Christian Church, vol. II, p. 419.

5. ሞንዳናውያን በተጨማሪ የመንፈሳዊ ኑሮን፣ ጸምንና ጸሎትን፣ ትግርምትንና ተጋድሎን አጥብቀው ያዛሉ፤ ይህ ደግሞ በሕይወት ሙሉ መፈጸም አለበት።
6. ሴቶች ጌጣጌጥ ማድረግ የለባቸውም። ልጅአገረዶች ሁልጊዜ መሸፋፈን አለባቸው።
7. በስደትና በመከራ ጊዜ መሰወር ወይም መሸሽ ሃይማኖትን እንደመካድ ይቆጠራል።
8. ሁለተኛ ማግባት ክልክል ነው፤ ሁለተኛ ጋብቻን መፈጸም እንደ ዝሙት ይቆጠራል።
9. አንድ ሰው ኃጢአት ሠርቶ ንስሐ ከተሰጠው፣ ሁለተኛ ቢበድል ንስሐ አይሰጠውም። እንደዚህ ያለ ሰው ተወግዞ ከምእመናን መለየት አለበት።¹

ሞንዳናውያንን በጽሑፍ የተቃወሙ የምሥራቅ ቤተ ክርስቲያን ሰዎች የሚከተሉት ናቸው፡- የየራጳሊስ ኤጲስቆጶስ ቀላውዴዎስ አፖሊናርዮስ፣ ሚሊጢያዲስ፣ የአንጾኪያ ኤጲስቆጶስ ሴራጽዮንና የእስክንድርያው ቀሌምንጦስ ናቸው። እንደ ምሥራቅ አብያተ ክርስቲያናት የምዕራብም አብያተ ክርስቲያናት በተለይም የሮም ቤተ ክርስቲያን ሞንዳናውያንና ትምህርታቸውን አውግዘው ለይተዋቸዋል።

ምዕራፍ 15

ዘመነ ሰማዕታት

በቤተ ክርስቲያን ላይ ከባድ ስደት የተነሣውና አያሌ ክርስቲያኖች በጭካኔ የተጨፈጨፉበትና በግፍ የተገደሉበት የስደት ዘመን የተጀመረው በሮሙ ቄሣር በኔሮን ዘመነ መንግሥት ቢሆንም፣ አብዛኛውን ጊዜ ብዙ ሊቃውንት «ዘመነ ሰማዕታት»

¹ Ibid, pp. 420-426.

የሚሉት ከ160-312 ዓ. ም. ያለውን ዘመን ነው።¹ ከዚህ በፊት የነበሩት ስደቶች በመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ በሁሉም ክፍላተ አህጉር ሳይሆን በአንዳንድ ክፍላተ ሀገር ነበር የበረታው። ከ160 ዓ.ም. በኋላ ግን በክርስቲያኖች ላይ የታወጀው ስደት በመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ ባሉት ሁሉ ክርስቲያኖች ላይ ነበር። ብዙ ክርስቲያኖች ያለቁት፣ ብዙ የአብያተ ክርስቲያን ቅርሶችም የጠፉት በዚህ ዘመን ውስጥ ነበር። ከዚህ ቀጥሎ ዋና ዋናዎቹን በአብያተ ክርስቲያናት ላይ የደረሱትን ስደቶች በዝርዝር ሳይሆን ባጭሩ ለመግለጥ እንሞክራለን።

15.1 በቄሣር ማርቆስ አውራሊዮስ ዘመን የተነሣ ስደት

ቄሣር ማርቆስ አውራሊዮስ እጅግ የተማረ ስለነበር «ፈላስፋው» ንጉሠ ነገሥት እየተባለ ይጠራል። አውራሊዮስ እጅግ ደግ፣ ሐቀኛና በራሱ የሚተማመን ንጉሠ ነገሥት ነበር። የረዋቅያንን ፍልስፍና የሚከተል ስለነበር ለክርስትና እምነት ምንም ዓይነት በጎ ስሜት አልነበረውም። የክርስትናን ሃይማኖት እንደ አጉል ከንቱና የአክራሪዎች እምነት አድርጎ ነበር የሚቈጥረው። በዚያን ጊዜ የተነሡ እንደነ ሜሊቶ፣ ሚልቲያዲስና አቲናጎራስ ያሉ አያሌ የክርስትና ጠበቆች ማራኪ የሆኑ ጽሑፎች ጽፈው ለአውራሊዮስ ልከውለት ነበር። እርሱ ግን እነዚህን ጽሑፎች ከቁምነገር አልቁጠራቸውም። ለሮማውያን አማልክትም ቢሆን ያው ከጥንት ሲወርድ ሲዋረድ በመምጣቱ ብቻ እንጂ ፈጽሞ ግድ አልነበረውም፤ ከእነዚህ ሁሉ ይልቅ ለአይሁድ «የአንድ አምላክ እምነት» በጎ ስሜት ነበረው። አንዳንድ ሰዎች አውራሊዮስ ከአይሁድ ረበናት (መምህራን) ጋር መልካም ግንኙነት እንደነበረው ይናገራሉ። ሰው ከሞተ በኋላ ወደ መለኮ ታዊ ባህርይ /ሰውነት ይለወጣል ብለው የሚያምኑትን የረዋቅያንን ፍልስፍና ስለሚከተል፣ አውራሊዮስ የሰው ነፍስ የማትሞትና ሰው ከሞተ በኋላ ነፍሱ ወደ

¹ አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 35.

ጽድቅ ወይም ወደ ኩነኔ ትሄዳለች የሚለውን የክርስቲያንን እምነት ጨካኝና አረመናዊ ትምህርት ነው በማለት አልተቀበለውም። ሆኖም ይህ ቁሣር ክርስቲያኖችን የሚጨቁነውን የነበረውን አዋጅ በሥራ ላይ አዋለ እንጂ እርሱ አዲስ አዋጅ አላወጀም። በሀገር ላይ ግን የተፈጥሮ ክፉ አጋጣሚ ችግር ለምሳሌ ጦርነት፣ ወረርሽኝ (በሽታ)፣ ጎርፍና የመሬት መንቀጥቀጥ በደረሰ ጊዜ በክርስቲያኖች ምክንያት አማልክት ተቈጥተው ነው በማለት ሕዝቡ በክርስቲያኖች ላይ ሲነሣ ንጉሡም ስሜታቸውን ይደግፍ ነበር።¹ አውራሊዮስ ክርስቲያኖችን ስማቸውን ሳይጠራ ነገር ግን በክርስቲያኖች ላይ ያነጣጠረ ሕግ አውጥቶ ነበር። ይኸውም ሕግ በአማልክት እያስፈራራ ሰዎችን ወደ እምነት የሚያጠራ ወደ ግዞት ይላካል ይላል ነበር።²

በ177 በፈረንሳይ በስተደቡብ በኩል ባሉ በልዮንና (Lyon) በቪኤኔ (Vienne) ከባድ ስደት ተነሥቶ ብዙ ክርስቲያኖች በታላቅ ሥቃይና መከራ ለማዕትነት ተቀብለዋል። በዚህ በደቡብ ፈረንሳይ በተደረገው ጭፍጨፋ በብዙ መቶ የሚቆጠሩ ክርስቲያኖች አልቀዋል። በጭፍጨፋው የተካፈሉት ሰዎች ሲደክሙ ብቻ ነበር ግድያው የቆመው። እንዲሁም በግሪክ ሀገርና በትንሹ እስያ ብዙ ክርስቲያኖች እንደተፈጁ ታሪክ ጸሐፊው አውሳብዮስ ይተርካል።³

ከማርቆስ አውራሊዮስ በኋላ ልጁ ኮሞዱስ (180-192) በእግሩ ተተካ። ኮሞዱስ ለመጀመሪያ ጊዜ በክርስቲያኖች ላይ እጅግ ጨካኝ ነበር። በእርሱ ዘመን መንግሥት ብዙ ክርስቲያኖች በሰሜን አፍሪካ፣ በታናሽቱ እስያና በሮም እምነታቸውን በገዢዎች ፊት በድፍረት ስለተናዘዙና (ክርስቲያን መሆናቸውን ስለተናገሩ) በቁሣሩም ስም መሐላ ባለመፈጸማቸው ገሚሶቹ በሰይፍ ተሰይፈው ተገድለዋል። ሌሎች ደግሞ በሕይወት ለአንበሶች ተጥለዋል። በኋላ ግን የኮሞዱስ ፖ ሊቲካ ተ ለውጦ በክርስቲያኖች ላይ መልካም ስሜት ማሳየት ጀመረ። ይህም የሆነበት ምክንያት ከዕለታት በአንድ ቀን አንዲት ማርሲያ (Marcia) የተባለች ባርያ ለአገልግሎት ወደ

ቤተ መንግሥት ተወስዳ የኮሞዱስ አገልጋይ ትሆናለች። እሷም ወዲያውኑ የንጉሡ የተወደደች እቁባት መሆን ቻለች። ይህች ሴት ክርስቲያን ስለነበረች፣ በእርሷ ምክንያት ንጉሡ በክርስቲያኖች ላይ የነበረውን ጥላቻ ለውጦ ስደት እንዲቆም ከማድረጉም በላይ ብዙ የታሰሩ ክርስቲያኖች እንዲለቀቁ አደረገ።¹

15.2 ከሴፕቲሚዮስ ሲቪሩስ (ሳዊሮስ) እስከ ፊልጶስ አረባዊ (193-249) ድረስ የነበረው የክርስቲያኖች ሁኔታ

የቁሣር ሴፕቲሚዮስ ሲቪሩስ (ሳዊሮስ) ዘመን መንግሥት ብዙ ክርስቲያኖች በመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ በጭካኔ የተፈጁበት ዘመን ነበር። ቁሣር ሴፕቲሚዮስ ሲቪሩስ (ሳዊሮስ) ሚስቱ ሶርያዊ ስለነበረች፣ በዚያ ይመለከ እንደነበረው ፀሐይን ከአማልክት አንዱ አድርጎ ያመልክ እንደነበረ ይነገራል።

በሦስተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ ሴፕቲሚዮስ የክርስትና ሃይማኖትና የአይሁድ እምነት በመንግሥቱ እንዳይስፋፋ ጥብቅ ትእዛዝ አስተላልፏል። ከዚህም ሌላ ማናቸው ም በሮ ም ግዛቶች የሚኖር ሰው ወደ ክርስትና እምነት እንዳይገባ ጥብቅ አዋጅ አወጀ።² እንዲሁም በሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥ የሚኖሩ ሁሉ የሮም አማልክትን እንዲያመልኩ ለቁሣሩም ምስል እንዲሰግዱና መሥዋዕት እንዲያቀርቡ አዋጁ ያዛል። በዚህም ትእዛዝ መሠረት በተለይ በግብጽና በሰሜን አፍሪካ በካርቴጅ ከባድ ስደት ተነሥቶ ብዙ ክርስቲያኖች በብዙ ሥቃይ ሕይወታቸውን አጥተዋል። ብዙዎች ለተራቡ አንበሶች ተጥለዋል። ሌሎች ደግሞ በሰይፍ በመሰየፍ ደማቸው እንደ ጎርፍ ፈስሷል። በዚህ ስደት ጊዜ በእስክንድርያ የታወቀው የአርኬኒስ አባት ሌኦኒዳስ በሰይፍ ተሰይፎ ሞቷል። አንዲት ጳጣሚያ የምትባል መልከመልካም እመቤት

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, pp. 330-331; Schaff, P., op. cit., vol. II, pp. 53-55.

² Schaff, P., op. cit., vol. II, pp. 54.

³ Eusebius Ecclesiastical History, IV, 23; V, 24.

¹ J. Lebreton & J. Zeiller, op. cit., vol. II, p. 338; Schaff, P., op. cit., vol. II, pp. 57.

² Konidaris, J., op. cit., p. 183.

ከእናቷ ጋር በእሳት ተቃጥላ ሞታለች። እንዲሁ አንዲት የታላቅ ቤተሰብ ወገን የነበረች ፔርፔትሞ የምትባል እመቤት ከብዙ ጓደኞቿ ጋር ክርስቶስን እንዲክዱና ለጣዖት እንዲሰግዱ ቢጠየቁ አሻፈረን በማለታቸው ብዙ ሥቃይ ተቀብለው በሰማዕትነት አርፈዋል።¹ አንድ ጊዜ ክርስቲያኖችን እያሠቃዩ ከሚገድሉት ወታደሮች አንዱ ለሃይማኖታቸው የክርስቲያኖችን ብርታትና ጥንካሬ አይቶ በመደነቅ «እኔም በክርስቲያኖች እምነት አምናለሁ!» ብሎ በመጮሁ ወዲያውኑ በስይፍ ተሰይፎ ተገድሏል።² ስደቱ በሰሜን አፍሪካ እጅግ በመበርታቱ ቁጥራቸው እጅግ የበዛ ክርስቲያኖች በሰማዕትነት ሞተዋል። በዚህ ስደት ጊዜ በ202 በደቡብ ፈረንሳይ የልዮን ኤጲስቆጶስ የነበረው ሔሬኒዮስ (Irenaeus) በሰማዕትነት አርፏል።³

እናቱ ሶርያዊት የነበረች ኢልዮጋባሎስ (218-222) የተባለው ቁሣር መምህራን ፀሐይ (የፀሐይ አምላኪ) ከመሆኑም በላይ ቁሣር ከመሆኑ በፊት ጣዖቱን እንደ አንድ ካህን ሆኖ ያገለግል ነበር። በኋላም የሮም ቁሣር ሆኖ በመሾሙ ፀሐይን የሮማውያን አማልክት አለቃ አድርጎ ከመቁጠሩም በላይ፣ የፀሐይ አምልኮ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት የአንድነት ምልክት ነው ብሎ አወጀ። ራሱንም የፀሐይ አምላክ እንደራሴ እንደሆነ ይናገር ነበር። የሮም ዜጎች ሁሉ ይህን እምነት እንዲከተሉ የተቻለውን ሁሉ አድርጓል።⁴ በኋላ ግን ኢልዮጋባሎስ የሃይማኖቶችን ቅልቅል በመቀበሉ ሃይማኖቶችን ሁሉ ክርስትናንም ጭምር ተቀብሎ ነበር። ክርስቲያኖች ግን ይህን ባለመቀበላቸው ስደቱ ተባባሰባቸው።⁵

የኢልዮጋባሎስ ምትክ እስክንድር ስቪሩስ (ሳዊሮስ) (222-235) የአማልክትን ቅልቅል አጥብቆ በመከተሉ በግል የጸሎት ቤት ውስጥ የታላላቅ ሃይማኖት መሪዎችን ለምሳሌ የአብርሃምን፣ የክርስቶስን ሐውልቶችን (ምስሎችን) ከኦርፌቭስ፣ አፖሊናሪያስ

ወዘተ. እና ከታላላቅ የሮም ቁሣሮች ምስሎች ጋር አስቀምጦ ነበር። እንዲሁም «ሌሎች ሊያደርጉላችሁ የምትፈልጉትን እናንተም እንዲሁ አድርጉ ላቸው!» የሚለውን የክርስቶስን ወርቃዊ ሕግ በቤተ መንግሥቱ ግርግዳና በከተማው ሐውልቶች ላይ አስቀርጾ ሰዎች ሁሉ እንዲያጠኑት አድርጎ ነበር። በዚህ ምክንያት እስክንድር ስቪሩስ በክርስቲያኖች ላይ ምንም ስደት አላወጀም። የትራኪ (Thrace) የምሥራቅ መቄዶንያ አገር ተወላጅ የነበረ ማክሲሚኒስ እስክንድር ስቪሩስን ገድሎ ከ235-238 ድረስ ቁሣር ሆኖ ነበር። ማክሲሚኒስ መጀመሪያ ከብት ጠባቂ ነበር፤ በኋላ ግን ወታደር ሆኖ በጦርነት ታላቅ ዝናን በማትረፉ ቁሣርነቱን ሮማውያን ሁሉ በሚገባ ተቀበሉት፤ እሱም የእስክንድርን ፖሊሲ በመተው ወዲያውኑ የአማልክት ጠላቶች በሚላቸው በክርስቲያኖች ላይ ከባድ ስደትን አወጀ። እንዲያውም ሆኖ በሮም ከተማ ላይ ታላቅ የምድር መናወጥ ተከስቶ ብዙ ሕዝብ አልቆ ነበር። ይህም በክርስቲያኖች ምክንያት የአማልክት ቁጣ ነው ተባለ።¹ ከማክሲሚኒስ በኋላ የተነሡት ቁሣሮች ጎርዲያኑስ (238-244) እና ፊልጶስ አረባዊ (244-249) ምንም ዓይነት ችግር አልፈጠሩም። እንደውም ፊልጶስ አረባዊ ክርስቲያን ሆኗል ተብሎ ይጠረጠር ነበር። ስለዚህ ቤተ ክርስቲያን ለ11 ዓመታት ዕረፍት አግኝታ ቆይታለች።

15.3 በዳክዮስና በቫሌሪያን ዘመነ መንግሥት (249-260) የተነሣ ስደት

ዳክዮስ ትራጃን (249-251) በጣም ኃይለኛ፣ ህሞተ-ኮስታራና የጥንቶቹ የሮማውያን ከፍተኛ መንፈስ ያደረበት ቁሣር ነበር። ዳክዮስ በሮም ንጉሣዊ አልጋ ላይ እንደወጣ ቤተ ክርስቲያንንና አምላክ-የለሽ የሚላቸውን ክርስቲያኖች በሙሉ ከሥር መሠረታቸው መንግሥቱ ለማጥፋት ቆርጦ ተነሣ። ስለዚህ በ250 ዓ.ም. የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ዜጋዎች የሆኑ ሁሉ የሮምን መንግሥት አማልክት እንዲያመልኩ፣ ለጣዖ ታቱም መሥዋዕት እንዲሠጡ፣

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 58.
² Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 57-58.
³ Ibid, p. 749.
⁴ Stefanidis, B. K., op.cit., p. 22n.
⁵ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 58-59.

¹ Ibid.

እምቢ ቢሉ ግን በሞት ቅጣት እንዲቀጡ ጥብቅ አዋጅ አወጀ። አዋጁንም ለሮም ብቻ ሳይሆን ለክፍላተ አህጉሩ ሁሉ አስተላለፈ። ይህ አዋጅ ከዚህ በፊት ከወጡት አዋጆች ሁሉ እጅግ የከፋ ነበር። በዚህ ጊዜ በከፋ ሥቃይ ተሠቃይተው የሞቱት ሰማዕታት ቊጥር ከዚህ በፊት በተነሡት ስደቶች መከራ ተቀብለው ከሞቱት ሰማዕታት እጅግ የበለጠ ነበር። ክርስቲያኖች በነበሩበት አውራጃ በአዋጁ መሠረት ለአማልክት መስገዳቸውንና መሠዋታቸውን የሚያረጋግጥ መረጃ መቀበል ነበረባቸው። አዋጁንም በሥራ ላይ ሲያውሉ የተወሰዱት እርምጃዎች እጅግ የከፋ ነበሩ። የንብረት መውረስ፣ ግዞት፣ በልዩ ልዩ መንገድ ማሠቃየት፣ ለተራቡ አንበሶች መጣል፣ በብዙ ዓይነት መከራዎች ማስፈራራትና የመሳሰሉት ነበሩ። ለመጀመሪያ ጊዜ ብዙ ክርስቲያኖች ፈርተው እምነታቸውን በመካድ ለአማልክት ሠውተዋል። አንዳንዶቹ ደግሞ ለባለሥልጣናቹ ጉቦ በመክፈል ለአማልክት ሰግደዋል ሠውተዋልም የሚል የውሸት ማስረጃ ተቀብለዋል።¹ በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ክርስቲያኖች ግን ሰማዕትነትን ለመቀበል (በሰማዕትነት ለመሞት) እና የሰማዕትነትን ዘውድ ለመቀበል ክርስቲያኖች ወደሚሠቃዩባቸው ቦታዎች (እስር ቤቶች) እየሮጡ በፈቃዳቸው ይገቡ ነበር።² በዚህ ስደት ጊዜ የሮም ባለሥልጣኖች አተኩረው የተመለከቱትና ለማጥፋት የወሰኑት የቤተ ክርስቲያን መሪዎችን ማለት ጳጳሳትንና ካህናትን ነበር። በሀሳባቸው መሪዎችን በሙሉ ካጠፉ ቤተ ክርስቲያን በቀላሉ እንደምትደክምና እንደምትጠፋ ያምኑ ነበር። በዚህ ዓይነት የሮሙ ኤጲስቆጶስ (ፖፕ) ፋቢያኑስ፣ የአንጾኪያው ኤጲስቆጶስ ባቢላስና የኢየሩሳሌሙ ኤጲስቆጶስ አለአስክንድሮስ በዚህ ስደት ጊዜ ብዙ ሥቃይ ተቀብለው በሰማዕትነት አርፈዋል።³ አንዳንድ ሰዎች ተደብቀው ሕይወታቸውን አትርፈዋል። ከእነዚህ ውስጥ ገሚሶቹ ፈርተው ሲሆን የተደበቁት፣ ሌሎች ግን መንጋዎችን ለመከባከብና ቤተ ክርስቲያንን ለመጠበቅ ሲሉ ነው። ከመጨረሻዎቹ ውስጥ የካርታጁ ኤጲስቆጶስ ክብርያኖስ

¹ ሉሌ መልአኩ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ፣ አዲስ አበባ፣ ገጽ 74; Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 60; Konidaris, J., op. cit., pp. 184-185.

² Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 60-61; Konidaris, J., op. cit., pp. 184-185.

³ Schaff, P. op. cit., vol. II, pp. 60-61.

ይገኝበታል። በዳክዮስ ስደት ጊዜ በሮም የጦር ሠራዊት ውስጥ በአዛዥነት ያገለግል የነበረው መርቆርዮስ ለአርጤምስ ጣዖት መሥዋዕት አላቀርብም በማለቱና የክርስትና እምነቱን አልክድም በማለቱ ቀጸዶቅያ በምትገኘው ቂሣርያ በ250 ዓ.ም. በጎራዴ ተሰይፎ ሰማዕትነትን ተቀብሏል።

በቂሣር ጋሉስ (251-253) ዘመን መንግሥት ጊዜ በሰሜን በጎቶች በተነሣው ወረራ፣ በደረሰው ወረርሽኝ፣ እንዲሁም በሀገር በደረሰው ድርቀትና ረሀብ ምክንያት ስደቱ ልዩ መልክ ይዞ ተነሣ። በዚህ ስደት ጊዜ የሮም ኤጲስቆጶስ ቆርኔሌዎስና ሉሲዮስ ለብዙ ጊዜ ከተጋዙ በኋላ በሞት ተቀጥተዋል።

ከቂሣር ጋሉስ በኋላ በተነሣው በቂሣር ቫሌርያን (253-260) ጊዜ ግን ስደቱ ለጥቂት ጊዜ ጋብ ካለ በኋላ በ257 ላይ እንደገና አገርሽቶበት የክርስትና እምነት እንዳይስፋፋ ጥብቅ ቊጥጥር እንዲደረግ ቂሣር ትእዛዝ አስተላለፈ። ቫሌርያን የቤተ ክርስቲያን ካህናትና ታዋቂ ምእመናን እንዲጋዙና ንብረታቸውም እንዲወረስ ከማድረጉም በላይ የሃይማኖት ስብሰባዎች (ለጸሎትም ሆነ ለቅዳሴ) እንዳይደረጉ በጥብቅ ከለከለ።¹ በቫሌርያን ስደት ጊዜ በታላቅ ሥቃይ ተሠቃይተው ሰማዕትነት ከተቀበሉት የታወቁ የቤተ ክርስቲያን መሪዎች መካከል የሮሙ ኤጲስቆጶስ (ፖፕ) ዳግማዊ ሲክስቲስና የካርቴጁ ኤጲስቆጶስ ፖሊካርፖስ ይገኙበታል።

ጳጳሱ ፖሊካርፖስ የሮም ሕግና የሮም አማልክት ጠላት ተብሎ የሞት በቃ ፍርድ በተፈረደበት ጊዜ «እግዚአብሔር ይመስገን» (Deo gratias!) ብሎ ወደሚገደልበት ቦታ በገዛ ፈቃዱ ሄደ፤ እንዲገለው የታዘዘውም ወታደር ሲንቀጠቀጥ ባየው ጊዜ «አይዞህ የታዘዝከውን ፈጽም!» በማለት ካደፋፈረው በኋላ፣ ፊቱን በገዛ እጁ በልብስ ሽፍኖ በሰይፍ ተሰይፎ ሰማዕትነትን ተቀበለ።²

ከ260-303 ድረስ በክርስቲያኖች ላይ ይወርድ የነበረው ስደት ቆሞ ቤተ ክርስቲያን ለ43 ዓመታት አርፋ ነበር። ጋሊኑስ (260-268) የተባለው ቂሣር ለክርስቲያኖች ሙሉ ሰላምን ሰጠ። ይህ ብቻ

¹ Konidaris, J. op. cit., p. 185; Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 62.

² Ibid.

ሳይሆን ለክርስትና ሃይማኖት ዕውቅናን ሰጥቶ «የታወቀ ሃይማኖት» (Religio licita) የተባለውን መብት በይፋ ለቤተ ክርስቲያን ሰጥቶ ነበር።¹ በዚህ ጊዜ ውስጥ ቤተ ክርስቲያን በጣም ለመስፋፋትና በውስጧ ለነበሩትም ችግሮች አንዳንድ መፍትሔ ማግኘት ችላለች። እንዲሁም እጅግ ግዙፍ የሆኑና የተዋቡ ብዙ የቤተ ክርስቲያን ሕንፃዎች በታላላቅ ከተሞች ተሠሩ። እንዲሁም ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያን የሚፈጸሟቸው ከወርቅና ከብር የተሠሩ ዕቃዎች በዚሁ ጊዜ ተሠርተዋል። የሚያሳዝነው ግን በዚህ ጊዜ በካህናትና በምእመናን መካከል የውስጥ ግጭትና ብጥብጥ ተነሥቶ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ሰላም ጠፍቶ መታየቱ ነበር።

በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የነበረው ትልቁ ችግር ባለፉት ስደቶች ጊዜ በተለይም በዳክዮስ (Decius) ስደት ጊዜ ቊጥራቸው ቀላል ያልነበረ ክርስቲያኖች ከመከራ ለማምለጥ ሲሉ እንዳንዶቹ እምነታቸውን ክደው ለጣዖታት መሥዋዕት ሠውተው ዕጣንም አጥነው ነበር። እነዚህ በቤተ ክርስቲያን ዘንድ sacrificati, thurificati ይባሉ ነበር። ለጣዖት የሠዋ ወይም ዕጣን ያጠነ ማለት ነው። አንዳንዶች ደግሞ ለባለሥልጣኖች ገንዘብ በመስጠት መሥዋዕት ሠውተዋል የሚል ሰርትፊኬት በማግኘት ከሥቃይና ከመከራ ድነዋል። እነዚህ libellatici ይባሉ ነበር። እነዚህ በአጠቃላይ «ከእምነት የወደቁ» ወይም «በእምነት ያልጸኑ» ተብለው እንደ ኃጢአተኞች ይቆጠሩ ነበር። እነዚህ ሰዎች ይህንን ተግባር (ስሕተት) የፈጸሙት በእርግጥ እምነታቸውን ክደው ሳይሆን፤ ሥቃዩንና መከራውን በመሠቀቅና በመፍራት ስለነበር፤ ስደት ቆሞ በቤተ ክርስቲያን ሰላም በሰፈነ ጊዜ ወደ ቤተ ክርስቲያን መጥተው (ተመልሰው) በስሕተታቸው ተጸጽተው ንስሐ ገብተው በአባልነት እንዲቀበሏቸው ጥያቄ ያቀርቡ ጀመር። በዚህ ምክንያት በቤተ ክርስቲያን አባላት መካከል ልዩነት ተፈጠረ። አንዳንዶች በዕድሜ-ልክ ንስሐ እንቀበላቸው ሲሉ፤ ሌሎች ደግሞ እንዲሁ በመጠነኛ ንስሐ እንቀበላቸው የሚሉ ነበሩ። አንዳንዶቹም እንደገና

ይጠመቁ የሚሉም ነበሩ። ይህ ልዩነት በሮምና በሰሜን አፍሪካ በካርቴጅ እጅግ ተባብሶ ነበር። ኖቫትያን በሚባል የቤተ ክርስቲያን ሰውና የሮም ኤጲስቆጶስ ቆርኔሊዎስ መካከልና በኋላ ደግሞ በሂፖሊቶስና በካሊስቱስ መካከል ልዩነቱ ተባብሶ እርስበርሳቸው እስከ መወጋገዝ ድረስ ደርሰው ነበር።¹ ሆኖም ጥምቀት የማይደገም በመሆኑ በንስሐ ብቻ እንዲቀበሏቸው ቤተ ክርስቲያን ወሰነች።

15.4 በዲዮቅልጥያኖስ ዘመን (284-305) የተነሣው ከባድ ስደት

ከዚህ በላይ እንደተገለጠው አሥር የሚሆኑ እጅግ የከፋ ስደቶች በክርስቲያኖች ላይ ደርሰዋል። ከነዚሁ ውስጥ እጅግ በጣም የከፋውና የብዙ ክርስቲያኖች እልቂት የተፈጸመበት በዲዮቅልጥያኖስ ዘመን መንግሥት የደረሰው የመጨረሻው ስደት ነው። ይህ የሥቃይና የመከራ ጊዜ የደረሰው በመላ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ግዛት ውስጥ ቢሆንም በግብጽ ቤተ ክርስቲያን ላይ እጅግ የከፋና እጅግ የብዙ ክርስቲያኖች ያለቁበት ዘመን በመሆኑ የግብፅ ቤተ ክርስቲያን ዘመኗን የምትቁጥረው ዘመን «ሰማዕታት» ብላ ከዲዮቅልጥያኖስ የስደት ዘመን ጀምሮ ነው።

ዲዮቅልጥያኖስ አመዛዛኝና የሕግ ሰው ነበር ይባላል። ዲዮቅልጥያኖስ ከድሀ ቤተሰብ እንደውም ከአገልጋይ ቤተሰብ የተወለደ በመሆኑ ምንም የመንግሥት ዝርያ አልነበረውም። ትውልዱም በኢጣልያና በዩጎዝላቪያ መካከል ከምትገኝ ድልማጥያ ከምትባል ቦታ ነው። ከልጅነቱ ጀምሮ በሮማውያን የጦር ሠራዊት ውስጥ ገብቶ ያገለግል ስለነበረ፤ ጥሩ የወታደር ትምህርት ቀስሞ ነበር። ከዚህም ሌላ ሮም ከፋርስ መንግሥት ጋር በምትዋጋበት ጊዜ ዲዮቅልጥያኖስ ታላቅ ጀብዱና ጀግንነት አሳይቶ ስለነበር በሕዝቡና በወታደር ዘንድ እጅግ ተወዳጅ ሆኖ ነበር። የሮም ግዛት እጅግ እየሰፋ በመሄዱ የመንግሥቱ አስተዳደር ተዘበራርቆ መንግሥቱ እየደከመ ሄዶ ስለነበር፤ እሱ የመንግሥቱን ሥልጣን በእጁ ለመያዝ

¹ Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 63; Stefanidis, B. K., Ecclesiastical History, Athens, 1959, p. 134.

¹ Konidaris, J. op. cit., pp. 233-236; Schaff, P. op. cit., vol. II, 196-197.

ቻለ። ለመጀመሪያው 20 ዓመታት ውስጥ ዲዮቅልጥያኖስ ከእርሱ በፊት የነበረው ቄሣር ጋሌኮስ ለክርስቲያኖች የሰጠውን ዕውቅና በማክብር ቆይቶ ነበር። በዚህ ጊዜ የክርስትና ሃይማኖት እጅግ እየተስፋፋ በመሄዱ ከቤተ ምንግሥቱ አያሌ ሰዎች ወደ ክርስትና ገብተው እንደነበር ይታወቃል። ፕሪሰክ የተባለችው ባለቤቱና ሴት ልጁ ቫሌርያ እንዲሁም ብዙ የቤተ መንግሥቱ ባለሥልጣኖች ወደ ክርስትና እምነት ተመልሰው ነበር።¹

ያንን ሰፊ የሮም ጋዛት ጥሩ አድርጎ ለማስተዳደር ሰፊውን መንግሥት ለአራት ክፍሎች በስሩ አራት ሰዎች እንዲያስተዳድሩት አደረገ። 1ኛ/ ማክሲሚያን (መክሰምያኖስ) ጣልያንና ሰሜን አፍሪካን፤ 2ኛ/ የትልቁ ቂስጦንጢኖስ አባት ቆስጣንጢያስ ክሱሩስ የምዕራቡን ክፍል ማለት ፈረንሳይን፤ ስፔንና ብሪታንያን፤ 3ኛ/ ጋሌርያስ የዳኑብ ወንዝ አካባቢ አገሮችን፤ 4ኛ/ ደግሞ ራሱ ዲዮቅልጥያኖስ ኒቆሚዲያ ተቀምጦ ከሁሉም በላይ ሆኖ በተለይ የምሥራቁን ክፍል እስያን፤ ግብጽንና ትራኪን (Thrace) ማስተዳደር ጀመረ።

ዲዮቅልጥያኖስ የሮም ቄሣር ሆኖ ዘውድ ከደፋ ከ20 ዓመት በኋላ ክርስቲያኖችን ከመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛቱ ጨርሶ ለማጥፋት ወሰነ። ይህንንም ያደረገበት ሦስት ታላላቅ ምክንያቶች ነበሩት፤ 1ኛ/ ዲዮቅልጥያኖስ የአሕዛብ ብዙነት እምነት አማኝና አባገንን መሪ ከመሆኑም በላይ፤ ከእሱ በፊት እንደ ነበሩት ቄሣሮች ሁሉ የአምላክነት ክብር እንዲሰጠው አጥብቆ ይፈልግ ነበር። በሁሉ ዘንድ «የዓለም ገዥና ጌታ» (Sacratissimus Dominus Noster) ተብሎ እንዲጠራ አድርጎ ነበር፤ እንዲሁም ሰው ሁሉ እሱ ወዳለበት ሲገባ በጉልበቱ እተንበረከከና ግንባሩ መሬት እስኪነካ ድረስ እንዲሰግድለት ያደርግ ነበር።² ከዚያ በፊት ክርስቲያኖች በሁሉም የመንግሥት መሥሪያ ቤቶች በጦር ሠራዊቱም ውስጥ ይገኙ ነበር፤ ነገር ግን ቄሣሩ ምስሉን አሠርቶ በምሥራቅም በምዕራብም ክፍላተ አህጉር ሕዝቡ ሁሉ ለምስሉ እንደ አምላክ

እንዲሰግዱለት ሲያደርግ፤ ቤተ ክርስቲያን ይህንን አልተቀበለችውም ነበር። በቤተ ክርስቲያን ፈጣሪ እንጂ ፍጡር ስለማይመልክ ክርስቲያኖች ለዲዮቅልጥያኖስ ምስል ሲሰግዱለት አልታዩም። ይህ የክርስቲያኖች ለቄሣሩና ለምስሉ ፈጽሞ አንሰግድም ማለት ሰው ሁሉ የሚንቀጠቀጥለት ዲዮቅልጥያኖስን ከመጠን በላይ አስቂጣው፤ ከጣዖት ክህናት በአገኘው ምክር መሠረት ክርስቲያኖችን ከመላው የሮም ግዛት ጨርሶ ለማጥፋት ወሰነ።

2ኛ/ የምሥራቅ ድንበረተኛው የፋርስ መንግሥት በ296 ዓ. ም. ላይ የሮምን ግዛት ድንበር ጥሶ በመውረሩ የዲዮቅልጥያኖስ አማችና በምሥራቅ ግዛቱ እንደራሴው የነበረው ጋሌርያስ የጦር አዝማች ሆኖ የፋርስን ጦር ለመውጋትና ለመመለስ ሄዶ ነበር። ነገር ግን ጋሌርያስና ሠራዊቱ በመሸንፋቸው በሮም ላይ ታላቅ ውርደት ደረሰ። የሮም አማልክት ካህናት ለቄሣሩ እንደነገሩት ለሸንፈቱ ዋና ምክንያት ሆኖ የተወሰደው በሠራዊቱ ውስጥ የሮም አማልክትን የማያመልኩና ለንጉሡም ምስል የማይሰግዱ ክርስቲያኖች መገኘት ነበር። ዲዮቅልጥያኖስ ለጊዜው በጦር ሠራዊቱ ውስጥ የሚገኙ ክርስቲያኖች ከጦር ሠራዊቱ እንዲባረሩ አደረገ።

3ኛ/ በኔሮን ጊዜ እንደሆነው ሁሉ፤ በኒቆሚዲያ የነበረው የዲዮቅልጥያኖስ ቤተ መንግሥት በእሳት ተያይዞ ተቃጥሎ ነበር። ይህንንም እሳት ያያዙት ክርስቲያኖች ናቸው የሚል ወሬ በቤተ ክርስቲያን ጠላቶች ተዛምቶ ነበር።¹

ስለዚህ ዲዮቅልጥያኖስ ከ303-304 ዓ. ም. በአንድ ዓመት ውስጥ ክርስቲያኖችን ለማጥፋት በተከታታይ አራት አዋጆችን አወጀ።² እነዚህም አዋጆች አንዱ ከሌላው የከፋ ነበር። እነዚህ አዋጆች 1ኛ/ በጠቅላላው በሮም ንጉሠ ነገሥት ግዛት ውስጥ የሚገኙ ክርስቲያኖች ሁሉ ለአማልክት መሥዋዕት እንዲያቀርቡ አለበለዚያ ያለ አንዳች ምሕረት እንዲገደሉ፤ 2ኛ/ አብያተ ክርስቲያናት በሙሉ እንዲቃጠሉ፤ 3ኛ/ የቤተ ክርስቲያን ቅዱሳት መጻሕፍትና የጸሎት መጻሕፍት በሙሉ እየተፈለጉ በእሳት

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 65.

² Ibid, p. 66.

¹ Schaff, P. op. cit., vol. II, p. 67nl.

² Konidaris, J. op. cit., p. 250- 251.

እንዲወድሙ፤ 4ኛ/ በመንግሥት መ/ቤቶች ይሠሩ የነበሩ ክርስቲያኖች ሁሉ ከሥራ እንዲባረሩ በጥብቅ ያዛሉ።

ዲዮቅልጥያኖስ በመጀመሪያ የወሰደው እርምጃ እርሱ በሚኖርበት ከተማ በኒቆሞዲያ ያለውን ታላቅ ካቴድራል አፈራርሶ ድምጥማጡን ማጥፋት ነበር። ወዲያውኑ ስደቱ የቆስጠንጢኖስ አባት ቆንስጣንቲያስ ክሎሩስ ይገዛው ከነበረው ከፈረንሳይ፣ ከብሪታንያና ከስፔን በስተቀር በመላው የሮም ግዛት ውስጥ ተስፋፍቶ ስፍር ቊጥር የሌለው ሕዝብ ክርስቲያን ተፈጀ። ከላይ በተጠቀሱት አገሮች በሚገኙ ምእመናን ላይ ግን ለመጀመሪያ ጊዜ ግድያ ባይፈጸምም በዚያ የሚገኙት አብያተ ክርስቲያናት በሙሉ እንዲወድሙ ተደርጓል። ከዚህ በኋላ ግን በመላ የሮም ግዛት ውስጥ ክርስቲያኖች ሴት ወንድ፣ ልጅ ሽማግሌ ሳይለዩ በሚያስቅቅ ሁኔታ ተፈጅተዋል። አያሌ አብያተ ክርስቲያናትም ተቃጥለዋል። መጻሕፍትና ሌሎች የተቀደሱ የቤተ ክርስቲያን ዕቃዎች እየተፈለጉ በሙሉ ወድመዋል። በሥቃይ ብዛት ክርስቲያኖችን ወደ ጣዖት አምልኮ ለመመለስ የሰውነቶቻቸውን ክፍሎች አንድባንድ እየቆረጡ ያሠቃዩአቸው ነበር። በክርስቲያኖች ላይ የደረሰው ሥቃይና መከራ የተለያዩ ነበር። እነዚህም እንደበፊቱ ለተራቡ አንበሶች መጣል፣ በእሳት መቃጠል፣ በጋለ ብረት መጠበስ፣ በሰይፍ መሰየፍ (መቆረጥ)፣ በእንጨት ላይ መሰቀል ወዘተ. ነበር። ክርስቲያኖች ግን ያን ሁሉ ግፍና ሥቃይ ችለው በድፍረት «ጌታና አምላክ ክርስቶስ ብቻ ነው። ሌላ ጌታ፣ ሌላ አምላክ አናውቅም፤» በማለት በእምነታቸው ጸኑ።

ይህ ስደት በምዕራብ በኩል ከ305 ዓ. ም. በኋላ ጥቂት ረገብ ቢልም፣ በምሥራቅ ግን በተለይም በግብጽና በመካከለኛው ምሥራቅ እስከ 311 ድረስ እጅግ በሚያስቅቅ ሁኔታ ቀጥሎ ነበር። አብዛኞቹ የቤተ ክርስቲያን አባቶችና መምሕራን በሰማዕትነት ሲሞቱ፣ ብዙዎች ደግሞ በዱር በገደል እየተሰደዱ ክርስቲያኖች በእምነታቸው እንዲጸኑና እንዲበረቱ በማጽናናትና ሃይማኖትን በድብቅ በማስተማር የሐዋርያዊ ሥራቸውን ቀጥለው ነበር።¹ ያ

¹ Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 71.

ሁሉ ሥቃይና መከራ፣ ያ ሁሉ እልቂት ቢደርስባቸውም አትክልትን ውህ እንደሚያለመልምና ፍሬያማ እንደሚያደርግ ሁሉ እንዲሁ የክርስቲያኖች ደም የክርስትናን ሃይማኖት እያለመለመደና እያሳደገ ስለሄደ የክርስቲያኖች ቊጥር ከበፊቱ ይልቅ እየበዛና እየጨመረ ሄደ እንጂ ዲዮቅልጥያኖስ እንደተመኘው ክርስትና ሊጠፋ አልቻለም። ይህ ሁኔታ ክርስቲያኖችን ከገጸ ምድር አጠፋለሁ ብሎ በሙሉ ልብ የተነሣውን ዲዮቅልጥያኖስና የሱን ጋሻጃግሬዎች እጅግ ተስፋ አስቆረጠ። ተስፋ የቆረጠው ዲዮቅልጥያኖስ በ305 በፈቃዱ ሥልጣንን ለአማቹ ለጋሌሪያስ ለቅቆ በትውልድ አገሩ በደልማጥያ በእርሻ ሥራ ሲተዳደር ቆይቶ በ313 ዓ. ም. ላይ በደረሰበት ብስጭት ራሱን ገደለ። በዚሁ ጊዜ የምዕራቡ ገዥ መክስሞያኖስም እንደ ዲዮቅልጥያኖስ በገዛ ፈቃዱ ሥልጣንን ተወ።

ከዚህ በኋላ አማቹ ጋሌሪያስ የምሥራቁ የሮም ግዛት ዋና ኃላፊ ሆኖ በሙሉ ሥልጣን እየገዛ እያለ፣ ዱሮውም የስደቱ ዋና ደጋፊና አራማጅ በመሆኑ ስደቱን ከድሮው ባላነሰ ኃይል እንደውም በታላቅ ጭካኔ ቀጠለ። ጋሌሪያስ በ308 ዓ. ም. ከበፊቱ የከፋ 5ኛውን አዋጅ በክርስቲያኖች ላይ አወጀ። ስደቱም ተጧጡፎ ቀጠለ። ሆኖም የክርስቲያኖች መጠንከርና እያደር እየበዙ መሄድ ጋሌሪያስን በክርስቲያኖች ላይ የነበረውን እርምጃ በመጠነም ቢሆን እንዲለውጥ አደረገው። ስለዚህ በሚያዝያ 311 ዓ. ም. ላይ ጋሌሪያስ ክርስቲያኖችን የመታገሥና የማክበር አቅዋም የሚሰጥ አዋጅ በኒቆሞዲያ አወጀ። በዚህ አዋጅ መሠረት 1ኛ/ በክርስቲያኖች ላይ የታወጀው ስደት እንዲቆም ታዘዘ፤ 2ኛ/ ክርስቲያኖች ለአምልኮ እንዲሰበሰቡ ተፈቀደ፤ ሆኖም ሀ/ የመንግሥትን ሕግ እንዲያከብሩ፣ ለ/ ስለ ቂሣርና ስለ መንግሥት ደኅንነት እንዲጸልዩ ይጠይቃል።¹ ስለዚህ አዋጅ ምክንያቶቹ ሁለት ናቸው፡ 1ኛ/ ጋሌሪያስ ለክርስቲያኖች በጎ አስተያየት ከነበረው ከምዕራቡ ገዥ ከትልቁ ቄስጠንጢኖስ ጋር የነበረው ግንኙነት፣ 2ኛ/ የቄስጠንጢኖስ በጋሌሪያስ ላይ የነበረው ተጽእኖ ነበሩ።² ይህ አዋጅ ምንም እንኳን ሙሉ ነፃነትን ባይሰጥም፤

¹ Eusebius, *Ecclesiastical History*, 8,17,9; 10, 5, 9; Stefanidis, B. K., op. cit., 135.

² Stefanidis, B. K., op. cit., 135; Schaff, P., op. cit., vol. III, p. 22; Eusebius, *Ecclesiastical History*, ix, 9.

በአጠቃላይ ላለፉት አሥር ዓመታት ቤተ ክርስቲያንና ክርስቲያኖችን ያሠቃየውና መከራ ያሳየው ስደት እንዲቆም አድርጓል። በዚያን ጊዜ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት በዲዮቅልጥያኖስ ስር ሆኖ በአራት ገዢዎች ነበር የሚተዳደረው፤ 1ኛ/ በምሥራቅ በዲዮቅልጥያኖስና በአማቹ በጋሌሪያስ፤ 2ኛ/ በምዕራብ በማክሴንዲያስና በቂስጠንጢኖስ አባት በቆስጣንጢያስ (ቆንስታንዲያስ) ክሉሩስ ነበር።

ምዕራፍ 16

በስደቶች ጊዜ በሰማዕትነት ካረፉት ሰማዕታት ጥቂቶቹ

ከላይ በተጠቀሱት ቁሣሮች በተለይም በዳክዮስና በዲዮቅልጥያኖስ ዘመን መንግሥት በተነሡት ስደቶች በልዩ ልዩ ሥቃይና መከራ ማለት ለተራቡ አንበሶች በመጣል፤ በእሳት በመቃጠል፤ በሰይፍ በመሰየፍና በጋለ የብረት ምጣድ ላይ በመጠበስ ተሠቃይተው በሰማዕትነት ያረፉት የክርስቲያኖች ቱጥር በውል ባይታወቅም በብዙ ሺህ እንደሚቆጠሩ ጥርጥር የለውም። ሁሉንም በዝርዝር ለመጥቀስ ባይቻልም ጥቂቶቹን እንጠቅሳለን፡-

16.1 ቅዱስ መርቆራዎስ ሰማዕት

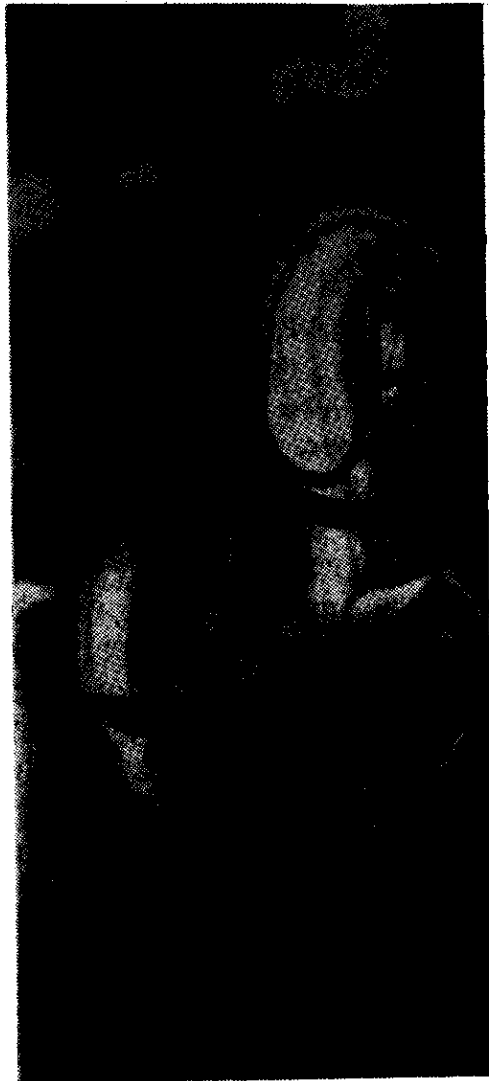
መርቆራዎስ በሮም ንጉሠ ነገሥት (ቂሣር) ዳክዮስ (ዳኬዎስ) ዘመን በሮም ይኖር የነበረ ክርስቲያን ወታደር ነበር። በእግዚአብሔር ኃይል በጦር ሜዳ በታላቅ ጀግንነት ብዙ ድሎችን ስለተጉናጸፈ ቂሣር ዳክዮስ ታላቅ የመኩንንነት ማዕረግ ሰጥቶት ነበር። ዳክዮስና መርቆራዎስ በአንድ ጦር ሜዳ ድልን ተጉናጸፈው ከተመለሱ በኋላ፤ ጣዖት አማላኪው ዳክዮስ ለጣዖቱ መሥዋዕት ለማቀረብና ዕጣን ለማሳረግ ታላቅ በዓል አድርጎ የጦር መኩንኖችና መሳፍንቱ ተሰበሰበው ነበር። መርቆራዎስ ግን ባለመገኘቱ ንጉሡ ተቂጥቶ በማስጠራት ለምን እንዳልተገኘ በጠየቀው ጊዜ የክብር ልብሱን

አውልቆ በንጉሡ ፊት በመወርወር እርሱ ክርስቶስን እንደሚያመልክና እርሱን ክዶ ለጣዖት እንደማይሰገድ በድፍረት ይነገረዋል። ንጉሡም ተቂጥቶ ወታደሮቹ በልዩ ልዩ ሥቃይ እንዲያሠቃዩት አዘዘ። መርቆራዎስ ግን ሀሳቡን ባለመለወጡ ሊገድለው ፈልጎ ነበር። ሕዝቡን ግን ስለፈራ ወደ ቀጸዶቅያ ዘቲሃርያ አስር ላከው። እዚያም ብዙ ካሠቃዩት በኋላ በሰይፍ አንገቱን ቆርጠው ገደሉት።¹

16.2 የልዳው ሰማዕት ቅዱስ ጊዮርጊስ

ቅዱስ ጊዮርጊስ ተጸዶቅያ በሚባል ሀገር ከክርስቲያን ቤተሰብ ነው የተወለደው። አባቱ ዞሮንቶስ አንስታሰዮስ እናቱ ደግሞ ቴኦብስታ ይባሉ ነበር። አባቱ በመካከለኛው ምሥራቅ ከቀጸዶቅያ ሲሆን የሮም ዜጋና የቂሣር የዲዮቅልጥያኖስ ታላቅ ባለሥልጣን ነበር። ቅዱስ ጊዮርጊስ ዕድሜው ሃያ ዓመት ሲሆነው አባቱ ስለሞተ ጥቂት ዘገይቶ የአባቱን ሹመት ለመለመን ወደ ንጉሡ ወደ ዲዮቅልጥያኖስ ሄደ። በዚያን ጊዜ ግን ዲዮቅልጥያኖስ ሰውን ሁሉ በተለይም በመንግሥቱ ውስጥ ይሠሩ የነበሩትን ክርስቲያኖች ለጣዖት እንዲያመልኩና እንዲሠጡ ያስገድድ ስለነበረ፤ ጊዮርጊስ ይህን አይቶ ቀጥ ብሎ ወደቤቱ ተመለሰ። ወደቤቱም ተመልሶ ሀብቱን ንብረቱን ለጽሾች ከአክፋፈለ በኋላ፤ ወደ ዲዮቅልጥያኖስ ፊት ተርቦ እሱ የኢየሱስ ክርስቶስ ተከታይ ክርስቲያን በመሆኑ ሰው ሁሉ በጣዖት እንዲያመልክ የሚያዘውን አዋጁ እንደማይቀበልና እርሱ በኢየሱስ ክርስቶስ በሙሉ ልብ እንደሚያምን ገለጠለት። ንጉሡም ቅዱስ ጊዮርጊስን አባቱ ከነበረው እጅግ የበለጠ ሹመት እንደሚሰጠው ተስፋ ሰጥቶት ክርስቶስን እንዲክድ፤ በጣዖት እንዲያመልክና ለጣዖት እንዲሠጥ ያባብለዋል ቅዱስ ጊዮርጊስ ግን ጣዖት የሰው እጅ ሥራ ስለሆነ ለእሱ ፈጽሞ እንደማያመልክ በድፍረት ጭሆ ተናገረ። ንጉሡም ይህን በሰማ ጊዜ እጅግ ተዳዶ በልዩ ልዩ ሥቃይ እያሠቃዩ ወደ አምልኮ ጣዖት እንዲመልሱት

¹ መጽሐፈ ስንኳን ዘገላ 25.

ሊቀ ሰማዕታት ቅዱስ ጊዮርጊስ ዘልዳ

ሹማምንቱን አዘዘ። ቅዱስ ጊዮርጊስን ግን ያወረዱበት ሥቃይ ሁሉ ሊያሸንፈው አልቻለም። ጌታ ግን ከደረሰበት ሥቃይና መከራ ሁሉ ያበረታውና ከደረሰበትም ቀስል ይፈውሰው ነበር። በመጨረሻም ንጉሠ ነገሥቱ ቅዱስ ጊዮርጊስን ለመግደል አስቦ አንድ የታወቀ ጠንቋይ አስጠራና ኃይለኛ መርዝ አጠጥቶ እንዲገድለው ትእዛዝ ያዘዋል፤ ጠንቋዩም መርዝ በውሃ በጥብጥ ለቅዱስ ጊዮርጊስ ሰጠው። ጊዮርጊስም በመስቀልኛ ባርኮ መርዙን ጠጥቶ ምንም ጉዳት ሳይደርስበት ቀረ። ጠንቋዩም መርዙ በጊዮርጊስ ላይ ምንም ጉዳት አለማድረሱን ባየ ጊዜ፣ ራሱ የቅዱስ ጊዮርጊስ እምነት ከሁሉ የበለጠ መሆኑን መስክሮና በጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ አምኖ በሰማዕትነት አረፈ።¹

ንጉሠ ነገሥቱ ዲዮቅልጥያኖስ በብዙ ሥቃይ ሰማዕቱ ጊዮርጊስ እንዲሞት ከአደረገ በኋላ ጊዮርጊስ በእግዚአብሔር ኃይል ተነሥቶ እየተዘዋወረ ያስተምር ጀመር። ብዙ ተአምራትም እያደረገ ሕዝቡን ወደ ክርስቶስ ማረከ። ንጉሡም የሚያደርገውን ቢያጣ በሰላም ወደ ሰማዕቱ ቀርቦ ለጣዖት የሠዋህ ዕጣንም ያጠነክ እንደሆነ ልጄን እድርልሃለሁ በማለት ያባብለው ጀመር። ጊዮርጊስም በንጉሡ ሐሳብ የመስማማት ዝንባሌ ያሳየ አስመስለ። ንጉሡም በዚህ እጅግ ተደስቶ ቅዱስ ጊዮርጊስን ወደ ቤተ መንግሥቱ ከአስገባው በኋላ ንጉሡ የከተማውን ሕዝብ ለማሰባሰብ ወደ ውጭ ወጣ። ቅዱስ ጊዮርጊስም በቤተ መንግሥቱ ውስጥ ሆኖ እየጮኸ ወደ ፈጣሪው የጸልይ ጀመር። ንግሥቱም ሲጸልይና መዝሙራትን ሲዘምር ሰምታ የሚናገረውን እንዲያብራራላት በጠየቀችው ጊዜ ስለ ክርስቶስ ከመጀመሪያ ጀምሮ አብራራላት። እሷም በትምህርቱ ልቧ ተነክቶ በክርስቶስ አመነች። በኋላ ግን ንጉሡ በክርስቶስ ማመኗን በሰማ ጊዜ በሰይፍ ተቀልታ እንደትሞት አደረገ። ንጉሡም ጊዮርጊስ ለጣዖት ሲሠዋ ለማሳየት የከተማው ሕዝብ እንዲሰበሰብ አድርጎ ስለነበር፣ ቅዱስ ጊዮርጊስ በሕዝቡ ፊት ቆሞ ጣዖታቱ በጌታችን በኢየሱስ ክርስቶስ ስም እንዲጠፋ በከፍተኛ ድምፅ ጮኸ። ወዲያውኑ እሳት ከሰማይ ወርዶ ጣዖታቱን

¹ Butler's Lives of Saints, vol. II, p. 149.

አቃጠላቸው፤ መሬትም ተከፍታ የጣዖታቱን ካህናት የጠቻቸው ይባላል።¹ ይህ የጣዖት ፍቅር ያደረገበት ንጉሥ በቅዱስ ጊዮርጊስ እጅግ ተናዶ ልዳ በሚባል ሥፍራ ቅዱስ ጊዮርጊስ አንገቱ በሰይፍ ተቀልቶ (ተቆርጦ) እንዲሞት አደረገ።² ቅዱስ ጊዮርጊስ በኢትዮጵያና በእንግሊዝ አገር «የአገር ጠባቂ» ተብሎ በታላቅ ክብር ይከበራል።

በኢትዮጵያው በቅዱስ ጊዮርጊስ ገድልና በአንዳንድ የውጭ ገድሎች የሚከተለው ዜና ይገኛል፡-

በዚያን ዘመን በመካከለኛው ምሥራቅ የቤይሩት አካባቢ ሰዎች አረማውያን ስለነበሩ ያመልኩ የነበረው በአንድ ሰይጣን በአደረበት ደራሽን በሚባል ዘንዶ ነበር። እነዚህ ሰዎች ለዘንዶው በየጊዜው እንዳንድ ሴት ልጅ በየተራ ይገብሩለት ነበር። ሁሉም ከደረሳቸው በኋላ የአገራቸው ተራ ይደርሳል። ገዢውም ሴት ልጁን (እንዳንዶች ደግሞ ሴት አሽከሩን ይላሉ) ወስዶ እተወሰነው ቦታ አስቀመጠ። ለጊዜው ዘንዶው ለአደን ስለሄደ በቦታው አልነበረም። በዚህ ጊዜ ቅዱስ ጊዮርጊስ በዚያ ሲያልፍ ልጅቷን አይቶ ምን እንደምታደርግ ይጠይቃታል። ለዘንዶው እንደተሰጠችና ዘንዶው መጥቶ እስከሚበላት እንደምትጠብቅ ትነገረዋለች። ዘንዶው እሱንም እንዳይበላው ከዚያ እንዲርቅ ትመክረዋለች። ያንን የሰይጣን ማደሪያ ዘንዶ እንደማይፈራው ነግሯት እዚያው ይጠብቅ ጀመር። ይህንንም ሲነጋገር ዘንዶው/ደራሹ መጣ። ምላሱንም እያውለበለበና አንገቱን እያሰገገ ሊበላው ወደ ጊዮርጊስ ይመጣ ጀመር። ቅዱስ ጊዮርጊስም በሥላሴ ስም በትእምርተ መስቀል ሲያማትብበት ድራሹን ኃይሉ ደክሞ መርዙም ጠፍቶ መሬት ላይ ተዘርሮ ወደቀ። ወዲያውኑ ልጅቷን ከታሰረችበት ፈትቶ እሷ በታሰረችበት ገመድና በመቀነቷ የዘንዶውን አንገት አስሮ ልጅቷ እየላበችው ወደ ከተማ ይሄዱ ጀመር። ዘንዶውን ያየ ሰው ሁሉ እየሸሸ ገሚሱ ዛፍ ላይ ይወጣ ጀመር። ገሚሱ ደግሞ ወደየቤቱ እየገባና ወደየስርቻው ይደበቅ ጀመር። ቅዱስ ጊዮርጊስም ሰዎቹን ሁሉ ሰበሰቦ እንዳይፈሩ አደፋፈራቸው። በክርስቶስ አምነው የሚጠመቁ ከሆነ እሱ ዘንዶውን

እንደሚገድለው አረጋገጠላቸው። ዘንዶውንም በጦር ወግቶ ገደለው። የሞተውም ዘንዶ እጅግ ታላቅ ስለነበር ራሳውን ለመጣል በገመድ በ4 በሬዎች ተስቦ ወደ ዱር ተወስዶ ተጣለ። በዚያን ዕለት ከአገራቸው ጋር 15 ሺህ ሰዎች አምነው ተጠመቁ።¹

16.3 ቴዎድሮስ ምሥራቃዊ

ቴዎድሮስ የዲዮቅልጥያኖስ ስመጥር ጀኔራል ነበር። በጦር ግንባር ሁሉ በተለይም ከፋርስ ሠራዊት ጋር በተደረጉት ጦርነቶች ታላቅ ጀብድ ስለሠራና የጠላት ሠራዊት «ቴዎድሮስ መጣ» ሲሏቸው ተርበርብደው ስለሚሸሹ ቴዎድሮስ በቁሣሩ በዲዮቅልጥያኖስና በሠራዊቱ ዘንድ ታላቅ ክብር ነበረው። ቴዎድሮስ አስቀድሞ ክርስቲያን አልነበረም። ነገር ግን ክርስቶስ በሕልም ተገልጦለት ስለሱ ስም ደሙን እንደሚያፈስ ስለነገረው፣ እርሱና የእርሱ የቅርብ ጓደኞች ተጠምቀው ክርስቲያኖች ሆነዋል። ዲዮቅልጥያኖስ የሮም ዜጋ ሁሉ በተለይም የጦር መኩንኖች ጣዖት እንዲያመልኩ ያዘዘበት ጊዜ ስለነበር፣ ቴዎድሮስ በክርስቶስ ስለሚያምን ለጣዖት እንደማይሰግድ በንጉሡ ፊት በድፍረት በመመስከሩ ንጉሡ በተለያዩ ሥቃዮች እንዲያስገድዱት ቢያዝም ቴዎድሮስን ሊመልሱት አልቻሉም። በመጨረሻም ታላቅ ግንድ ላይ አስተኝተው በ153 ችንካሮች ችንክረው እንዲሠቃይ ቢያደርጉትም ለጣዖት ለመስገድ አሻፈረኝ ስላለ፣ በሰይፍ አንገቱን ተሰይፎ በሰማዕትነት ሞተ። እርሱ ከሞተ በኋላ በእርሱ ስር የነበሩት 250,000 ወታደሮች እንደ ቴዎድሮስ ለጣዖት አናመልክም በማለታቸው ሁሉም በሰይፍ ተገድለዋል።²

¹ Ibid. (የላይኛውን ይመልከቱ።)
² የሚያዝያ 23 ቀን ስንክሳር።

¹ Butler's Lives of Saints, vol. 149; ገድለ ጊዮርጊስን ይመልከቱ።
² መጽሐፈ ስንክሳር ዘጥር 12.

16.4 ሰማዕቱ ቅዱስ ሚናስ

ሰማዕቱ ቅዱስ ሚናስ የግብጽ ተወላጅ ሲሆን ወላጆቹ ጥሩ ክርስቲያኖች ነበሩ። አውዲቅስዮስ የተባለው አባቱ በሚኖርበት በመርዌ ወይም (ማሪዮት) እጅግ የተከበረና የተወደደ ሰው በመሆኑ የሀገሩ ንጉሥ የአውራጃው ገዥ አድርጎት በሰላምና በፍቅር ሲያስተዳድር ነበር። ሚስቱም አውፊሚያ ትባል ነበር። እነዚህ ሁለት ደጋግ ሰዎች ልጅ ስላልነበራቸው እጅግ ያዝኑ ነበር። አንድ ቀን አውፊሚያ ቤተ ክርስቲያን ሄዳ በቅድስት ድንግል ማርያም ስዕል አጠገብ ቆማ ከልጇ እንድታማልዳትና ልጅ እንዲሰጣት አጥብቃ እያለቀሰች ለምና ጸሎቷን ስትጨርስ ስዕሏ አፍ አውጥታ «አሜን» አለች። ይህንን ለባሏ ስለነገረችው ሁለቱም እጅግ ተደስቱ። በዚያኑ ዓመት በ285 ዓ. ም. ሚናስ ተወለደ። አባቱም ልጁን ሚናስን የእግዚአብሔርን መንገድ እያስተማረ ያሳድገው ነበር። ሆኖም ልጁ ሚናስ ገና 11 ዓመት ሲሆነው አባቱ በመሞቱ ሚናስን እናቱ ብቻዋን ነበር ያሳደገችው። እናቱም እጅግ መንፈሳዊት ክርስቲያን ስለነበረች ልጇ ፈሪሃ እግዚአብሔር እንዲያድርበት አድርጋ የፈጣሪን መንገድ እያስተማረች ነበር ያሳደገችው። ስለዚህ ሚናስ ከልጅነቱ ጀምሮ በታማኝነትና በሐቀኝነት የታወቀና በኅብረተሰቡ ዘንድ የልጅ ሽማግሌ እየተባለ በጣም የተከበረ ነበር። እናቱም በልጅነት ዕድሜው በመሞቷ ሚናስ ብቻውን ነበር ያደገው። አባቱም በሕይወቱ ሳለ እጅግ መልካምና በሕዝቡም ዘንድ የተወደደና የተከበረ ሰው ስለነበረ በሕዝቡ ድምፅ ሚናስ ገና በወጣትነቱ በአባቱ ቦታ እንዲሾም ሆነ። አንዳንድ ምንጮች እንደሚሉት ሹመቱ በወታደር አገልግሎት ውስጥ የመኩንንነት ሹመት ነበር ይላሉ።¹

ሆኖም በዚያን ጊዜ አረማዊው የሮም ንጉሠ ነገሥት ዲዮቅልጥያኖስ ሰው ሁሉ በተለይም የመንግሥት ሠራተኞች ጣዖት እንዲያመልኩና ለጣዖት እንዲሠዉ ባወጀ ጊዜ፣ ሚናስ ከፍተኛ

ሹመቱንና እንዲሁም ሀብት ንብረቱን ትቶ ወደ ገዳም በመግባት መንፈሳዊ ተጋድሎ ጀመረ። አንድ ቀን በጸሎት ላይ ሳለ ሰማይ ተከፍቶ ለክርስቶስ በመመስከር በሰማዕትነት የሞቱት የሰማዕትነት አክሊል ሲቀዳጁ በራእይ ተገለጠለት።¹ ወዲያውኑ ቅዱስ ሚናስ ስለ ክርስቶስ መመስከር የሚያስፈልገው መሆኑን ተገንዝቦ ወደ እስክንድርያ ከተማ ሄዶ በግልጥ ስለ ክርስቶስ መመስከር ጀመረ። በዚያ የነበረው የሮም እንደራሴ ገዥ ሚናስንና ቤተሰቡን ስለሚያውቅ ሚናስን አስጠርቶ ብዙ ሀብትና ንብረት ከፍተኛ ሹመትም እንደሚሰጠው አግባብቶ ለጣዖት እንዲሰግድና እንዲሠዋ ለመነው። ቅዱስ ሚናስ ግን ክርስቶስን በምንም መንገድ እንደማይክድ አበክሮ ስለነገረው፣ ወታደሮች በልዩ ልዩ መንገድ እንዲያሠቃዩት አዘዙ። ከብዙ ሥቃይና መከራ በኋላ ምንም ለውጥ ስላላየበት በ309 ዓ. ም. በሰይፍ አንገቱን ቆርጠው እንዲገድሉት አደረገ፤ ትእዛዙም ወዲያውኑ ተፈጸመበት።² ገዥው የቅዱስ ሚናስን ሰውነት በእሳት እንዲቃጠል አዞ ስለነበር ወታደሮቹ እሳት አንድደው አስከፊነትን ሊያቃጥሉ ቢሞክሩም እሳቱ እየጠፋ ስላስቸገራቸው ሊያቃጥሉት ባለመቻላቸው ትተዉት ሄዱ።³ ሞቱንና ሥጋውን አለመቃጠሉን የተመለከቱ ታማኝ ወገኖቹ አስከፊነትን ወደነበረበት ገደም ወስደው ቀበሩት።

ቅዱስ ሚናስ ከሞተ በኋላ በመቃብሩ ላይ ብዙ ተአምራትን አሳይቷል። አሁንም በግብጽ ሀገር እያሳየ ነው። አንድ ቀን አንድ የበጎች እረኛ በጎቹን ይዞ በሰማዕቱ በቅዱስ ሚናስ መቃብር አጠገብ ሲያልፍ በቆዳ በሽታ (በእከክ) ታሞ የነበረ አንድ በግ ወደ መቃብሩ ሄዶ በመቃብሩ ድንጋይ ላይ ለብዙ ጊዜ ከታከከ በኋላ፣ ወዲያውኑ ቆዳው ዳነለት። ይህን የተመለከተው እረኛ ተአምሩን ለሰው ሁሉ በመንገሩ ብዙ በሽተኞች ወደ መቃብሩ እየሄዱና በመቃብሩ አፈር

¹ *To Serve Thee Is Freedom, Faith and Vocation in Life*, Grade 8 Pupil's Manual, AL GEIL Printing House, Cairo, nd. pp. 91-93.

¹ Iris Habib el Masri, *The Story of the Copts, The True Story of Christianity in Egypt*, Book I, p. 83; *To Serve Thee Is Freedom, Faith and Vocation in Life*, Grade 8 Pupil's Manual, AL GEIL Printing House, nd. p. 91.

² ከዚህ በላይ የተጠቀሰውን ዋቢ መጽሐፍ ገጽ 84 ይመልከቱ።

³ *To Serve Thee Is Freedom, Faith and Vocation in Life*, Grade 8 Pupil's Manual, AL GEIL Printing House, nd. p. 92.

እየታሹ ይድኑ ጀመር። አንድ ከመወለዱ ጀምሮ ሽባ የነበረ ልጅ ከመቃብሩ አፈር ወስዶ እግሩን በመቀባቱ ወዲያውኑ ድኖ ቀጥ ብሎ መሄድ ችሏል።¹ ከጥቂት ጊዜ በኋላ በቅዱስ ሚናስ መቃብር አጠገብ ጠበል ፈልቆ ብዙ ሕሙማን ከብዙ ቦታ እየመጡ ይፈወሱ ነበር፤ አሁንም ብዙ ሕሙማን እየተፈወሱ ነው።

የእስክንድርያ 23ኛ ፓትርያርክ አቡነ ቴዎፍሎስ ለቅዱስ ሚናስ መቃብሪያና ክብር በመቃብሩ ላይ አንድ ታላቅ ካቴድራል ሥርተዋል። በ5ኛው መቶ ዘመን የቢዛንታይን ንጉሠ ነገሥት ዜኖ (Zeno) በሽተኛ የነበረች ልጁ የቅዱሱን ጠበል በመጠጣትና በመቃብሩ ድንጋይ በመታሸት ስለዳነችለት ቤተ ክርስቲያኑን እንደገና በዕብነ በረድ አሳንጸለታል።²

16.5 የቅድስት ካቴሪና ሰማዕትነት

ቅድስት ካቴሪና የዲዮቅልጥያኖስ ተባባሪ ገዢ በነበረ በመክሰምያኖስ ዘመን በተነሣው ስደት በእምነቷ ጸንታ ክርስቶስን አልክድም ለጣዖትም አልሰግድም አልሠዋምም ብላ በብዙ ሥቃይ ሰማዕትነት የተቀበለች ታላቅ ጻድቅት ሴት ናት። አጽሟ በ8ኛው ወይም በ9ኛው ምእት ዓመት ላይ መነኩሳት ወደ ሲና ተራራ ወሰደው ቀብረውታል ይባላል። አንድ ሌላ ተውራት በጌታ የታዘዙ መላእክት ናቸው የቅድስት ካቴሪናን አጽም ወደ ሲና ተራራ ወሰደው የቀበሩት ይላል።³

¹ *Coptic Encyclopedia*, vol. 5, pp. 1589-1590.

² Iris Habib el Masri, op. cit., Book I, p. 84.

³ *The New International Dictionary of the Christian Church*, ed. J. D. Douglas, Exeter, The Paternoster Press, 1974, p. 202.

ክፍል ሦስት

ምዕራፍ 17

ትልቁ ቄስጦንጢኖስና የክርስትና ሃይማኖት ድል መንሣት

ከላይ እንደተገለጸው ትልቁ ቄስጦንጢኖስ የምዕራቡን ክፍል ከሚገዙት ሁለት ገዢዎች አንዱ የሆነው የቆስጣንጢያስ ክሉሩስ ልጅ ነበር። ትልቁ ቄስጦንጢኖስ ዛሬ ዩጎዝላቪያ በምትገኘው ናይሳን በምትባል ቦታ ነው የተወለደው። አባቱ አሕዛብ ሲሆን እናቱ ደግሞ ዕሌኒ የምትባል ክርስቲያን ነበረች። በልጅነቱ እናቱ ስለ ክርስትና ሃይማኖት ብዙ ታስተምረው እንደ ነበረ ይነገራል። ቄስጦንጢኖስ በጉልማሳነቱ ወራት በምሥራቁ ክፍል በዲዮቅልጥያኖስ ቤተ መንግሥት በጊዜው በነበረው ወግና ሥርዓት የጦር ስልት እየተማረ አደገ። በዕድሜ ከፍ ሲልና ዲዮቅልጥያኖስ ሥልጣኑን ሲለቅ የዲዮቅልጥያኖስን አልጋ የወረሰው ጋሌሪያስ በደህና ዓይን ስላልተመለከተው ጠፍቶ ወደ አባቱ ወደ ቆንስታንዲያስ ሄደ። አባቱም ቄስጦንጢኖስን እንደራሴው አደረገው። ከጥቂት ጊዜ በኋላ አባቱ በመሞቱ በአባቱ ወዳጆችና በጦር ሠራዊቱ ድጋፍ በአባቱ አግር ተተክቶ ቄስጦንጢኖስ በ306 ዓ. ም. ነገሠ። በምዕራቡ ክፍል አገረገዢ የነበረውን የማክሴንዲያስን ታናሽ እኅት አግብቶ ዝምድናውንና የጦር አጋርነቱን አጠናክረ።

ሆኖም በቄስጦንጢኖስና በአማቹ በማክሴንዲያስ መካከል የነበረው ወዳጅነት ለብዙ ጊዜ አልቆየም። በግዛት ምክንያት ጸብ ተፈጠረ። ሁለቱም መሪዎች በጦርነት ተፈላለጉ። ትልቁ ቄስጦንጢኖስ ክተት ሠራዊት ምታ ነጋሪት ብሎ የአልፕስን ተራራ አልፎ ማክሴንዲያስ ወደነበረበት ወደ ሮም ዘመተ። ትልቁ ቄስጦንጢኖስ በጸሎት ወደ እግዚአብሔር አመልክቶ ኖሮ፤ «በዝንቱ ትመውእ ጸረክ» የሚል የተጻፈበት የመስቀል ቅርጽ በጠፈር (አየር) ላይ ተጽፎ ቀን በቀን በራእይ አየ። በሚቀጥለው ሌሊት ደግሞ

ክርስቶስ ራሱ በሕልም ተገልጦለት የመስቀል አርማ ያለበት ሰንደቅ ዓላማ በሠራዊቱ ፊትለፊት አስይዞ ወደ ጦርነቱ እንዲገባ ያዘዋል።¹ ስለዚህ የመስቀል አርማ ያለበት ሰንደቅ ዓላማና በጦር ሠራዊቱ ጋሻዎችና የጦር መሣሪያዎች ላይ የመስቀል ቅርጽ አስሎ ማክሴንድያስን ለመውጋት ተጓዘ። በሮም አጠገብ በሚልቪያን ድልድይ (Milvian bridge) አካባቢ ጦርነት ተጀመረ። በጦርነቱ የቄስጦንጢኖስ ጦር በማየሉ የማክሴዲያስ ጦር ጥቅምት 27 312 ዓ. ም. ድል ሆነ። ማክሴንዲያስም በጦርነቱ ላይ ሞተ።² ወዲያው ቄስጦንጢኖስ የማክሴንዲያስን ግዛት ጠቅልሎ በመያዝ የመላው የምዕራቡ ግዛት ዋና አውግስጦስ (የበላይ ንጉሥ) ሆነ። ታላቁ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ከዲዮቅልጥያኖስ ጀምሮ ለአራት ግዛቶች ተከፍሎ በአራት አውግስጦሶች ይተዳደር የነበረው አሁን በሁለት ነገሥታት (አውግስጦሶች) ብቻ መተዳደር ጀመረ። የኸውም በምዕራብ ቄስጦንጢኖስ ሲሆን በምሥራቁ ክፍል ጋሌሪያስ ከሞተ በኋላ መክስምያኖስ ድያስና ሊሲኒያስ ሲያስተዳድሩ ቆይተው በኋላ በግዛት በመጣላቸው ውጊያ ገጥመው ሊሲኒያስ አሸንፎ ምሥራቁን ጠቅልሎ ይዞ ነበር።

በምዕራቡ ግዛት ትልቁ ቄስጦንጢኖስ ጦርነቱን ያሸነፈው እግዚአብሔር በራእይ በገለጠለት በመስቀል ኃይል መሆኑን ስለተረዳ፣ በክርስትና ሃይማኖት ላይ የበለጠ ክብርና ፍቅር አደረበት። ስለዚህ ለቤተ ክርስቲያንና ለክርስቲያኖች ሙሉ ዕውቅና ለመስጠት ቄስጦንጢኖስና የምሥራቁ አውግስጦስ ሊሲኒያስ በሚላኖ በ313 ዓ. ም. ላይ ስብሰባ አድርገው ለክርስትና ሃይማኖት ለመጀመሪያ ጊዜ በሮማይስጥ (በላቲን) religio licita (የታወቀ ሃይማኖት) የሚባለው ሙሉ ዕውቅናን የሚሰጥ አዋጅ ታወጀ። በዚህ አዋጅ መሠረት 1ኛ/ የክርስትና ሃይማኖት በሮም መንግሥት ውስጥ እንደማናቸውም ሃይማኖቶች ዕውቅና ተሰጥቶት መሥራት ይችላል። 2ኛ/ ከዚህ በፊት በመንግሥት የተወረሱ የቤተ ክርስቲያን ንብረቶች በሙሉ እንዲመለሱ ያዛል። 3ኛ/ ማናቸውም የሮም ዜጋ

የፈለገውን ሃይማኖት ሊከተል ይችላል። 4ኛ/ የየክፍላተ አህጉሩ ገዢዎች ይህንን አዋጅ በሥራ ላይ እንዲውል የማድረግ ግዴታ ነበረባቸው።¹

ይህ አዋጅ በምዕራቡ ክፍል ሙሉ በሙሉ በሥራ ላይ ሲውል፣ የምሥራቁ ክፍል ገዥ ሊሲኒያስ ግን አዋጁን ለጥቂት ጊዜ በሥራ ላይ ከአዋለው በኋላ፣ በግዛት ምክንያት ከታላቁ ቄስጦንጢኖስ ጋር ጠብ ስለተነሣ በክርስቲያኖች ላይ ስደቱን እንደገና ጀመረ። ይህ ግን ለጥቂት ጊዜ ስለነበር ወዲያውኑ ስደቱን አቆመ። ሆኖም ከታላቁ ቄስጦንጢኖስ ጋር የጀመረው ቅራኔ ሊወገድ ባለመቻሉ በሁለቱ መካከል ጦርነት ተከፈተ። ሆኖም ሽማግሌ በመካከላቸው ገብቶ በ321 ዓ. ም. ላይ ስምምነት ተደርጎ ቢተራረቁም፣ ሊሲኒያስ በቅርቡ የተስማሙትን ውልና በ312 ዓ. ም. በሚላን አብረው ያወጁትን አዋጅ በማፍረሱ እንደገና ጦርነት በሁለቱ መካከል ተከፍቶ በ323 ዓ. ም. ላይ ታላቁ ቄስጦንጢኖስ ሊሲኒያስን ድል አድርጎ ማረከው።² ሊሲኒያስ ግን የቄስጦንጢኖስ የታናሽ እኅቱ ባል ስለነበረ ዝምድናውን አክብሮ በሊሲኒያስ ላይ ክፉ ነገር ሳያደርግበት በግዞት እንዲቀመጥ አደረገው። ሆኖም ሊሲኒያስ በግዞት ላይ እንዳለ በቄስጦንጢኖስ ላይ ሤራ ሲያደርግ በመገኘቱ ከአንድ ዓመት በኋላ በሞት ተቀጣ። በዚህ ሁኔታ ከ323 ዓ. ም. ጀምሮ ትልቁ ቄስጦንጢኖስ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ብቸኛ ገዥ ንጉሠ ነገሥት ሆኖ መላውን የሮም ግዛት ብቻውን ያስተዳድር ጀመር። በተለይ ከዚህ ጊዜ በኋላ ቤተ ክርስቲያን ያለ አንዳች ገደብ ሙሉ ነፃነትን አግኝታ ትምህርቷንና ሃይማኖቷን በይፋ ማስፋፋት ቀጠለች።

¹ Konidaris, J. op. cit., p. 255; Stefanidis, B. K. op. cit., p. 136; Eusebius, Ecclesiastical History, 9, 9, 12.

² Ibid.

¹ Walker, W. A History of the Christian Church, Charles Scribner's Sons, 1959, p. 101; Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 72-73.

² Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 73; Walker, W. op. cit., p. 101-102.

ለክርስትና ሃማናት የቀሙ ጠበቆች/ተከላከሎችና ስነ ጽሑፎቻቸው

የክርስትና ሃማናት ጠበቆች በግእዝ «ተጥፍን ለሃይማኖት» ይባላሉ። የሃይማኖት ጠበቆች ማለት ነው። ክርስትና እየተስፋፋ በሄደ ተጥር ከብዙ አቅጣጫ በክርስትና ሃይማኖትና በክርስቲያኖች ላይ ውሸት የተሞሉ ክሶች፤ አሉባልታዎችና ሐሜቶች ይሰራጩ ነበር። በክርስትና እምነትና በክርስቲያኖች ላይ ይቀርቡ የነበሩት የሐሰት ክሶች ይመጡ የነበሩት ከሁለት አቅጣጫዎች ነበር። አንደኛው በክርስትና እምነት መስፋፋት እምነታቸው የተዳከመባቸውና ከተከታዮቻቸውም አብዛኛዎቹ ወደ ክርስትና እምነት ከገቡባቸው ከአይሁድና ከአይሁድ እምነት ተከታዮች ነበር። ሁለተኛው ደግሞ መምለክያን ጣዖት (ጣዖት አምላኪዎች) ከነበሩት አረማውያን፤ ከሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ባለሥልጣኖችና ከግሪክ ፍልስፍና ምሁራን የሐሰት ክሶች ይቀርቡ ነበር። ስለዚህ በዚህ አንጻር የክርስትና ተሟጓጓዥ/ጠበቆችም የጥብቅና/የመከላከያ ጽሑፎቻቸውን ያቀርቡ የነበረው ከላይ ለተጠቀሱት 1ኛ/ ለአይሁድና ለአይሁድ እምነት ተከታዮች፤ 2ኛ/ መምለክያን ጣዖት ለነበሩት ለአረማውያንና ለሮም ነገሥታት ባለሥልጣኖች፤ እንዲሁም ለግሪክ ፍልስፍና ምሁራን ነበር። እነዚያ የክርስትና እምነት ተሟጓጓዥ/ጠበቆች የጥብቅና ጽሑፎቻቸውን ለአይሁድና ለአሕዛብ (ለጣዖት አምላኪዎች) እንዲሁም ለነገሥታቱና ለባለሥልጣናቱ በያሉበት ያደርሱ ነበር። በጽሑፎቻቸውም ውስጥ የክርስትና እምነት መለኮታዊና ለሰው ልጅ ሁሉ ከእግዚአብሔር የተሰጠ እውነተኛ ሃይማኖት መሆኑን አበክረው ይገልጹ ነበር።¹

በአሕዛብና በሮም ግዛት ባለሥልጣኖች በክርስቲያኖችና በክርስትና እምነት ላይ ይቀርቡ የነበሩት የሐሰት ክሶች ከላይ በገጽ 114-116 ላይ በዝርዝር ተገልጠዋል። ከእነዚህ ውስጥ ጥቂቶቹ፤ 1ኛ/ ክርስቲያኖች የአሕዛብን አማልክትና ጣዖቶቻቸውን ይጸይፋና ይነቅፋ ስለነበር በሮማውያን ዘንድ የተጠሉና እንደውም «የአማልክት ጠላቶች» ይባሉ ነበር። ከዚህም ሌላ «እግዚር-የለሽ» (godless) ይባሉ ነበር። 2ኛ/ ክርስቲያኖች ሰማያዊ ንጉሥ ክርስቶስን ያመልኩ ስለነበር፤ የቂሣር ጠላቶች ተብለው ተከሰዋል። 3ኛ/ በደስታም ሆነ በማንበራዊ ስብሰባዎች ላይ ከአሕዛብ ጋር ስለማይቀላቀሉ «የሰው ዘር ጠላቶች» ይባሉ ነበር። 4ኛ/ በሀገር ላይ የመሬት መንቀጥቀጥ፤ ጎርፍ፤ ረሀብና አባር ቸነፈር ሲደርሱ አሕዛብ በእምነተ-ቢሶች ክርስቲያኖች ምክንያቶች አማልክት ተቂጥተው ነው ይህ ሁሉ ችግር የደረሰው ይሉ ነበር። 5ኛ/ ክርስቲያኖች እርስ በርሳቸው «ወንድሞች» እና «እጎቶች» ስለሚባሉ በአይሁድም ሆነ በአሕዛብ ዘንድ የተከለከለውን በዘመድ መካከል ግብረሥጋዊ ግንኙነት እንደሚፈጽሙ አድርገው ክርስቲያኖችን ይወነጅሏቸው ነበር። 6ኛ/ ክርስቲያኖች የክርስቶስን «ሥጋና ደም» በመቀበላቸው «ሰው-በላዎች» ይባሉ ነበር። እንደውም ሰውን ወይም ሕፃናትን እያረዱ የሚበሉ ይመስላቸው ነበር። በየጊዜው የተነሡ የአሕዛብ ምሁራን ከዚህ በላይ የተጠቀሱትንና ሌሎችንም እየጨመሩ ክርስቲያኖችንና የክርስትናን ሃይማኖት በመኩንን ይጽፉ ነበር። ከእነዚህ ከአሕዛብ ምሁራን ውስጥ በጣም የታወቀው ኬልሱስ (Celsus) የተባለ የረዋቅያን ፍልስፍና ተከታይና የአፍላጦን (ፑጥላቶን) ፍልስፍና ምሁር በሁለተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ላይ በቂሣር ማርቆስ አውራጃየስ ዘመነ መንግሥት የክርስትናን ሃይማኖት በማጥላላት መጽሐፍ ጽፏል። በዚህ ዘመን ሉሲያን (Lucian) የተባለ ፈላስፋና የንግግር ዘይቤ መምህር የክርስትናን ሃይማኖት መሳለቂያ በማድረግና በመንቀፍ ጽፏል።¹

¹ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. II, pp. 89-95; Jules Lebreton & Jacques Zeiller, The History of the Primitive Church, vol. II, pp. 144-145.

¹ Schaff, P., op. cit., vol. II., p. 107.

በቤተ ክርስቲያን አካባቢም እጅግ በዕውቀት የዳበሩ ምሁራን ስለነበሩ፤ ከላይ የተጠቀሱትን ሁሉ ሐሜቶች፤ አሉባልታዎችና የሐሰት ክሶች እየሰሙ ዝም ማለት አልቻሉም። እነሱም በበኩላቸው የክርስትናን ሃይማኖት በመደገፍና በእምነቱ ላይ ይቀርቡ የነበሩትም ክሶች ጨርሶ ሐሰት መሆናቸውን በድፍረት ለሕዝቡና ለሮም ንጉሠ ነገሥት ባለሥልጣኖች በመጽሐፍ እየጻፉ መልስ ይሰጡ ነበር። እነዚህ «ቀዋምያን ለሃይማኖት» ወይም «የክርስትና ሃይማኖት ጠበቆች» (Apologists) ይባላሉ።

ይህ ስለ ክርስቶስና ስለ ክርስትና እምነት ጥብቅናና ድጋፍ መጻፍ የተጀመረው ገና ከመጀመሪያ ጀምሮ ነው። ጌታ ራሱ ስለራሱ በወንጌሎቹ ሁሉ ይከራከር ነበር። በተለይም ወንጌላዊው የሐንስ ከምአራፍ 1 እስከ ምአራፍ 7 ድረስ የዘገባቸው የጌታ ንግግሮች ስለራሱ ያቀረበው ጥብቅናና ክርክር ነበር። ቅዱስ ጴጥሮስም በበዓለ ሃምሳ ጊዜና በአይሁድ ቤተ መቅደስ የተናገራቸው ንግግሮች ሁሉ ስለ ክርስቶስና ስለ ክርስትና እምነት የጥብቅናና የመከላከያ ንግግሮች ነበሩ።¹ እስጢፋኖስም በሰማዕትነት ከመገደቡ በፊት በአይሁድ መካከል ያደረገው ረጅም ንግግር እንደዚሁ ስለ ክርስቶስና ስለ ክርስትና እምነት ታላቅነት የቀረበ ክርክርና ጥብቅና ነበር።²

ከዘመነ ሐዋርያት በኋላ በዘመነ ሰማዕታት ጊዜ የክርስትና እምነት ጠበቆች/ተከላካዮች (Apologists) ተብለው የተጠሩት ስለ ክርስትና ጥብቅና መጻፍ የጀመሩት በሁለተኛው መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ ክርስቲያኖችን ያሳድድ ከነበረው ከሮም ቄሣር ከሐድሪያን (Hadrian) (117-138 ዓ. ም.) ዘመን መንግሥት ጀምሮ ነበር። ለቄሣር ሐድርያን ስለ ክርስትና እምነት የጥብቅና ጽሑፍ በማቅረብ የተከራከሩት የኦቴንስ ኤጲስቆጶስ ካድራቱስ፤ የኦቴንስ ክርስቲያን ፈላስፋ የነበረው አሪስቲዲስና ከመካከለኛው ምሥራቅ ደግሞ አሪስቶ ሲሆኑ፤ ለሌላው ቄሣር ለማርቆስ አውራልዮስ (161-180 ዓ. ም.) የጥብቅና/የክርክር ጽሑፎቻቸውን ያቀረቡ የየራጳሊስ ኤጲስቆጶስ ቀላውዴዎስ አፖሊናርዮስ፤ የሳርዲሱ ምሊጦ እና

¹ የሐዋ. ሥራ 2:14-42፤ 3:12-26፤ 4:9-12።
² የሐዋ. ሥራ 7:2-53።

ሚልቲያዲስ የሚባል የምዕራብ ቤተ ክርስቲያን አባት ነው። ከዚህ በላይ የተጠቀሱት አባቶች መጻሕፍት ጠፍተው ጥቃቅን ጥቅሶች ብቻ በቂሣርያው አውሳብዮስ የታሪክ መጻሕፍ ውስጥ ይገኛሉ።

የአሪስቲዲስ መጽሐፍ ጠፍቶ ሳለ፤ በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ ወደ አርመንኛና ወደ ሱሪስት የተተረጎሙት ትርጉሞች ብቻ ተገኝተዋል። አርስቲዲስ ፈላስፋ እንደመሆኑ መጠን በጊዜው ስለነበሩት ሃይማኖቶች ሲጽፍ ሦስት እምነቶችን ይገልጣል፤ እነዚህም የግሪኮች እምነት (የአሕዛብ እምነት)፤ የአይሁድ እምነትና የክርስትና እምነት ናቸው። እርሱ ሲናገር «ከሌሎቹ ሁሉ ሃይማኖቶች ይልቅ ለእውነት የቀረበ የክርስቲያኖች ሃይማኖት ብቻ ነው። ክርስቲያኖች እግዚአብሔርን ያውቃሉ፤ የሚያውቁትንም ያመልካሉ። ሰማይንና ምድርን የሚታየውንና የማይታየውን የፈጠረ እሱ ነው። ክርስቲያኖች አያመነዝሩም። በሐሰትም አይመሰክሩም። አደራ የተቀበሉትንም አይክዱም። የራሳቸው ያልሆነውንም አይመኙም። አባትና እናታቸውን ያከብራሉ። ለጉረቤታቸውም መልካም ያደርጋሉ። ሲፈርዱም በእውነት ይፈርዳሉ። ሰው በእነሱ ላይ ሊያደርግባቸው የማይፈልጉትን በሰው ላይ አያደርጉም።»¹ እጅግ ታዋቂና ስመጥር ከነበሩት የክርስትና እምነት ጠበቆች (ቀዋምያን ለሃይማኖት) የሚከተሉት ናቸው፡

1. ፈላስፋውና ሰማዕቱ ዩስጢኖስ (Justin Philosopher & Martyr)

ለክርስትና ሃይማኖት ያላንዳች ፍርሃት በጽሑፍ ከተከራከሩት አባቶች ሁሉ ሰማዕቱ ዩስጢኖስ እጅግ የላቀ ነበር። ዩስጢኖስ ታላቅ ፈላስፋም ነበር። በፈላስፋነቱ በጥልቅ ተመራምሮ ነው ክርስትናን የተቀበለው። ዩስጢኖስ ክርስቲያኖች በጭካኔ በሚፈጁበት ጊዜ ሁሉ በድፍረት ለክርስትና ሃይማኖት ጥብቅና የቆመ ታላቅ መምህር ነበር። ዩስጢኖስ የተወለደው በሁለተኛው

¹ ይህ ጥቅስ የተወሰደው Jules Lebreton & J. Zeiller, The History of the Primitive Church, Vol. II, pp.448-449.

መቶ ዓመት መጀመሪያ ላይ በመካከለኛው ምሥራቅ በናፖሊስ ነው። ምንም እንኳ እርሱ ራሱን ሳምራዊ ነኝ ብሎ ቢጠራም፤ እርሱ የተወለደው ከአሕዛብ ቤተሰብ ነበር። በአባቱ ሮማዊ ሲሆን በአያቱ ግሪካዊ ነው። ስሙ ሮማዊ ቢሆንም፤ ትምህርቱ ግን ሙሉ በሙሉ ግሪክኛና የግሪክ ፍልስፍና ነው። ወደ ክርስትና የገባው ገና በወጣትነቱ ሲሆን ከብዙ ምርምርና ውጣ ውረድ በኋላ ነው። እውነትን ለመፈለግ ያላንኳኳው በር አልነበረም። የፍልስፍና ሥርዓቶችንና ሕጎችን ቢመረምርም እንኳ ምንም ሊረዱት አልቻሉም።

በመጨረሻም አንድ ቀን በወንዝ ዳር ሲንሸራሸር ሕይወቱን የለወጠውን አንድ ሽማግሌ ያገኛል፤ ሽማግሌው ስለ ነቢያት መጻሕፍትና ትንቢት ይነግረዋል፤ የነቢያት መጻሕፍትም ከግሪክ ፍልስፍና በዕድሜ እጅግ የላቁ መሆናቸውን ይረዳል። በነቢያት ውስጥ የሚገኘው እውነት ከፍልስፍና እውነት እጅግ የላቀ መሆኑን ሽማግሌው ያስረዳል። ከዚህም ሌላ ነቢያት ስለ ክርስቶስ መምጣት የተናገሩት ሁሉ በዚህ ዘመን በትክክል እንደተፈጸሙ ይገነዘባል። ይህን ሁሉ ከገለጠለት በኋላ፤ ሽማግሌው ይለየዋል። ከዚያም በኋላ አልተገናኙም። ፈላስፋው ዩስጢኖስ ግን ከዚያን ጊዜ ጀምሮ የክርስትናን እውነት ተቀበለ። ዩስጢኖስ መቼና በማን እንደተጠመቀ አይታወቅም። ዩስጢኖስ ሥልጣን ክህነት እንደተቀበለ ይነገራል። ይህ ግን የተረጋገጠ አይደለም። ዩስጢኖስ ክርስትናን እንደተቀበለ ወዲያውኑ ስለ ክርስቶስና ስለ ቅዱሳን መጻሕፍት እየዞረ በአሕዛብም በአይሁድም መካከል እጅግ በሚያስደንቅ የንግግር ችሎታው ይሰብክና ያስተምር ጀመር። እርሱ ራሱ አሕዛብና ፈላስፋ ስለነበር በአሕዛብና በፈላስፎች መካከል ሲያስተምር እጅግ ተቀባይነት ነበረው። ብሉይ ኪዳንንም ጠንቅቆ በመማሩና በማጥናቱ እንዲሁም በነቢያት ስለ መሢሕ ክርስቶስ የተጻፈው ሁሉ በክርስቶስ መፈጸሙን ጠንቅቆ ስለተረዳና ሰላወቀ፤ በአይሁድ መካከል ሲያስተምር ብዙ አይሁድ በትምህርቱ ተመስጠው ወደ ክርስትና እምነት ተመልሰዋል። እሱ በሄደበት ቦታ ሁሉ በሮምም ሆነ በመካከለኛው ምሥራቅ ሰዎችም በብዛት ወደ እርሱ ይጉርፉ ነበር።

ሰማዕቱ ዩስጢኖስ ስለ ክርስትና ሃይማኖት እጅግ ብዙ መጻሕፍትን ጽፏል። ሆኖም ጥቂቶቹ ሲጠፉ እጅግ ጠቃሚዎች የሆኑ ሦስት ጽሑፎች ተገኝተው በብዙ ቋንቋዎች በግእዝም ቁምር ተተርጉመዋል። 1ኛ/ ስለ ክርስትና ሃይማኖትና ስለ ክርስቲያኖች ለሮሙ ቲሣር አንጦኒኑስ ፓያስ (137-161) የቀረበ ጥብቅና/አቤቱታ በሚል ርእስ የተጻፈ ሲሆን እጅግ ረጅምና 68 ምእራፎች ያሉት ነው። 2ኛ/ በዚሁ ርእስ የተጻፈና ለዚያው ለሮሙ ቲሣር ለአንጦኒኑስ ፓያስ ነው የላከው፤ አንዳንድ ሰዎች የአንጦኒኑስ የጡት ልጅና በኋላም የአልጋው ወራሽ ለነበረው ለሚርቆስ አውራልዮስ ነው ያቀረበው ይላሉ። ይህኛው መጽሐፍ እንደመጀመሪያው ባይባላም 25 ምእራፎች አሉት። 3ኛው/ እጅግ ትልቅና በጣም ጠቃሚ ነው። ርእሱ የሚለው ከትሪፎን ጋር የተደረገ ውይይት የሚል ነበር። ይህ መጽሐፍ ወደ ግእዝ ተተርጉሟል። በማንና መቼ እንደተተረጎመ አይታወቅም። በግእዝ «ተዋሥኦ ምስለ ትሪፎን» ነው የሚለው።

ትሪፎን አይሁዳዊ ስለነበረ ስለ ብሉይ ኪዳን በተለይም ስለ ነቢያት ትንቢትና ስለ ክርስቶስ በማንጻጸር የሚናገር ነው። ይህ መጽሐፍ 142 ምእራፍ ያለው ታላቅ መጽሐፍ ነው። የመጀመሪያዎቹ የሁለቱ መጻሕፍት አጻጻፍ አንድ ፈላስፋ ከፈላስፋ ጋር እንደሚነጋገር ዓይነት ነው የሚያመለክተው። ሁለት ቀን በፈጀው ከትሪፎን ጋር ባደረገው ውይይትና ክርክር ላይ ግን እንደ አንድ የብሉይ ኪዳን አማኝና እንደ አብርሃም ልጅ ሆኖ በሌላ በኩል ደግሞ እንደ አንድ የክርስትና እምነት ተቀባይ ሆኖ ነው የሚታየው። የክርስቶስ ወደ ምድራዊ ዓለም መምጣት በብሉይ ኪዳን በሙሴና በነቢያት ትንቢት በተነገረው መሠረት መሆኑን አበክሮ ያሳያል። በዚህም መሠረት አይሁድን ወደ ክርስትና ይጋብዛል። ትሪፎን በጣም አክራሪና ወግ አጥባቂ አይሁድ ሳይሆን በጣም ተመልካችና አስተዋይ ሰው ነበር። ከውይይቱም በኋላ ውይይቱ እጅግ ጠቃሚና ገምቢ መሆኑን ገልጾ ከዩስጢኖስ ጋር በየጊዜው እየተገናኘ ለመወያየትና በወዳጅነት ለመቀጠል እንደሚፈልግ ምኞቱን ገልጾ ነው የተለያዩት።

የስጢዮስ ከዚህ በላይ ከተጠቀሱት ሦስት ድርሰቶች ሌሎች ብዙ ድርሰቶች እንደደረሰ ይነገራል። እነዚህ ግን በሙሉ ጠፍተው አርእስቶቻቸውና ጥቃቅን ጥቅሶች ብቻ በአውሳብዮስና በሌሎች አበው ድርሰቶች ተጠቅሰው ይገኛሉ። እነዚህም የሚከተሉት ናቸው፡- 1ኛ/ ስለ መናፍቃን፤ 2ኛ/ በመርቅያን (Marcion) ላይ የቀረበ ቅራኔ፤ 3ኛ/ ስለ አምላክ ዋሕድና፤ 4ኛ/ ስለ ክርስቶስ ትንሣኤ፤ 5ኛ/ ለግሪኮች (ፈላስፎች) የተደረገ ንግግር እና የመሳሰሉ ይገኙበታል። የስጢዮስ ያልጻፋቸው ነገር ግን በአርሱ ስም የተመዘገቡ አንዳንድ ስለ ክርስትና ጥብቅና የተጻፉ ጽሑፎች ይገኛሉ፤ እነዚህም 1ኛ/ ለድዮግኒጦስ የተጻፈ መልእክት፤ ድዮግኒጦስ በሕዝብ ዘንድ እጅግ የተከበረና የተማረ አሕዛብ (ግሪካዊ) ነበር። እሱ ስለክርስትና ሃይማኖት ምንነት፤ መሠረትና ምንጭ፤ ክርስቲያኖች ሞትን እንዴት እንደማይፈሩ፤ በመካከላቸውና ለሰው ስላላቸው ፍቅርና፤ ይህም ሃይማኖት እንዴት በታሪክ ውስጥ ዘግይቶ እንደተገለጠ፤ ከግሪኮች ሃይማኖት እንዴት እንደተለየ ለማወቅ ይፈልጋል። ጸሐፊውም በ12 ምእራፎች ለእነዚህ ሁሉ ጥያቄዎች አጥጋቢ መልስ በመስጠት የክርስትናን እምነት ታላቅነት ያብራራል። በተጨማሪ ጸሐፊው በጽሑፉ ላይ የጣዖት ከንቱነትንና ምናምንቱነትን፤ የአይሁድ ሃይማኖትም ከንቱና ፋይዳቢስ እምነት መሆኑን አጠነክሮ ይናገራል። 2ኛ/ ለግሪኮች የተሰጠ ምክርና ማጽናናት (Exhortation to the Greeks)፤ 3ኛ/ ስለ ዕውነተኛ እምነት የተሰጠ ምስክርነት፤ 4ኛ/ ስለ አርስጦጥሊስ (theses Aristotle) ትምህርቶች ከንቱነት የተሰጡ ማስረጃዎች፤ 5ኛ/ አሕዛብ ለክርስቲያኖች ያቀረቡት ጥያቄዎች፤ 6ኛ/ ክርስቲያኖች ለአሕዛብ ያቀረቡት ጥያቄዎች እና የመሳሰሉት ይገኙባቸዋል። እነዚህ ሁሉ ጽሑፎች ክርስትናንና ክርስቲያኖችን በመደገፍና የሌሎችን እምነቶች ከንቱነት በመገለጽ የተጻፉ ናቸው።

2. ታቲያን (ታቲያኖስ)

ታቲያን (ታቲያኖስ) (110-172) የሰማዕቱ የዩስጢኖስ ተማሪ ነበር። ታቲያን ትውልዱ ከአሺ(ሲ)ርያ ሲሆን እየዞረ ያስተምር የነበረ የሚያስደንቅ ክርስቲያን ነበር። ታቲያን እጅግ መንፈሳዊ ስለነበረ፤ በዚያን ጊዜ በመንፈሳዊነታቸው ከታወቁት ግኖስቲኮች ጋር አብሮ መሥራት ጀምሮ ነበር። የብሕትውናንም ኑሮ በማዘውተር ጋብቻን ይቃወም እንደነበር ይነገራል። በኋላ ግን ከግኖስቲኮች ጋር ለብዙ ጊዜ አልቀጠለም። ወደ ክርስትና ከመመለሱ አስቀድሞ ታሪክ፤ ስነ ጽሑፍና ግጥም/ቅኔ፤ የዘመን አቈጣጠር፤ የጥንት ሚቶሎጂና ፍልስፍና ተምሯል። የዕብራውያንን ብሉይ ኪዳን አተኩሮ ማጥናቱ ወደ ክርስትና እምነት መራው። ክርስትናን ከተቀበለ በኋላ የክርስትና እምነት ከነበሩት የአሕዛብ እምነቶች፤ ከግሪክ ሚቶሎጂዎች እጅግ የላቀና እውነተኛ ሃይማኖት መሆኑን በመገንዘብ ለክርስትና ሃይማኖት በመቆም በቁሣር ማርቆስ አውራጃዮስ ዘመን ብዙ መጻሕፍቶችን ጽፏል። ከእነዚህ ውስጥ አንደኛው «ለወንጌል ትምህርት መዘጋጀት» (Preparatio Evangelica) የሚባል 25 ምእራፎች ያሉት መጽሐፍ ነው። በዚህ መጽሐፍ ውስጥ የግሪክን ፍልስፍናና ሚቶሎጂ ከንቱነትና እውነት-አልባነት አስፋፍቶ ይናገራል። ሁለተኛው «አራቱ ወንጌሎች የሚተባበሩበት» (Diatessaron) የሚባል ነው። መጽሐፉ አራቱ ወንጌሎች የጌታን ትክክለኛ ትምህርትንና የሕይወት ታሪክ የያዙ መሆናቸውን ይናገራል። ይህ መጽሐፍ በክርስቲያኖች መካከል እጅግ ተወዳጅ ሆኖ በሰፊው ከተሰራጨ በኋላ ወዲያውኑ ከገጸ ምድር ጠፋ። በ19ኛው መቶ ዓመት ላይ የሱሪስትና የአርመንኛ ትርጉሞች ተገኝተው በሌሎች ቋንቋዎች ተተርጉመዋል።

3. አቲናጎራስ

አቲናጎራስ በቁሣር ማርቆስ አውራጃዮስ (161-180) ዘመን መንግሥት የነበረ የአቴንስ ታላቅ ክርስቲያን ፈላስፋ ነበር። ስለ

አቲናጎራስ ብዙ የሚታወቅ ታሪክ የለም። ለቄሣር ማርቆስ አውራልዮስና ለቄሣር ኮሞዱስ ስለ ክርስቲያኖች ስደት እጅግ የሚያሳዝን መጽሐፍ ጽፏል። የመጽሐፉ ርእስ «ስለ ክርስቲያኖች የቀረበ ምልዳ» (Apology or Intercession on behalf of the Christians) የሚል ነው። በመጽሐፉ ላይ በሮም ግዛት ውስጥ የሚኖሩ የሮም ዜጎች ሁሉ ከክርስቲያኖች በስተቀር ባህላቸውንና እምነታቸውን ያለ አንዳች ችግር እንዲከተሉ ተፈቅዷል። ክርስቲያኖች ግን የጌታቸውን የእግዚአብሔርን ስም ብቻ በመጥራታቸውና እርሱን ብቻ በማምለካቸው ንብረታቸው ይወረሳል፤ ይሳደዳሉ፤ ይገደላሉ። አቲናጎራስ እንደሚለው ወንጀል ከፈጸምን ብንቀጣ ብንገደልም አንቃወምም። ትክክለኛ ፍርድ እንዲሰጠን ጥያቄ እናቀርባለን። አንድ ሰው በስም ብቻ መልካምም ክፉም ሊባል አይችልም። በክርስቲያኖች ላይ ይቀርቡ የነበሩትን ክሶች በዝርዝር እየጠቀስ ሁሉም አንድ ባንድ ሐሰቶች መሆናቸውን በማሳሰብ ለክርስቲያኖች ትክክለኛ ፍርድ እንዲሰጣቸው በእማረ ጽኑና አነጋግር ይማጸናል።

አቲናጎራስ «ስለ ትንሣኤ ሙታን» በሚል ርእስ የእግዚአብሔርን ጥበብ፣ ኃይልና ዘላለማዊ ፍትሕ የሚገልጥ እጅግ ሳይገባዊ የሆነ ሌላ መጽሐፍ ጽፏል። ይህ መጽሐፍ የቀረበው ትንሣኤ ሙታንን ለማያምኑ ለግሪክ ፈላስፎችና መምለክያ ጣዖት (ጣዖት አምላኪዎች) ነበር። እነሱ ብሉይ ኪዳንን ስለማይቀበሉ ለሀሳቡ መደገፊያ ከብሉይ ኪዳን ምንም ጥቅስ አልጠቀሰም።

4. የእንጾኪያው ኢጲስቶጶስ ቴዎፍሎስ

ቴዎፍሎስ በመካከለኛው ምሥራቅ ከአሕዛብ ቤተሰብ የተወለደ ምሁር ሰው ነበር። ቴዎፍሎስ የፍልስፍና ምሁር በመሆኑ እውነትን አጥብቆ ፈላጊና ተመራማሪ ስለነበር የብሉይ ኪዳን መጻሕፍትንና በጊዜው ይሰራጩ የነበሩትን የሐዲስ ኪዳን መጻሕፍትን በማንበብና በመመርመር የክርስትናን ሃይማኖት ተቀብሎ። በክርስትና እምነቱም በጣም የጸና፣ ቀናተኛና በጣም

መንፈሳዊ በመሆኑ የኤፌሶን ቤተ ክርስቲያን 6ኛ ኢጲስቶጶስ (ሊቀ ጳጳስ) ሆኖ ተሾመ። የክርስትናን ሃይማኖትንም በመደገፍ በክርስቲያኖችም ላይ ይደርስ የነበረውን ስደት በመቃወም ብዙ መጻሕፍት ጽፎ ነበር። ብዙዎቹ ጠፍተው ጥቂቶች ብቻ ናቸው የተገኙት። እነዚህም ለአንድ በፊት ወዳጁ ለነበረና አውቶሊኩስ ለሚባል እጅግ ለተማረ አሕዛባዊ ወገን 3ት መጻሕፍት ጽፎአል። የመጻሕፍቱም ዋና ዓላማ የጣዖት አምልኮ ሰው-ሠራሽና የሐሰት ምንጭ መሆኑን በማስረዳት ትክክለኛውና ሐሰት የሌለበት እምነት የክርስትና ሃይማኖት ብቻ መሆኑን ያብራራል።¹

ቴዎፍሎስ በሶቅራጥስና በፕላቶን ፍልስፍናዎች ውስጥ መጠነኛ እውነት መኖሩን አምኖ፣ ይህንን እውነት ግን ያገኙት ከነቢያት መጻሕፍት መሆኑን ያረጋግጣል።² ከእነዚህም ሌላ ቴዎፍሎስ መናፍቃንን የሚቃወም (ለምሳሌ በመናፍቁ በመርቅያን) እና ስለ ቅዱሳት መጻሕፍት ትርጓሜ (መሠረተ ሃይማኖት) ጽፏል፤ ሁሉም ግን ጠፍተዋል። ቴዎፍሎስ በ181 ዓ. ም. ላይ እንደሞተ ይነገራል፤ እንዴት እንደሞተ በግልጽ አይታወቅም።

ምዕራፍ 19

በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የተነሡ አጽራረ ቅድስት ሥላሴ (በእግዚአብሔር አንድነትና ሦስትነት የተነሣ ብጥብጥ)

በመጀመሪያው 4 መቶ ዓመት ውስጥ የክርስትና ሃይማኖት በመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ውስጥና ከዚያም ውጭ በሚያስደንቅ ፍጥነትና ስፋት የተስፋፋው ከላይ እንደተገለጸው ከውጭና ከውስጥ ከተነሡ ኃያላን ጠላቶች ጋር በመንፈስም በሥጋም በመታገል ነው።

¹ Ante-Nicene Libr., vol. III, 49-133.
² Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 733.

አሁን ግን የምንመለከታቸው በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ኖረውና ተምረው በኋላ ግን በቤተ ክርስቲያን ትምህርት ላይ በምስጢረ ሥላሴ ላይ የተለየ ትርጉምና አመለካከት ይዘው የተነሡ ምሁራንን ነው። ስለ ምስጢረ መለኮት፣ ስለ ምስጢረ ሥላሴና ስለ ምስጢረ ሥጋዊ ትምህርት ቤተ ክርስቲያን በጉባኤ ወስና በቀኖና አጽድቃ ገና ባለማጽናቷ እያንዳንዱ የመሰለውን የተለየ አስተያየት በቃልም በጽሑፍም ይገልጽ ጀመር። ስለዚህ አንዳንድ መምህራን የጥንት አሐቲ ቤተ ክርስቲያን የማትደግፈውንና የማታስተምረውን ትምህርት በማስተማራቸው በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ታላቅ ችግር ተፈጥሮ ቤተ ክርስቲያንን ሊከፋፍሏት ደርሰው ነበር። በዚህ ምክንያት እነዚህ ሰዎች በቤተ ክርስቲያን ውስጥ «መናፍቃን» ተብለው ይጠሩ ጀመር። መናፍቃን ማለት ቤተ ክርስቲያንን የሚከፋፍሉ፣ ቤተ ክርስቲያን የምታስተምረውን ቀጥተኛ ትምህርት የማይቀበሉ፣ የተለየና የተሳሳተ ትምህርት የሚያስተምሩ ማለት ነው። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ኦርቶዶክስ፣ መናፍቅ አማኝና ከሃዲ የሚል ስያሜ ተነሣ። ከጥንት ጀምሮ ቤተ ክርስቲያን የምታስተምረውንና ሲወርድ ሲዋረድ የመጣውን ትምህርት የሚቀበሉ ኦርቶዶክስ ወይም ርቱዓነ ሃይማኖት ሲባሉ፣ ያንን የማይቀበሉና የተለየ ትምህርት ያስተምሩ የነበሩት ማናፍቃን እየተባሉ ይጠሩ ጀመር። ቅዱሳን ሐዋርያትም በእግዚአብሔር መንፈስና ጥበብ ተመርተው፣ በክርስቶስ ከተገለጠውና ከድኅነት እውነት (ሥራ) ዘወር በሚሉት ላይ አጥብቀው ይፈርዱ ነበር። ቅዱስ ጳውሎስም እርሱና የእርሱ ባልደረቦች ከሰበኩላቸው ሌላ የተለየ ወንጌል የሚሰበክላቸው ቢኖር «የተረገመ ይሁን» በማለት ያወግዛል።¹ እንዲሁም በሌላ ቦታ ቅዱስ ጳውሎስ የግዝረትን ሥርዓት በምእመናን ላይ ለመጫን የሚፈልጉትን ሰዎች በመቃወምና በማፈዝ «እንደ ውሻ ይልከፈክፋሉ» ሲል ያወግዛቸዋል።² በሌላ በኩል ደግሞ ቅዱስ ጳውሎስ የተሳሳተ እምነትንና ትምህርትን «የአጋንንት ትምህርት»

¹ ገላ. 1:8.
² ፊል. 3:2.

ብሎ ሲጠራው፣¹ ቅዱስ ዮሐንስ ደግሞ የክርስቶስን ምስጢረ ሥጋዊ የሚከዱትን «የክርስቶስ ጠላቶች» ብሎ ይጠራቸዋል።² ታላቁ ሰማዕትና ሐዋርያ ቅዱስ ፖሊካርፕ በሮም ስለ መናፍቁ መርቅያን ሲናገር ከላይ እንደተገለጠው «የሰይጣን የበኩር ልጅ» ብሎታል። ጌታም እንኳ ሲያስተምር መልካሙን ትምህርት እንደ ስንዴ፣ የተሳሳተውን ትምህርት ደግሞ በጠላት እንደተዘራ እንክርዳድ መስሎ ተናግሯል።³

19.1 የሃይማኖት ጸሎት/ትእዛዝ

የጥንት ቤተ ክርስቲያን አንዳንድ ጥቃቅን የእምነት ጉዳዮችን ለመጠበቅ ስትል የሃይማኖት ሥርዓቶችን በቀኖና መልክ አዘጋጅታ በቤተ ክርስቲያን በጸሎት ጊዜ ምእመናን እንደዛሬው ሁሉ በጸሎት መልክ ያነቡት ነበር። ለምሳሌ በመጀመሪያው ሦስት መቶ ዓመታት ውስጥ ቤተ ክርስቲያን የሐዋርያት ጸሎተ ሃይማኖት (የሐዋርያት የሃይማኖት ትእዛዝ) {Apostolic Creed} ብላ ስለ እግዚአብሔር አብ፣ ስለ ክርስቶስ፣ ስለ መንፈስ ቅዱስና ስለ ቤተ ክርስቲያን ወዘተ. የሚናገር የእምነት መግለጫ አዘጋጅታ ክርስቲያኖች ሁሉ በቃል እንዲያጠኑት ታደርግ ነበር። አዲስ አማንያን ክርስትናን ተቀብለው ለመጠመቅ በሚቀርቡበት ጊዜ፣ ይህንን የሃይማኖት ጸሎት (መግለጫ) ተምረውና በቃላቸው አጥንተው ከመጠመቃቸው በፊት በማኅበረ ምእመናኑ ፊት ቀርበው ያነባሉ፤ ይህም እምነታቸው መሆኑን ያረጋግጣሉ። ስለዚህም በአብ፣ በወልድና በመንፈስ ቅዱስ ስም ተጠምቀው ከማኅበረ ምእመናኑ ውስጥ ይደመራሉ። ይህም የእምነት አባባል (ፎርሙላ) የተዘጋጀው ጌታ ሐዋርያትን በፊሊጶስ ቂሣርያ ሰዎች እነርሱም እርሱን ማን እንደሚሉት በጠየቃቸው ጊዜ ቅዱስ ጴጥሮስ የመለሰውን መልስና⁴

¹ 1ጢሞ. 4:1.
² 1ዮሐ. 4:3፤ 2ዮሐ. 7.
³ ማቴ. 13:24-30.
⁴ ማቴ. 16:16.

ሥላሴ በመለኮት፣ በባሕርይ፣ በፈቃድና በሥልጣን አንድ፣ በስም (አብ፣ ወልድ፣ መንፈስ ቅዱስ በማለት) ፣ በአካል፣ በገጽና በግብር ሦስት ብላ በአምላክነት ግን አንድ እግዚአብሔር እያለች ስታስተምር ኖራለች። ነገር ግን ይህ የአምላክ አንድነትና ሦስትነት ምሥጢር በአንዳንድ መምህራን ዘንድ ተቀባይነትን ባለማግኘቱ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ብጥብጥ ተፈጥሮ ነበር። ከዚህ ቀጥሎ በምሥጢረ ሥላሴ ትምህርት ላይ የተለየ ትምህርት ያስተማሩትን መናፍቃንን ለማሳየት እንሞክራለን፡-

19.2.1. ጳውሎስ ሳምሳጢ

ጳውሎስ ሳምሳጢ ከ266-172 ዓ. ም. ጀምሮ የአንጾኪያ ሊቀ ጳጳስ ነበር። ከዚህም በላይ አንጾኪያ የአካባቢው የፓልሚራ ንግሥት የዜናቢያ የግሏ ግዛት ስለነበረ ጳውሎስ ሳምሳጢ የንግሥቷ እንደራሴ ገዥ ነበር።¹ ጳውሎስ ሳምሳጢ የምሥጢረ ሥላሴን ትምህርት አጥብቆ የሚቃወምና የአምላክን አንድነትን ብቻ በአጽንኦቶ የሚያስተምር ሰው ነበር። በጳውሎስ ሳምሳጢ አስተሳሰብ «አብ ብቻ አምላክ ነው። ወልድና መንፈስ ቅዱስ ግን የተለዩ አካላት ሳይኖራቸው በእግዚአብሔር አብ ውስጥ የነበሩና በሰው ላይ እንደሚገኙት አእምሮና የማሰብ ችሎታ የእግዚአብሔር ኃይላት ናቸው እንጂ ሁለቱም አምላክ አይደሉም። የተለዩ አካላትም አይደሉም። በጥምቀት ጊዜ አካላዊ ያልሆነ ቃል (የእግዚአብሔር ኃይል) በብዛት በክርስቶስ ላይ በማደሩ ክርስቶስን ታላላቅ ተአምራትን እንዲያደርግ ረድቶታል እንጂ ክርስቶስ ወይም ወልድ አምላክ አይደለም። ወልድ (ክርስቶስ) በምድራዊ ሕይወቱ ታላቅ ቅድስናንና የስነ ምግባርን ልዕልና በማሳየቱ በጸጋ የእግዚአብሔር ልጅ ለመባል በቃ። የአምላክነትንም ክብር አግኘ።» ጳውሎስ ሳምሳጢ የኑፋቄ ትምህርቱን ለማስፋፋት የቤተ ክርስቲያንን የጸሎት መዝሙር በመለወጥ በውስጡ የእርሱን የኑፋቄ ትምህርት ኦርቶዶክሳዊ እያስመሰለ በማስገባት ሁሉም እንዲያጠናው

¹ Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 575.

አድርጓል። የኦርቶዶክስ ትምህርት በማስመሰል «አምላክ ከድንግል ተወለደ፤» እንዲሁም ወልድን «ከአብ ጋር በባሕርይ (በመለኮት) አንድ ነው» እያለ ይጽፍ ነበር።¹ ይህንም ሲጽፍ የራሱን ትርጉም በመስጠትና የወልድ ከአብ ጋር በባሕርይ አንድ ነው ያለው በጸጋ ወይም በማደግነት (adoption) ነው እንጂ በእሪና ማለቱ አልነበረም።

በእርሱ ሥር የነበሩ የሶርያ ኤጲስቆጶሳት ጳውሎስ ሳምሳጢን ከክህደት ትምህርቱ ሌላ በእብራተኛነት፣ በትዕቢተኛነት፣ በንፋግነትና በዓለማዊነት ከሰሉት። ስለዚህ በ269 ዓ. ም. በአንጾኪያ ከሰብዓ በላይ ኤጲስቆጶሳት የተሰበሰቡበት ሲኖዶስ አውግዞት ከመንበሩ እንዲወርድ ሆነ። የሲኖዶሱ ውሳኔ ለሮሙና ለእስክንድርያው እንዲሁም ለሌሎቹ ሊቃነ ጳጳሳት ተላልፎ ነበር። ነገር ግን የንግሥቲቱ ድጋፍ ስለነበረው ውሳኔው በሥራ ላይ ሊውል አልቻለም። ሆኖም ቂሣር ማርቆስ አውሬሊያን ከነገሠ በኋላ ከሥልጣኑ ወርዷል። በ325 ዓ. ም. በኒቂያ በተደረገው የመጀመሪያው ዓለም-አቀፋዊው ጉሳኔ የጳውሎስ ሳምሳጢ ተከታዮች ጉዳይ ተነሥቶ እነእርሱ ወደ አሐቲ ቤተ ክርስቲያን ቢመለሱ በሥላሴ ስም ማለት በአብ፣ በወልድ፣ በመንፈስ ቅዱስ ስም ያልተጠመቁ ስለሆነ ቤተ ክርስቲያን ልትቀበላቸው የምትችለው እንደገና በሥላሴ ስም አጥምቃ መሆን እንዳለበት በአንቀጽ 19 ሠለስቱ ምእት ወስነዋል። የጳውሎስ ሳምሳጢ ተከታዮች ሳምሳጣውያን ወይም ጳውሎሳውያን ተብለው እየተጠሩ እስከ አራተኛው ምእት ዓመት መጨረሻ ድረስ ቆይተዋል።

19.2.2 ሰባልዮስና ተከታዮቹ መናፍቃን

በሦስተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ ላይ የሥላሴን አንድነት እንጂ የሥላሴን ሦስትነት የማይቀበሉ ጥቂቶች አልነበሩም። አምላክ በአካል አንድ ብቻ ነው የሚሉ ነበሩ። እነዚህ «ሞዳሊስቲክ ሞናርኪያን» (አንድ ገዥ (ርእስ) ብቻ ማለት ነው) ተብለው ይጠሩ

¹ Ibid, p. 575n3.

ነበር። ሞናርኪያን አንዱ ታላቁ እግዚአብሔር አብ ራሱ በቅዱስ ፈቃዱ ሥጋን ለብሶ ፍጹም ሰው ሆነ። ስለዚህ ሥጋን ለብሶ ወልድ የተባለው ራሱ እግዚአብሔር አብ ነው። በእነሱ አባባል የተሰቀለውና የሞተው ያው አብ ነው። ስለዚህ የሥላሴን ሦስትነት የሚቀበሉ እነዚህን «ሰቃልያነ አብ» ወይም «ቀታልያነ አብ» ብለው እንደ መናፍቃን ይቆጥሯቸው ነበር። የእዚህ ትምህርት ዋና አውጣጥኞች ከትንሹ እስያ ጽራቅሴያስ እና ከሰምረኔስ ኖኤቱስ የተባሉ ነበሩ። እነዚህ መናፍቃን የሥላሴን ሦስትነት የካዱት 1ኛ/የዮሐ. ወንጌል ም. 10:30 «እኔና አብ አንድ ነን» የሚለውን፤ 2ኛ/የዮሐ. 14:9 «እኔን ያየ አብን አየ፤» ያለውንና 3ኛ/በሮሜ 9:5 «ክርስቶስ በሥጋ መጣ፤ እርሱም ከሁሉ በላይ ሆኖ ለዘለዓለም የተባረከ አምላክ ነው፤» የሚለውን ተመልክተው ነው። እነዚህ ሁለቱ በተለያየ ጊዜ ወደ ሮም ሄደው ይሄንን የኑፋቄ ትምህርት አስተምረው ብዙ ተከታዮች እንዳፈሩ ይነገራል። የእነርሱን ትምህርት ከተከተሉት አንዱ በ218-223 የሮም ፖፕ ዮኒባሊ ካሊስቶስ ቀዳማዊ (Calistos I) ነበር።

የምሥጢረ ሥላሴ ትምህርት ተቃዋሚዎች ዋና መሪና ትምህርቱን ለማስፋፋት የጣረ ሰባልዮስ ይባላል። ሰባልዮስ የተነሣው በሦስተኛው ምእት ዓመት ላይ ነው። ስለ ሰባልዮስ የሕይወት ታሪክ የሚታወቀው በጣም ጥቂት ነው። የሰባልዮስ ትውልድ ቦታ ምናልባት በሊቢያ ውስጥ የምትገኘው ፔንዳፖሊስ የምትባል ከተማ ናት። በሦስተኛው ምእት ዓመት መጀመሪያ ላይ ሰባልዮስ ወደ ሮም ሄዶ ከፖፕ ካሊስቶስ ጋር በመገናኘት የጸረ ሥላሴን ትምህርት የተማረው ከፖፕ ካሊስቶስ ነው ይባላል።¹ ሰባልዮስ የተማረ ሰው ስለነበረና ብዙ መጻሕፍትም ጽፎ ስለነበር፤ ትክክለኛ ትምህርቱን ከመጻሕፍቱ ማግኘት ይቻል ነበር። ነገር ግን መጻሕፍቱ በሙሉ ስለጠፉ፤ የእርሱን ትምህርት ማግኘት የተቻለው በጥላቻ መልክ ስለእርሱ ሌሎች በጻፉአቸው መጻሕፍት ላይ ብቻ ነው። ሰባልዮስ እንደ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን ቅድስት ሥላሴን በስም ሦስት፤ አብ፤ ወልድ፤ መንፈስ ቅዱስ ብሎ ይጠራል፤ ነገር ግን በስም

ሦስት ይበል እንጂ፤ ሥላሴን አንድ አካል፤ አንድ ገጽ ነው የሚለው። በእሱ እምነት እግዚአብሔር ራሱን በሦስት መልኮች ገለጦ እንጂ አካላዊ ሦስትነት የለውም ብሏል። አንዱ እግዚአብሔር በብሉይ ኪዳን እንደ አብ፤ በሐዲስ ኪዳን በሥጋዊ ጊዜ እንደ ወልድ፤ በበዓለ ሃምሳ (በዓለ ጳንጦቆስቴ) ጊዜ በእሳት አምሳል ወርዶ ለሐዋርያት ኃይልን፤ ድፍረትንና ቋንቋን በመግለጡ እንዲሁም በቤተ ክርስቲያንና መንፈስ ቅዱስን በማደል እንደ መንፈስ ቅዱስ ሆኖ በሦስት ዓይነት ተገለጸ እንጂ፤ ያው አንዱ አካል አብ ብቻ ነው። ይህም ማለት አንዱ እግዚአብሔር አብ በሦስት ልዩ ልዩ ስሞች ተገለጸ። ያው አንዱ አምላክ በስም ሦስት ነው እንጂ በአካል አንድ ነው። ሆኖም የእግዚአብሔር አብ እንደ ወልድ ሆኖ መገለጽ በዕርገት ጊዜ አክትሞአል በማለቱ ስለ ወልድ ያስተማረው የኑፋቄ ትምህርት ቤተ ክርስቲያንን እጅግ አስቆጣ። ሰባልዮስ ስለ ቃል ያስተማረው ትምህርት ከአበው ትምህርት እጅግ የተለየ ነው። ቃልንም ከወልድ ጋር አያመሳስለውም። ቅዱስ አትናቴዎስ እንደሚለው የሰባልዮስ ስለ ቃል የነበረው ትምህርት ከክርስትና ትምህርት እጅግ የራቀ ሲሆን፤ ከረዋቅያን ፈላስፎች ትምህርት (Stoic philosophy) ጋር ተመሳሳይ ነው።

የሰባልዮስ የፀረ ሥላሴ ትምህርት በሮምና በግብጽ እጅግ ተስፋፍቶ ነበር። የእስክንድርያው ፓትርያርክ ዲዮናስዮስ በ260 ዓ. ም. በእስክንድርያ በተደረገው ሲኖዶስ ሰባልዮስን አውግዞ ከምእመናን ለይቶታል። ይህ በመሆኑ ሰባልዮስ ለሮሙ ፖፕ ለድዮናስዮስ ያለ አግባብ ተወግዞለሁ በማለት አቤቱታ አቅርቦ ነበር። ፖፕ ድዮናስዮስ ግን በ262 ዓ. ም. በተጠራው ሲኖዶስ የሰባልዮስን ትምህርት በጥብቅ አወገዘው። በዚህ ዓይነት በሰባልዮስ ምክንያት የተነሣው ሁከትና ብጥብጥ ለጊዜው ረገብ ብሎ ነበር። ሆኖም ከግማሽ ምእት ዓመት በኋላ በምሥጢረ ሥላሴ ምክንያት በኦርቶዶክስ ኑፋቄ የተነሣ ታላቅ ብጥብጥ ተነሥቶ አሐቲ ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ዓመታት ስትታወክ ቆይታለች።

¹ Schaff, P., op. cit., vol. II, p. 581.

በቤተ ክርስቲያን የተደረጉ ዓለም-አቀፍ ጉባኤዎች

በመጀመሪያው አራት መቶ ዓመታት ውስጥ ቤተ ክርስቲያን በብዙ አቅጣጫ የተለያዩ ችግሮች ደርሰውባት እጅግ ስትሠቃይ ቀይታለች። ከላይ እንደተገለጸው በቤተ ክርስቲያን ላይ የደረሱት ችግሮች ከሁለት አቅጣጫዎች ነበር። አንደኛው ከቤተ ክርስቲያን ውጭ ሲሆን ሁለተኛው ከዚያው ከቤተ ክርስቲያን ውስጥ የተነሣ ነበር። በአንደኛው አብዛኛውን ጊዜ ችግር የተነሣው ከአሕዛብ ነገሥታት ሲሆን፤ 1ኛ/ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ገዢዎችና በክፍላተ ሀገሩ የነበሩት የእነርሱ ወኪሎች እነሱ ያመልኩአቸው የነበሩትን ጣዖታት ክርስቲያኖች ስለማይቀበሉና ጨርሰውም ስለማያወግዙ፤ 2ኛ/ አሕዛብ ያደርጉት እንደነበር ለሮም ነገሥታትም የአምልኮ ክብር ስለማይሰጡ፤ በቤተ ክርስቲያን ላይና በክርስቲያኖች ላይ በየጊዜው ስደት ታውጆ ክርስቲያኖች ሲሠቃዩ ኖረዋል። 3ኛ/ በተጨማሪ ካህናተ ጣዖታትና የጣዖታት ምስል ሠራተኞች በክርስትና ሃይማኖት መስፋፋት ምክንያት የጣዖት አምልኮ እጅግ ስለቀነሰና በአንዳንድ ቦታዎችም አምልኮ ጣዖት ጨርሶ ስለቀረ ኑሮአቸው በመቃወሱ፤ ከአሕዛብ ነገሥታት ጋር በመወገን በክርስቲያኖች ላይ ልዩ ልዩ ችግሮች ይፈጥሩ ነበር።¹

በቤተ ክርስቲያን ላይ ከውስጥ የተነሡ ችግሮችም እጅግ የበዙና የከፉም ነበር። ከመጀመሪያ ጀምሮ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ብዙ መለያየትና መከፋፈል ስለታዩ አንዲት ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ክፍሎች ትከፋፈል ይሆናል ተብሎ ተፈርቶ ነበር። ከላይ እንደተለጸው ከአይሁድ ወገን ወደ ክርስትና በገቡትና ከአሕዛብ ወገን ወደ ክርስትና በገቡት ክርስቲያኖች መካከል የታዩት ልዩነቶች ነበሩ። ይህ ችግር በ51 ዓ. ም. በተደረገው በሐዋርያት ጉባኤ በተሰጠው ውሳኔ መፍትሔ አግኝቶ በመጠኑም ቢሆን ችግሩ ተወግዶ ነበር።

¹ ስለዚህ ችግር ከዚህ በላይ ስለ ዘመነ ሰማዕታት የሚያወሳውን ምእራፍ 12 ይመልከቱ።

በኋላ ደግሞ በሁለተኛውና በሦስተኛው መቶ ዓመት ላይ ተነሥተው የነበሩት ዶኬቲኮች፤ ግኖስቲኮችና ሞንጻሊስቶች የተባሉ መናፍቃን ተነሥተው በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ብዙ የከፋ ብጥብጥ ተነሥቶ ነበር። ይህም ችግር በየክፍላተ ሀገሩ በተጠሩ ሲኖዶሶች (ጉባኤዎች) የቤተ ክርስቲያን አንድነት ተጠብቆ ቆይቷል።¹

እንዲሁም በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ስለ ምሥጢረ ሥላሴ ደግማ (ትምህርት) በቤተ ክርስቲያን መምህራን መካከል ብዙ ልዩነቶች ተፈጥረው ነበር። ከዚህ በላይ የእነ ጳውሎስ ሳምሳጢንና የእነ ሰባልዮስን የኑፋቄ ትምህርቶች ተመልክተናል። የሰባልዮስ የኑፋቄ ትምህርት በቤተ ክርስቲያን አህጉራዊ ጉባኤ ተወግዞ በዚህ ምክንያት የተነሣው ውዝግብ ትቂት ረገብ ብሎ ነበር። ነገር ግን ከግማሽ ምእት ዓመት በኋላ በአርዮስ ምሥጢረ ሥላሴ ትምህርት ምክንያት ማለት አርዮስ «ወልድ ፍጡር ነው» ብሎ በመነሣቱ፤ ቤተ ክርስቲያን ለብዙ ዓመታት ስትታወክና ስትበጠበጥ ቆይታለች።

1. የአርዮስ ክህደትና የመጀመሪያው የኒቂያ ሲኖዶስ (ጉባኤ) 325 ዓ. ም.

አርዮስ ከሦስተኛው ምእት ዓመት አጋማሽ በኋላ በ260 ዓ. ም. አካባቢ በሰሜን አፍሪካ በሊብያ ነው የተወለደው። የስሙ ሥር መሠረት እንደሚያመለክተው አርዮስ የትውልድ ዘሩ ግሪክ ሲሆን፤ ቤተሰቡ ከአሕዛብ ወገን ላይሆን ከክርስቲያን ቤተሰብ ነው። በትውልድ ሀገሩ መሠረታዊ ትምህርቱን ከአጠናቀቀ በኋላ እስክንድርያ በሚገኘው ከፍተኛ መንፈሳዊ ትምህርት ቤት ገብቶ ከፍተኛ ትምህርት ተምሯል። አርዮስ በእስክንድርያ ከፍተኛ ት/ቤት ትምህርቱን ካጠናቀቀ በኋላ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ሄዶ በአንጾኪያ ከፍተኛ መንፈሳዊ ት/ቤት ገብቶ ከፍተኛ የትርጓሜ መጻሕፍት ትምህርትና የነገረ መለኮት ትምህርት ተምሯል። በዚያም መምህሩ የታወቀው ሉቅያኖስ ነበር። በአጠቃላይ

¹ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ ስለተነሡት መናፍቃን ከዚህ በላይ ምእራፍ 11 ላይ ያለውን ይመልከቱ።

ከእስክንድርያ ት/ቤት ይልቅ የአንጾኪያ ት/ቤት ለአርዮስ የክህደት ትምህርት ቅርብ እንደነበረው ብዙ ሊቃውንት ይናገራሉ።¹ አርዮስ አብዛኛውን የኑፋቄ ትምህርቱን ያገኘው ከሉቅያኖስና ከአንጾኪያ ት/ቤት ነው። በአንጾኪያ የሚፈልገውን ትምህርት ከጨረሽ በኋላ አርዮስ ወደ እስክንድርያ ተመልሶ ኑሮውን በዚያው አደረገ።

አርዮስ እጅግ ብልህና ዐዋቂ በመሆኑ ብዙ ሰዎች ያደንቁት ነበር። አንደበተ ርቱዕም ስለነበረ ተናግሮ ሕዝብን በቀላሉ ማሳመን እንደሚችል ይነገርለታል። በዚያ በነበረው ዕውቀትና ታላቅ የንግግር ችሎታ የእስክንድርያ ፓትርያርክ የነበረው ተፍጻሜተ ሰማዕት ቅዱስ ጴጥሮስ ዲቁና ሾመው ። የእስክንድርያ ከፍተኛ ት/ቤት ከከፍተኛ መንፈሳዊ ትምህርት ሌላ የግሪክ ፍልስፍናን በተለይም የፕላቶንን ፍልስፍና ያስተምሩ ስለነበር፤ አርዮስም ፍልስፍናን በተለይም ሐዲስ ፕላቶኒዝም (Neo-Platonism) የተባለውን ፍልስፍና በሚገባ ተምሯል። በዚህም የእስክንድርያውን ከፍተኛ ት/ቤት ታላቅ መምህር የነበረውን የአርጌኒስን (Origen) የተዘበራረቀ የምሥጢረ ሥላሴን ትምህርት ተከትሎ መንዝ ጀመረ። አርጌኒስ በምሥጢረ ሥላሴ ትምህርቱ አብን ከወልድ፣ ወልድን ደግሞ ከመንፈስ ቅዱስ በማዕረግና በዕድሜ ያበላልጥ ነበር። ወልድን ከአብ በማሳነስ የአብ ዝርው ኃይል፣ ዝርው ጥበብ፣ ዝርው ቃል (አካላዊ ያልሆነ) ነው ይለዋል። አርጌኒስ አብን፣ ወልድንና መንፈስ ቅዱስን በማበላለጥ አብ ከወልድ እንደሚበልጥ፣ መንፈስ ቅዱስ ደግሞ ከወልድ እንደሚያንስ ያስተምር ነበር። ስለዚህ የአርዮስ የክሕደት ትምህርቱ ዋናው መሠረት አርጌኒስ እንደሆነ አያጠራጥርም። ምንም እንኳን አርጌኒስ ስለ ቅድስት ሥላሴ ቢያስተምርም፣ አርዮስ አጥብቆ የተናገረውና የኑፋቄ ትምህርት ያስተማረው ስለ አብና ወልድ ነበር። በአጠቃላይ የአርዮስ ትምህርት እንደሚከተለው ነው፡-

1. አብ ብቻ ዘለዓለማዊ (ዘአልዐ ጥንት ወኢተፍጻሜት) ነው፤ ወልድ ግን ዘለዓለማዊ አይደለም። ነገር ግን እርሱ ያልነበረበት ጊዜ ነበር፤ ማለት «ሁሉ አመ ኢህሉ» (እርሱ

ያልነበረበት ጊዜ ነበር)። ስለዚህ አብ አባት ተብሎ የተጠራውና እንደ አባት የታወቀው ከዘመናት በኋላ እንጂ ከዘመናት በፊት አብ ተብሎ አይጠራም አለ። ይህንን ያለው «ወልድ ፍጡር ነው» ብሎ ያልነበረበት ጊዜ ነበረ ለማለት ነው።

2. የአርዮስ ዋናው የክሕደት ትምህርቱ «ወልድ ፍጡር ነው» «ወልድ ከመፈጠሩ በፊት አልነበረም፤» የሚል ነው። «አብ ወልድን ከምንም ፈጠረና የእግዚአብሔር ልጅ እንዲሆን አደረገው፤» ለወልድ «ጥበብ፣ ቃል» የሚባሉ የኃይላት ስሞች አሉት፤ ለክሕደቱ መሠረት የሆነውና ሁልጊዜ ይጠቅሰው የነበረው ሰሎሞን በመጽሐፈ ምሳሌ 8:22 «ትቤ ጥበብ ፈጠረኒ መቅድመ ኩሉ ተግባሩ» (ጥበብ ከፍጥረቱ ሁሉ አስቀድሞ እኔን ፈጠረኝ አለች፤) የሚለውን ንባብ ነበር። በአርዮስ አስተሳሰብ ጥበብ የተባለ ወልድ ነው፤ ስለዚህ እግዚአብሔር አብ መጀመሪያ ወልድን ፈጠረ። ከዚህ በኋላ ወልድ ዓለምንና በውስጡ ያሉትን ሁሉ ፈጠረ። አርዮስ በእርግጥ ያለ ወልድ ምንም የተፈጠረ የለም ብሎ ያስተምር ነበር።

3. ከዚህም ሌላ አርዮስ ወልድን ከአብ ሲያሳንስ «ወልድ በባሕርይ ከአብ ጋር አንድ አይደለም»¹ ይላል። በሌላ በኩል ግን ወልድን ከሌሎች ከፍጡራን እጅግ ያበልጠዋል። ወልድም በጸጋ የአብ ልጅ እንደሆነ ይናገራል። እንዲሁም ወልድ በምድር ሕይወቱ ታላቅ ትሕትናንና ተጋድሎን በማሳየቱ በባሕርይ ሳይሆን በጸጋ የአምላክነትን ክብር እንዳገኘ አርዮስ አበክሮ ይናገር ነበር።

4. በአርዮስ አመለካከት ወልድ በባሕርይ ፍጹም ስላልሆነ የአብን መለኮታዊ ባሕርይ ለማየትም ለማወቅም አይችልም።

5. አርዮስ ስለ መን ፈስ ቅዱስ ሲናገር «ወልድ ለአብ የመጀመሪያ ፍጥረቱ እንደሆነ፣ ምንፈስ ቅዱስ ደግሞ ለወልድ የመጀመሪያ ፍጥረቱ ነው» ይል ነበር።

ይህን የአርዮስን ክሕደት የሰማው የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ሊቀ ጳጳስ (ፓትርያርክ) ተፍጻሜተ ሰማዕት ቅዱስ ጴጥሮስ አርዮስን አስጠርቶ የሚያስተምረው ትምህርት ሁሉ

¹ Schaff, P., History of the Christian Church, vol. II, Grand Rapids, Michigan, 1968, p. 620.

¹ B.K. Stefanidis, Church History from the beginning till today, Athens, 2nd edition, 1959, p. 174.

የተሳሳተ መሆኑን ገልጸለት ከስሕተቱ ተመልሶና ተጸጽቶ ከቅዱሳን አበው ሲተላለፍ በመጣው በኦርቶዶክስ እምነት እንዲጸና መከረው። አርዮስ ግን ከአባቱ ከተፍጻሜተ ሰማዕት ጴጥሮስ የተሰጠውን ምክር ወደ ጉን በመተው የክሕደት ትምህርቱን በሰፊው ማስተማር ቀጠለ። ይህንን የተመለከተ ያ ደግ አባት አርዮስን አውግዞ ከዲቁና ማዕርጉ ሻረው። የግብጽ ቤተ ክርስቲያን ትውፊት እንደሚለው፣ ተፍጻሜተ ሰማዕት ቅዱስ ጴጥሮስ አርዮስን ያወገዘው ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በራእይ ተገልጦለት በሰጠው ትእዛዝ መሠረት ነው። አንድ ሌሊት በራእይ ጌታ ኢየሱስ ክርስቶስ በአንድ ወጣት እምሳል እንደ ፀሐይ የሚያበራ ረጅም ነጭ ልብስ (ቀሜስ) ለብሶ ነበር፤ ልብሱ ግን ለሁለት የተቀደደ ሆኖ ያየዋል፤ ቅዱስ ጴጥሮስም ደንግጦ ጌታን ልብስህን ማን ቀደደብህ? (መኑ ሰጠጣ ለልብስክ?) ብሎ ይጠይቀዋል፤ ጌታም «አርዮስ ልብሴን ቀደደብኝ»¹ ይለዋል። ጌታም አርዮስን ከእንግዲህ ወዲያ ወደ ቤተ ክርስቲያን አንድነት እንዳይቀበለው አዞት ተሰወረ።² ጴጥሮስ ራእዩን ያየው በዲዮቅልጥያኖስ ሰደት ጊዜ ተይዞ ለመገደል በእስር ቤት በነበረበት ጊዜ ነበር። አርዮስ ጴጥሮስ እንደሚገደል አውቆ ከውግዘቱ ሳይፈታው እንዳይሞት ከውግዘቱ እንዳይፈታው አማላጆች ይልክበታል። ተፍጻሜተ ሰማዕት ጴጥሮስ ግን አርዮስን በሰማይና በምድር የተወገዘ ይሁን በማለት ውግዘቱን አጸናበት። በዚያኑ ቀን ተማሪዎቹን አርኬላኦስንና እለእስክንድሮስን አስጠርቶ የተገለጠለትን ራእይ በመግለጥ አርዮስን እንዳይቀበሉትና ከአርዮስ ጋር ኅብረት እንዳይኖራቸው አዘዛቸው።³

ተፍጻሜተ ሰማዕት ጴጥሮስ በሰማዕትነት ከሞተ በኋላ፣ አርኬላኦስ በምትኩ በ303 ዓ. ም. የእስክንድርያ ሊቀ ጳጳስ (ፓትርያርክ) ሆኖ ተሾመ። በዚህን ጊዜ አርዮስ ከክሕደቱ የተጸጸተ መስሎ ወደ ፓትርያርክ አርኬላኦስ ቀረበ፤ የአርዮስ ደጋፊዎችም ፓትርያርኩ ከውግዘቱ እንዳይፈታው በአማላጅነት በመቅረባቸው፤

¹ በአባቶች ትርጉም «አርዮስ ከባሕርይ አባቱ ከአብ ለዮኝ» ማለት ነው።

² ዓሥራት ገብረ ማርያም ትምህርተ መለኮት፣ አዲስ አበባ፣ 1983 ዓ. ም.፣ ገጽ 60።

³ ስለ ቅዱስ ጴጥሮስ ተፍጻሜተ ሰማዕት የኅዳር 29 ስንክሳር ተመልከት።

አዲሱ ፓትርያርክ የቀድሞውን ፓትርያርክ ትእዛዝና አደራ በመዘነጋት፣ አርዮስን ከውግዘቱ ፈታው፤ ይባስ ብሎም የቅስና ማዕረግ ሰጥቶ ሾመው። ሆኖም አርኬላኦስ በሕይወት ብዙ ጊዜ አልቆየም። አንድ ዓመት ባላሞላ ጊዜ ውስጥ በሞት ተለየ። የአርዮስ አሟሟት የሰማዕቱን የቅዱስ ጴጥሮስን ቃል ባለመጠበቁ የመቅሠፍት ሞት ነው የሞተው ይባላል። በአርኬላኦስም ምትክ ስመጥሩውና በዘመኑ ሁሉ ለቤተ ክርስቲያን እጅግ የተጋደለ አባት እለእስክንድሮስ (312-328 ዓ. ም.) በመላ ካህናትና ምእመናን ተመርጦ ተተካ። እለእስክንድሮስ ወዲያውኑ የአርዮስን የክሕደት ትምህርት በይፋ እየተቃወመ አርዮስን በጥብቅ አወገዘ። የአርዮስ ደጋፊዎች አርዮስን ከፓትርያርኩ ጋር ለማስማማት አጥብቀው ቢሞክሩም ፓትርያርክ እለእስክንድሮስ አልበገርም አለ። አርዮስ ተጸጽቶና ስሕተቱን ለጌታ ለኢየሱስ ክርስቶስ ተናገዞ ከተመለሰ ጌታ ምልክት ስለሚሰጠው ያን ጊዜ እሱ እንደሚቀበለው ነግሮ አሰናበታቸው።

አርዮስ ግን በበኩሉ በድፍረት የክሕደት ትምህርቱን ማሰራጨት ቀጠለ። ሕዝቡም ትምህርቱን በቀላሉ እንዲቀበለው የክሕደት ትምህርቱን በግጥምና በስድ ንባብ እያዘጋጀ ያሰራጩ ጀመር።¹ ያም የግጥም መጣጥፍ «ታሊያ» ይባል ነበር። ትርጉሙም ማዕድ ማለት ነው። ሕዝብ ደግሞ ግጥም ማንበብ ስለሚወድና በግጥም መልክ ያነበበውን ስለማይዘነጋው የአርዮስን ትምህርት ወደመቀበል ደርሶ ነበር። ሊቀ ጳጳሱ እለእስክንድሮስም ምእመናን ከአርዮስ የክሕደት ትምህርት እንዲጠበቁ እየዞረ በማስጠንቀቅ ያስተምር ጀመር። ፓትርያርኩም በ318 ዓ. ም. ላይ በእስክንድርያና በአካባቢዋ የሚገኙትን ካህናት ሰብስቦ አርዮስንና ተከታዮቹን በጉባኤ አወገዛቸው። አርዮስ ግን ከስሕተቱ ባለመመለሱ፣ ፓትርያርክ እለእስክንድሮስ በ321 ዓ. ም. 100 የሚሆኑ የእስክንድርያና የሊብያን ኤጲስቆጶሳት ሰብስቦ ጉባኤ በማድረግ የአርዮስን ክሕደት በዝርዝር አስረዳቸው። ሲኖዶሱም የአርዮስን ጉዳይ በሚገባ ከመረመረ በኋላ አርዮስን በአንድ ድምፅ

¹ Theodoret, *Ecclesiastical History*, 1, 4, 57.

አወገዘው።¹ አርዮስም በበኩሉ እየዞረ እለእስክንድሮስ ሰባልዮሳዊ ነው ወይም የሰባልዮስን የክሕደት ትምህርት ያስተምራል እያለ የሊቀ ጳጳሱን የእለእስክንድሮስን ስም ማጥፋት ጀመረ። በመሠረቱ ከሰባልዮስ ትምህርት ጋር የሚቀራረበው «ወልድ ፍጡር ነው» የሚለው የአርዮስ ትምህርት ነው እንጂ «ወልድ የባሕርይ አምላክ ነው» «ከአብም ጋር በባሕርይ አንድ ነው (ዋሕድ ምስለ አብ በመለኮቱ)» የሚለው አይደለም። የአርዮስ ትምህርት በእስክንድርያና በመላዋ ግብጽ እምብዛም ተቀባይነት ባለማግኘቱ፤ ወደ መካከለኛው ምሥራቅ ወደ ሶርያና አንጾኪያ እየዞረ ቀድሞ ጓደኞቹ ለነበሩትና የእርሱን የክሕደት ትምህርት ለሚደግፉ ጳጳሳት ሁሉ ፓትርያርክ እለእስክንድሮስ ያለ አግባብ እንዳወገዘውና እንዳባረረው ከመንገሩም በላይ እለእስክንድሮስ የሰባልዮስን ትምህርት የሚያስተምር መሆኑን በመግለጽ ስሙን ያጠፋ ጀመር። በዚያ የነበሩት ጳጳሳትም ለምሳሌ የኒቆሞዲያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስና የቂሣርያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ የአርዮስ የትምህርት ቤት ጓደኞች ስለነበሩና የአርዮስን ሀሳብ ይደግፉ ስለነበር። አርዮስ የክሕደት ትምህርቱን እየዞረ እንዲያስተምር ፈቀዱለት። ከዚህም በላይ ደፍረው ፓትርያርክ እለእስክንድሮስ አርዮስን እንዲቀበለው ጠየቁለት። እለእስክንድሮስ ግን ይህንን ጥያቄ አልተቀበለውም። እንደውም እለእስክንድሮስ በበኩሉ የአርዮስን የክሕደት ትምህርት በመቃወምና በማውገዝ ብዙ ደብዳቤዎችን በመላዋ ግብጽና በመካከለኛው ምሥራቅ ለሚገኙ ሊቃነ ጳጳሳትና ኤጲስቆጶሳት ያስተላልፍ ጀመር። በአርዮስ ደጋፊ በኒቆሞዲያ ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ አሳሳቢነትና ሰብሳቢነት በ322ና በ323 ዓ. ም. በተከታታይ ሁለት ጉባኤዎች አድርገው የአርዮስ ትምህርት ትክክለኛ መሆኑን በማብራራትና የአርዮስ ሃይማኖት ትክክል ስለሆነ መወገዝ አይገባውም ሲሉ የእለእስክንድሮስን ውግዘት በመሻር ለአርዮስ ፈረዱለት።² አርዮስም ወደ እስክንድርያ ተመልሶ ያንኑ የክሕደት ትምህርቱን በስፋት ያስተምር ጀመር።

¹ Socrates, Ecclesiastic History, 1, 6, 8 & 1, 6, 2.
² Hermias Sozomen, Ecclesiastical History, 1, 15, 12.

በአርዮስ ክሕደት ምክንያት የተነሣው ውዝግብ በመላው የክርስትና አህጉር ሁሉ በተለይም በምሥራቁ የሮም ግዛት በመሰራጨቱ ቤተ ክርስቲያንና የሮም ግዛት በሙሉ እጅግ ታወከ። ጳጳሳትና መምህራን እርስ በርሳቸው ይነታረኩ ጀመር።¹ በዚህም ሰላም ጠፍቶ አዲሱን በቅርቡ የመላ የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ብቸኛ ቂሣር የሆነውን ታላቁን ቄስጠንጢኖስ እጅግ አሳሰበው። ንጉሠ ነገሥቱ ቄስጠንጢኖስ በመላ ግዛቱ ሰላም እንዲሰፍን ፈልጎ ውዝግቡን በዲፕሎማሲ መንገድ ለማብረድ መልእክተኞች ደብዳቤ አስይዞ ወደየጳጳሳቱ ይልክ ጀመር። በደብዳቤውም የቃላት ጦርነት እንዲያቆሙና በሰላም እንዲኖሩ ይጠይቅ ነበር። ለዚህም መልእክት ጉዳይ ሽማግሌ የነበረውን በስፔን የኮርዶቫ ጳጳስ ኦስዮስን ወደ እስክንድርያ ደብዳቤ አስይዞ ላከው። ኦስዮስም በአንድ በኩል ከእለእስክንድሮስና ከግብጽ ኤጲስቆጶሳት ጋር፤ በሌላ በኩል ደግሞ ከአርዮስና ከእርሱ ደጋፊዎች ጋር ከተወያየ በኋላና በሁለቱ መካከል የነበረውን ልዩነት በሚገባ ከመረመረ በኋላ፤ ወደ ንጉሠ ነገሥቱ ወደ ቄስጠንጢኖስ ተመልሶ ነገሩ ከባድ የሃይማኖት ጉዳይ ስለሆነ የመላው ሕዝብ ክርስቲያን ጳጳሳት የሚገኙበት ታላቅ ጉባኤ ተጠርቶ ውዝግቡ በጉባኤ ታይቶ በወሰን እንደሚሻል ለንጉሠ ነገሥቱ ምክር ሰጠ። እንዲሁም ስለ ፋሲካ አከባበር ቀን በአብያተ ክርስቲያናት ዘንድ አለመስማማት ስለነበረ ይህም በጉባኤ መወሰን ነበረበት። በዚያኑ ጊዜ ታላቁ ቄስጠንጢኖስ ምክሩን ተቀብሎ የመላው አብያተ ክርስቲያናት መሪዎች የሚሳተፉበት ዓለም-አቀፋዊ ሲኖዶስ እንዲደረግ አዋጀ ነገረ።

ለመጀመሪያ ጊዜ ጉባኤው እንዲደረግ የተወሰነው በአንካራ (ዕንቆራ) (Ankara) ነበር።² በኋላ ግን ጉባኤው የቢታንያ አውራጃ ከተማ ወደሆነችው ወደ ኒቅያ እንዲሆን ተወሰነ። ይህም የሆነበት ምክንያት የንጉሠ ነገሥቱ መናገሻ ከተማ ወደ ቊስጥንጥንያ አስከሚዛወር ድረስ፤ ለጊዜው ኒቆሞዲያ ስለነበረና ኒቅያ ደግሞ

¹ Schaff, Philip, op cit. vol. III, pp. 620-621.
² B. K. Stefanidis, Church History, p. 175.

ለኒቆምዲያ በጣም ቅርብ (32 ኪሎ ሜትር) ስለነበረችና በባሕርም ሆነ በየብስ ለሚጓዙ ሰዎች በጣም ተስማሚ ቦታ ስለነበረች ነው።

ስለዚህ ቄስጠንጢኖስ በነገሠ በሃያ ዓመቱ በ325 ዓ. ም. በሮም ግዛት ውስጥ የነበሩት ሊቃነ ጳጳሳት፣ ኤጲስቆጶሳትና ሊቃውንት ቤተ ክርስቲያን እንዲሰበሰቡ ጥሪ አስተላለፈ። እያንዳንዱ ኤጲስቆጶስ ሁለት ቀላውስትና ሦስት ምእመናን ይዘው እንዲመጡ ንጉሡ በፈቀደው መሠረት ብዙ ቀላውስትና ምእመናን በጉባኤው ላይ ተገኝተዋል።¹ ለጉዞና ለነሮ የሚያስፈልገው ወጭ ሁሉ ከመንግሥት ካዝና ወጭ እንዲሆን ንጉሡ ነገሥቱ ትእዛዝ አስተላልፎአል። ለጉባኤው የተሰበሰቡት አባቶች 318 ያህሉ ነበር።² ይህም በጊዜው ከነበሩት ኤጲስቆጶሳት አንድ-ስድስተኛ ብቻ ነበር። አብዛኞቹ የመጡት ከምሥራቁ የሮም ግዛት ሲሆን ከምዕራቡ ክፍል የመጡት 7 ኤጲስቆጶሳት ብቻ ነበሩ።³ አቡነ ጎርጎርዮስ እንዳሉት በጉባኤው «የተሰበሰቡት አባቶች በሕይወታቸው ንጽሕናና ቅድስና መሰል የሌላቸው፣ በሃይማኖታቸው የሐዋርያትን ፈለግ የተከተሉ ነበሩ። ... ከዚህም ሽሉ ጋር በገቢረ ተአምራት ከፍ ያለ ዝና ያላቸው ነበሩ።»⁴ ለስብሰባውም 20 አርዮሳውያን ኤጲስቆጶሶች፣ የተወሰኑ አርጌኒሳውያንና የፍልስፍና ምሁራን ተጠርተው መጥተው ነበር።⁵

ጉባኤው በይፋ ከመክፈቱ አስቀድሞ ለጥቂት ቀናት የትንሣኤ በዓል ስለሚከበርበት ቀንና ስለሌሎች አነስተኛ ጉዳዮች ውይይት ሲያደርጉ ቆዩ። ዋናው ጉባኤ የተደረገው ከሰኔ 14 እስከ ሐምሌ 25 325 ዓ. ም. ድረስ ነበር። ሐምሌ 25 የታላቁ ቄስጠንጢኖስ የንግሥ

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 623.

² በጉባኤው የተሰበሰቡትን አባቶች ቍጥር የቤተ ክርስቲያን ጸሐፊዎች ግማሾቹ ከፍ ሌሎቹ ዝቅ አድርገው ይጽፋሉ፤ ለምሳሌ የቂግርያው አውሳብዮስ 250 ነበሩ ሲል፣ ቲዎዶራት 270 ነበሩ ይላል። ሶቅራጥስ ደግሞ 300 ሲል ሶሜን 320 ነበሩ ይላል።

³ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, P. 624.

⁴ አባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 108።

⁵ B. K. Stefanidis, op. cit., p. 177.

በዓል ነበር።¹ አባላቱ ግን እስከ ነሐሴ 25 ድረስ ቆይተዋል። የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያን አባቶች ግን የኒቅያ ጉባኤ አባላት ከሚያዝያ እስከ መስከረም 21 ቀን ድረስ ከያሉበት እንደተሰበሰቡ ይተርካሉ። መስከረም 21 ቀን ምልአተ ጉባኤ የሆነበት ቀን ስለሆነ፣ መስከረም 21 «ብዙኃን ማርያም» ትባላለች ብለው ይተርካሉ። በእነሱ ትረካ መሠረት የጉባኤው አባላት ከመስከረም 21 እስከ ኅዳር 9 ሰባኤ ይዘው፣ ወዲያው ኅዳር 9 ክርክሩ ተጀምሮ አርዮስ ተወገዘ ይላሉ። በኢትዮጵያውያን በኩል ጉባኤ ከመጀመሩ በፊት ሰባኤ ያዙ ማለቱ የሚደገፍ ሆኖ ሳለ፣ የኢትዮጵያ ሊቃውንት የሚቀበሉት የጉባኤው ቀኖች ሌሎች አብያተ ክርስቲያናት (ኦርቶዶሶችም ሆኑ ካቶሊኮች) ከሚቀበሉት ቀኖች በጣም የተራራቀ ስለሆነ በዚህ ጉዳይ ትንሽ ቢታሰብበት ይሻል ይመስለኛል።

የጉባኤው የክብር ፕሬዝዳንት ንጉሡ ነገሥቱ ታላቁ ቄስጠንጢኖስ ሲሆን፣ ጉባኤውን በሊቀ መንበርነት እንዲመሩ የተመረጡት ሦስት ሊቃነ ጳጳሳት ነበሩ። እነዚህም 1ኛ/ የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ አቡነ አለእስክንድሮስ፣ 2ኛ/ የአንጾኪያው ሊቀ ጳጳስ ኤዎ ስጣቴዎስና፣ 3ኛ/ የኮርዶቫው (የእስፔኑ) ጳጳስ አስዮስ ነበሩ። የጉባኤው ስብሰባ የተደረገው አብዛኛውን ጊዜ ኒቅያ በምትገኘው በእመቤታችን በቅድስት ድንግል ማርያም ቤተ ክርስቲያን ሲሆን፣ አንዳንድ ጊዜ ደግሞ ኒቅያ በሚገኘው በነገሡ ነገሥቱ ቤተ መንግሥት አዳራሽ እንደነበር ይነገራል።² የስብሰባው መክፈቻ ዕለት ንጉሡ ነገሥቱ በአዳራሹ እንደተገኘ የአንጾኪያው ሊቀ ጳጳስ ኤዎ ስጣቴዎስ ንጉሡን እንኳን ደኅና መጡ በማለት የምስጋናና የሙገሳ ንግግር አደረጉ። እርሳቸውም በንግግራቸው ንጉሡ ለመላ ክርስቲያኖች የሰጠውን ሙሉ ነፃነት፣ በአጠቃላይ ለቤተ ክርስቲያን አንድነትና ኅብረት ያሳየውን መልካምና በጎ ቸርነት፣ በዚያንም ወቅት በቤተ ክርስቲያን ለተፈጠረው የውስጥ ችግር ንጉሡ ነገሥቱ መፍትሔ እንዲገኝለት ታላቅ ጉባኤ

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, P. 624.

² Ibid, pp. 623-624.

እንዲደረግ መፍቀዱንና ማመቻቸቱን በመግለጽ የምስጋና ንግግር አደረጉ። ንጉሡም ለተደረገለት ታላቅ ምስጋና አጸፋውን ሲመልስ እንዲህ አለ፡-

«በዚህ በእናንተ በቅዱሳን አባቶች ስብሰባ ለመገኘት ምኞቴ ታላቅ ነበር፤ እግዚአብሔር ከዚህ በፊት ብዙ ጾጋና በረከት ሰጥቶኛል፤ አሁን ደግሞ እናንተ በፍቅርና በሰላም እንዲሁም በአንድ ሀሳብ እዚህ ተሰብስባችሁ ለማየት ስላበቃኝ እግዚአብሔርን አመሰግናለሁ። በመድኃኒታችን ድል የተነሳው ተንኮለኛው ጠላት (ሰይጣን) በመካከላችን ገብቶ ይህንን ደስታችንን እንዳያበላሽውና አምላክን በመጽረፍ የእግዚአብሔርን ሕግ እንዳያሸረን ቅዱሳን አባቶች መጠንቀቅ አለባችሁ። በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የሚደረገው ጸብና ብጥብጥ በሥጋዊው ዓለም ከሚደረገው ጦርነት እጅግ የከፋና የሚያሰፈራ ነው። በእግዚአብሔር ረድኤት ጠላቶቹን ሁሉ ድል እንዳደረግሁ ነፃነትን እንዲያገኙ ከረዳኋቸው ጋር ሆኜ ለእግዚአብሔር ምስጋና ከማቅረብ የበለጠ አስፈላጊ ነገር አለመኖሩን እገነዘባለሁ። አሁን ግን በመካከላችሁ ጸብና ብጥብጥ መፈጠሩን በሰማሁ ጊዜ፤ በነገሩ እንድትወያዩበት ብዬ ያለ አንዳች መዘግየት እንድትሰበሰቡ አደረግሁ። ሁላችሁም የተመረጣችሁ የእግዚአብሔር አገልጋዮች እንደመሆናችሁ መጠን በስብሰባው ወቅት በስምምነትና በአንድ ልብ ሆናችሁ በማያችሁ ጊዜ የሚሰማኛ ደስታ እጅግ የላቀ ነው። ስለዚህ ወንድሞቼና አባቶቼ! ለሌሎች በምታስተምሩበት ጊዜ ትምህርታችሁ የማይለያይና ሰላምን የተሞላ ይሆን ዘንድ፤ ሕግን ለመመሥረትና መለያየትን ለማጥፋት ዛሬ ነገ ሳትሉ እንድትጥሩ አደራዬ ጥብቅ ነው። ይህን ብታደርጉ ልዑል እግዚአብሔር ይደስታል። ለእኔም እጅግ የላቀ ደስታን እንደለገሳችሁልኝ እቈጥረዋለሁ።»¹

¹ ይህ ንግግር የተተረጎመው በSchaff, Philip, op. cit., vol. III, pp. 625-626 ውስጥ ከተገኘው ነው።

ይህን ከተናገረ በኋላ፤ ንጉሡ ነገሥቱ ታላቁ ቄስጠንጢኖስ የሊቀ መንበርነቱን ሥፍራ ለጉባኤው ሊቃነ መናብርት ሰጥቶ ዋናው የጉባኤው ሥራ ተጀመረ። ሆኖም ንጉሡ በየጊዜው በጉባኤው ላይ እየተገኘ የጉባኤውን ሂደት ይቁጣጠር ነበር። በጉባኤው ተካፋዮች መካከል እጅግ የታወቁ ምሁራን ነበሩ። ከእነዚህም ጥቂቶቹ እጅግ የተማረና ንግግር ዐዋቂና ለኦርቶዶክስ ሃይማኖት ቀናተኛ የነበረው የእስክንድርያው ቤተ ክርስቲያን ሊቀ ዲያቆን ሆኖ ለሊቀ ጳጳሱ ለእስክንድርያው እንደ አፈ ጉባኤ የነበረው አትናቴዎስና ስሙጥር የነበረው የቂሣርያው አውሳብዮስ ነበሩ። እንዲሁም በዘመነ ሰደት ጊዜ ለሃይማኖታቸው ብዙ ሥቃይ የተቀበሉ፤ ዓይናቸው የጠፋ፤ እጅ ወይም እግራቸው የተቆረጠ በቅድስናቸው የታወቁ አባቶችም ነበሩ፤ ከዚህም ሌላ በምንኩስናና በብሕትውና ኑሮአቸው እጅግ የታወቁ፤ የዛፍ ስርና ቅጠል ብቻ በመብላት ይኖሩ የነበሩና ተአምራትን በመሥራት በክርስቲያኖች ዘንድ እጅግ የተከበሩ አባቶች ነበሩ።

እንደሚታወቀው ሁሉ ጉባኤው በሦስት ቡድን የተከፈለ ነበር፤ እነዚህም አንደኛው ኦርቶዶክሳውያን፤ ሁለተኛው ኦርቶዶክሳውያን፤ ሦስተኛው መንፈቀ ኦርቶዶክሳውያን ሲሆኑ፤ በአንደኛ ደረጃ የነበሩት የኦርቶዶክሳውያን መሪዎች የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስና ሊቀ ዲያቆኑ አትናቴዎስ፤ የአንጾኪያው ሊቀ ጳጳስ ኤዎስጣቴዎስ፤ የኮርዶቫው (የእስፔኑ) ኤጲስቆጶስ ኦስዮስ፤ የአንኪራው (ዕንቆራው) ኤጲስቆጶስ ማርሴሎስ ወዘተ. ነበሩ። ከእነዚህም ሁሉ በክርክሩ ወቅት ጠንካራና ከባድ ክርክር ይከራከር የነበረና፤ ለተቃዋሚዎቹ አፍ የሚያስይዝ መልስ ይሰጥ የነበረ የእስክንድርያው ሊቀ ዲያቆን አትናቴዎስ ነበር። በሁለተኛው ቡድን የነበሩት ካህኑ ኦርቶስና የንጉሡ ወዳጅ የነበረው የኒቆሞዲያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ፤ የኒቅያው ኤጲስቆጶስ ቴአግኒስ፤ የኬልቂዶን ኤጲስቆጶስ ማሪስና የኤፌሶን ኤጲስቆጶስ ሜኖፋንቱስ ነበሩ። ኦርቶስ ግን ተከላሽ ስለነበረ በየጊዜው በጉባኤው እየተጠራ መልስ ይሰጥ ነበር። ሦስተኛው ቡድን መንፈቀ ኦርቶዶክሳውያን (ማህል ሰፋሪዎች) ሲሆኑ፤ የእነሱ ወኪል የታወቀው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊ

የቂሃርያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ ነበር። ይህ ሰው መኻል ሰፋሪ ሆኖ ከቆየ በኋላ በመጨረሻ ወደ ኦርቶዶክስ ቡድን ተመልሷል።

በስብሰባው ላይ አርዮሳውያን በኒቆሞዲያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ አማካይነት የሃይማኖት መግለጫ (confession of faith) አቀረቡ። የተሰበሰቡት አባቶች አብዛኞቻቸው በጩኸትና በቁጣ ድምፅ የእምነት መግለጫውን ተቃውሟቸው፤ ጽሑፉንም በእሳት አቃጠሉት። ከዚህ በኋላ የቂሃርያው አውሳብዮስ በሀገረ ስብከቱ በጥምቀት ጊዜ የሚጠመቁ ሁሉ የሚያነቡት የሃይማኖት ጸሎት (መግለጫ) አቀረበ፤ ይህ የኒቅያውን የሃይማኖት ጸሎት በጣም ይመስል ስለነበረ ለጊዜው ተቀባይነትን አግኝቶ ነበር። ነገር በጣም ተፈላጊ የነበረውን አገላለጽ ማለትም ወልድን «ዋሕደ ባሕርይ ምስለ አብ» (omoousios) የሚለውን አገላለጽ ስላልጨመረ፤ አክራሪዎች ኦርቶዶክሳውያን የቀረበውን የሃይማኖት መግለጫ አልተቀበሉትም። በስብሰባው ወቅት አርዮስ ትክክለኛ የእምነት አቅዋሙን እንዲገልጥ ተጠይቆ ሲናገር «ወልድ ያልነበረበት ጊዜ ነበረ» (ሁሉ ጊዜ አመ ኢሃሎ ወልድ)፤ «አብ ወልድን ከምንም (እምነብ አልቦ) ፈጠረውና የእግዚአብሔር ልጅ አደረገው፤» «አብም ወልድን ከፈጠረው በኋላ ሥልጣንን ሰጥቶት ሁሉን እንዲፈጥር አደረገው፤» ብሎ ሲናገር አብዛኞቻቸው የጉባኤው አባላት በጌታ ላይ የተናገረውን የስድብ ቃል ላለመስማት ጆሮአቸውን ሸፈኑ።¹ በክርክሩ ጊዜ አትናቴዎስ አንድ ክርክር አንሥቶ ነበር፤ ይኸውም አርዮስን ሲጠይቀው «ወልደ አብ ኢየሱስ ክርስቶስ መድኃኒት ነው፤ አዳኛችን ነው፤ አዳኝ መሆኑን ካመንን የባሕርይ አምላክነቱን ማመን አለብን። የሚያድን እግዚአብሔር ብቻ መሆኑን ቅዱሳት መጻሕፍት ይመሰክራሉ። በቅዱሳት መጻሕፍት ምስክርነት የወልድ አምላክነት ከሰው ልጆች የመዳን ምሥጢር ጋር የተያያዘ ነው። ወልድ የባሕርይ አምላክ ካልሆነ ግን እኛም አልዳንም ማለት ነው። በእርሱ መዳኛችንን ካመንን ግን ያዳንን አሱ አምላክ መሆኑን ማወቅና ማመን አለብን፤

¹ ዓሥራት ገብረ ማርያም፣ ትምህርተ መለኮት፣ ገጽ 62-63.

ፍጡር ፍጡራንን ማዳን አይችልምና፤» ብሎ አትናቴዎስ ሲከራከር የሰሙት አብዛኞቹ የጉባኤው አባላት በደስታ ተዋጡ።¹

አርዮስ «ወልድ በምድር ሕይወቱ ታላቅ ትሕትናንና ተጋድሎን በማሳየቱ በባሕርይ ሳይሆን በጸጋ የአምላክነትን ክብር ስላገኘ ስግደት ይገባዋል፤» ይላል። አትናቴዎስ ሲመልስ «ክርስቶስ ከባሕርይ አባቱ ከአብ ጋር አንድ ነው። ነገር ግን ወልድ ፍጡር ነው ካልን ለእርሱ የአምልኮ ስግደት ማቅረብ አማልኮ ባዕድ ነዋ!» ሲለው አርዮስ መልስ አላገኘም።² ከአርዮሳውያን ጋር የክረረ ክርክር የተደረገው በሁለት ጉዳዮች ነበር። እነዚህም 1ኛ/ አርዮስ ወልድን ፍጡር ነው ለማለት «ቦ አመ ኢሃሎ ወልድ» (ወልድ ያልነበረበት ጊዜ ነበር) ሲል ኦርቶዶክሳውያን ወልድን ዘላለማዊ ነው ለማለት «አልቦ አመ ኢሃሎ» (ወልድ ያልኖረበት ጊዜ የለም) ብለው የአርዮሳውያንን ክሕደት አጥላልተው አወገዙት። 2ኛ/ አርዮስና ደጋፊዎቹ «ወልድ በባሕርይ ከአብ ጋር አንድ አይደለም» የሚሉትን ጉባኤው ካወገዘው በኋላ፣ ኦርቶዶክሳውያን ወልድን “Omo-ousios” (ዋሕደ ባሕርይ ምስለ አብ ወይም ዘዋሕድ ምስለ አብ በመለኮቱ፡- ወልድ ከአብ ጋር በባሕርይ አንድ ነው) አሉ። የአርዮስ ደጋፊዎች የነበሩት የአርዮስን ክሕደት የተጣ በማስመሰልና ኦርቶዶክሳውያን ነን ብለው ለማስመሰል ወልድን “Omoi-ousios” (የወልድ ባሕርይ ከአብ ባሕርይ ጋር ተመሳሳይ ነው) ብለው ሐሳብ አቀረቡ። የእነዚህንም ሐሳብ ጉባኤው ፈጽሞ አልተቀበለውም። እነዚህም መንፈቀ-አርዮሳውያን (Semi-Arians) ተብለው ተወገዙ። “Omo-ousios” (ዋሕደ ባሕርይ ምስለ አብ ወይም ዘዋሕድ ምስለ አብ በመለኮቱ) የሚለውን ሐረግ አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን አጥብቀው ተቃውመውት ነበር።

ከዚህ በኋላ የኮርዶቫው ኤጲስቆጶስና የእስክንድርያው ሊቀ ዲያቆን አትናቴዎስ ባቀረቡት ሐሳብ መሠረት “Omo-ousios” (ዋሕደ ባሕርይ ምስለ አብ ወይም ዘዋሕድ ምስለ አብ በመለኮቱ)

¹ አቡነ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፣ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፣ ገጽ 111-112.

² Ibid, p. 112.

የሚለው ሐረግ ተጨምሮበትና የወልደ አብ ኢየሱስ ክርስቶስን አምላክነት የሚያረጋግጥ 7 አንቀጽ¹ ያለው የሚቀጥለው ቃለ ሃይማኖት (ጸሎተ ሃይማኖት) ተዘጋጅቶ ቀረበና የጉባኤው አባቶች ሁሉ ፈረሙበት፡-

- «1. ሁሉን በያዘ፣ ሰማይንና ምድርን፣ የሚታየውንና የማይታየውን በፈጠረ በአንድ አምላክ በእግዚአብሔር አብ እናምናለን፡፡
2. ዓለም ሳይፈጠር ከአርሱ በተወለደ፣ የአብ አንድ ልጁ በሚሆን በአንድ ጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ እናምናለን፡፡ ከብርሃን የተገኘ ብርሃን፣ ከእውነተኛ አምላክ የተገኘ አምላክ፣ የተወለደ እንጂ ያልተፈጠረ፣ በመለኮቱ ከአብ ጋር አንድ የሚሆን፣ ሁሉ በእርሱ የሆነ² በሰማይም በምድርም፡፡
3. ስለ እኛ ስለ ሰዎች እኛን ለማዳን ከሰማይ የወረደ፣ ሥጋ የሆነ፡፡
4. ሰው ሆኖም ስለ እኛ የታመመ፡፡
5. በሦስተኛውም ቀን ከሙታን ተለይቶ የተነሣ፡፡
6. ወደ ሰማይ የዐረገ፡፡
7. በሕያዋንና በሙታን ይፈርድ ዘንድ ዳግመኛ የሚመጣ፡፡ በመንፈስ ቅዱስም እናምናለን፡፡

በመጨረሻም ከዚህ በላይ እንደተገለጠው ጉባኤው የወልድን አምላክነትና በባሕርይም ከአብ ጋር አንድ መሆኑን በውል አረጋግጦና ወስኖ አርዮስንና እንዲሁም መንፈቀ-አርዮሳውያንን አውግዞ ከማኅበረ ክርስቲያን ለይቶአቸዋል፡፡ አርዮስና የተወገዙት ሁሉ በንጉሠ ነገሥቱ እንዲጋዙ ተደርገዋል፡፡ ጉባኤው የአርዮስን የክሕደት ጣጣ በዚህ ዓይነት ከጨረሸ በኋላ፣ 1ኛ/ የትንሣኤ በዓል

¹ ለባቱ አንቀጾች በኒቅያ ጉባኤ በ318 ሊቃውንት የተዘጋጁ ሲሆን፣ የቀሩት አምስቱ አንቀጾች በሁለተኛው ጉባኤ (በቀስጥንጥንያ ጉባኤ) የተደነገጉ ናቸው፡፡
² የተፈጠረ ማለት ነው፡፡

መቼ መከበር እንዳለበትና፣ 2ኛ/ ስለ መላትዮስ መለያየት ችግር ተወያይተው ውሳኔ አሳልፈዋል፡፡

1. ስለ ትንሣኤ በዓል አከባበር ጉዳይ

የትንሣኤ በዓል ታላቅና የቆየ ዓመታዊ በዓል ነበር፡፡ የጌታችንን ሕማማትና ትንሣኤውን የሚያስታውስ ስለሆነ የትንሣኤ በዓል በታላቅ ክብር ነው የሚከበረው፡፡ ሆኖም ከሁለተኛው ምእት ዓመት ጀምሮ የትንሣኤ በዓል ስለሚከበርበት ቀን ጉዳይ በአብያተ ክርስቲያናት (በተለይ በምሥራቅና በምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት) መካከል ትልቅ ልዩነትና ከባድ ውዝግብ ተፈጥሮ ነበር፡፡ የልደት በዓል የሚከበረው ታሕሣሥ 29 ለምዕራባውያን ደግሞ December 25 በሚውልበት ከሳምንቱ በማናቸውም ቀን ይከበራል፡፡ ትንሣኤ ግን ተንቀሳቃሽ በዓል ስለሆነ ሁልጊዜ እሁድ ቀን ብቻ ነው መከበር ያለበት፡፡ በምሥራቅ አንዳንድ አብያተ ክርስቲያናት ግን የእይሁድን የፋሲካ በዓል በመከተል ሚያዝያ 14 ቀን በሳምንቱ በማናቸውም ቀን ቢውል እሁድም ባይሆን ትንሣኤን ያከብሩ ነበር፡፡ ስለዚህ እነዚህ «ኪርቶዶሲማናውያን» ይባሉ ነበር፤ «ባለሥራ አራት ቀኖች» ማለት ነው፡፡ የኒቅያ ጉባኤ ይህን ችግር በግምት ላይ በማስገባት አንድ ውሳኔ አስተላለፈ፡፡ ትንሣኤ መከበር ያለበት ሁልጊዜ ከሚያዝያ 14 ቀን በኋላ በሚውለው እሁድ እንዲሆን ተወሰነ፡፡ ይኸውም የሚያዝያ ጨረቃ ሙሉ ከሆነች በኋላና በጥቢ ወራት ቀንና ሌሊት ዕኩል (ዕሩይ) ከሆነ በኋላ መሆን አለበት፡፡ እንዲሁም የእስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን በየዓመቱ የትንሣኤ በዓል የሚውልበትን ቀን ለሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ እንዲያሳውቅ ጉባኤው ወሰነ፡፡

2. ስለ የመላትዮስ መለያየት

መላትዮስ በግብጽ አገር የሊቆጶሊስ ኤጲስቆጶስ ነበር፡፡ የእርሱ አለቃ የነበረው የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ ተፍጻሜተ

ለማዕት ጴጥሮስ በዲዮቅልጥያኖስ ስደት ጊዜ ለጥቂት ጊዜ ተሰውሮ ስለነበር፤ መላትዮስ (መለጢዮስ) በእስክንድርያ ሀገረ ስብከት ውስጥ ጣልቃ ገብቶ ኤጲስቆጶሳትን ሾመ። አንዳንዶችንም ሰዎች አወገዘ። መላትዮስ (መለጢዮስ) የቤተ ክርስቲያንን ሥርዓትና ሕግ ስለተላለፈ በ305 ዓ. ም. ተፍጻሜተ ለማዕት ጴጥሮስ ከተሰውረበት ሲመለስ መላትዮስን አወገዘው። መላትዮስ ግን ይቅርታም ሳይጠይቅ፤ የጽጽስናውን ሥራ ዝም ብሎ ቀጠለ። በዚህም ምክንያት በግብጽ ቤተ ክርስቲያን ውስጥ መከፋፈል ተፈጥሮ ውዝግቡ ለብዙ ጊዜ እስከ ኒቅያ ጉባኤ ድረስ ቀጠለ። የኒቅያ ጉባኤ ጉዳዩን ከመረመረ በኋላ ችግሩን በሰላማዊ መንገድ ለመፍታት አስበው መላትዮስ ያለአግባብ የሾማቸውን 29 ኤጲስቆጶሳት ሹመታቸውን አጽድቀው በሰላም እንዲኖሩ ቢያደርጉም ውዝግቡ ሳይወገድ ለብዙ ጊዜ ቆየ። እንደውም የሚገርመው መላትዮሳውያን ከአርዮሳውያን ጋር መወገናቸው ነበር።

እንዲሁም የኒቅያ ጉባኤ ስብሰባዎቹን ከመፈጸሙ በፊት በልዩ ልዩ የቤተ ክርስቲያን ጉዳይ ላይ 20 ቀናዎችን አሳልፏል። ጉባኤውም ከአበቃ በኋላ ታላቁ ቄስጠንጢኖስ ይህ ጉባኤ በእግዚአብሔር መሪነት የተከናወነ መሆኑን በመግለጽ ጉባኤው ያሳለፋቸው ውሳኔዎች ሁሉ እንደ መንግሥት ሕግ መሆናቸውን በመግለጽ በመላው መንግሥቱ አዋጅ ነገረ። ሐምሌ 29 የንጉሠ ነገሥቱ የንግሥ በዓል ስለሆነ፤ ከኒቅያ ጉባኤ ፍጻሜ ጋር እጥፍ ድርብ በዓል በመሆኑ ለጉባኤው ተካፋዮች በቤተ መንግሥቱ የተንበሸበሽ ታላቅ ግብዣ አደረገላቸው። ለእያንዳንዱም ጳጳስ ከፍ ያለ ሽልማት ሰጠ። ወደእያሀገራቸውም ሲመለሱ ለአየአውራጃው ገዢዎች በጉዞአቸው እንክብካቤ እንዲያደርጉላቸው ደብዳቤ ጻፈላቸው። በዚህ ዓይነት የጉባኤው ፍጻሜ ሆነ።

ከኒቅያ ጉባኤ በኋላ አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን

የኒቅያ ጉባኤ ከተፈጸመ ከሦስት ዓመት በኋላ ማለት በ328 ዓ. ም. የእስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ እስክንድርዮስ ከዚህ ዓለም

በሞት ስለተለየ፤ እስክንድርዮስ ከመሞቱ አስቀድሞ በነዛዜ በአሳሰበው መሠረት፤ በኒቅያው ጉባኤ ተወዳዳሪ ያልነበረው ተጋይና የኒቅያ ጉባኤ ትምህርተ (ጸሎተ) ሃይማኖትን ያረቀቀ ታላቁ አትናቴዎስ በምትኩም በጳጳሳት፤ በካህናትና በሕዝብ በሙሉ ድምፅ ተመርጦ ተሾመ። አትናቴዎስ በኒቅያ ጉባኤ ጊዜ ከአርዮስና ከተከታዮቹ ጋር ከሕደታቸውን በመቃወም ባደረገው ክርክርና ለኦርቶዶክስ ሃይማኖት መጠበቅ በአደረገው ትግል በምዕራብም ሆነ በምሥራቅ ባሉ አብያተ ክርስቲያናት ሁሉ «ታላቁ አትናቴዎስ» ተብሎ ተሰይሟል። በኒቅያ ጉባኤ ከተወገዘው በኋላ አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን በኦርቶዶክስ ቤተ ክርስቲያንና በሃይማኖቷ ላይ ዘመቻቸውን ከበፊቱ አብልጠው ስለቀጠሉ፤ አትናቴዎስም በእነዚህ መናፍቃን ላይ በጽሑፍና በቃል ትምህርት ተቃውሞውን እስከ ዕለተ ሞቱ ድረስ አላቋረጠም።

የኒቅያ ጉባኤ እንደተፈጸመ አርዮስና የአርዮስ ተከታዮች ሁሉ በንጉሡ በቄስጠንጢኖስ ትእዛዝ ወደ ግዞት ተልከው ነበር። ሆኖም በዚህ ጊዜ አርዮሳውያን የንጉሡንና የፖሊትካ ባለሥልጣኖችን ለመወዳጀትና የእነሱን ድጋፍ ለማግኘት ከላይ ታች ይሯሯጡ ጀመር። ስለዚህም ከሁለት ዓመት በኋላ ቆስጠንዲያ በተባለችው በንጉሡ እሳትና የንጉሡ የቄስጠንጢኖስ ወዳጅ በነበረው የኒቆምዲያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ አማካይነት ብዙዎቹ አርዮሳውያን ከግዞት እንዲመለሱ ታላቅ ሙከራ ተደረገ። በዚህም ምክንያት አርዮስና አያሌ አርዮሳውያን ከግዞት ተመለሱ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ቤተ ክርስቲያንን ያወካት የነገሥታቱ በሃይማኖት ጉዳይ ጣልቃ መግባት ነበር። በዓቢይ ሲኖዶስ የተወገዘው አርዮስ ከውግዘት እንዲፈታና ወደ እስክንድርያ ቤተ ክርስቲያን ተመልሶ በቤተ ክርስቲያን የነበረው ሥልጣን እንዲመለስለት ብሎ ንጉሡ ለሊቀ ጳጳሱ ለአትናቴዎስ ትእዛዝ አስተላለፈለት። ለዚህም ምክንያት የሆነው አርዮስ ከክሕደቱ ተመልሷል ብለው ወዳጆቹ ያስወሩትን ወሬ ሰምቶና፤ ግልጽ ያልሆነ የአርዮስ የእምነት መግለጫ ነው ተብሎ የቀረበለትን ተመልክቶ ነበር።¹ ይህንንም ቢሆን ያወገዘው

¹ Schaff, Philip, op. cit. vol. III, p.633.

ሲኖዶስ መርምሮ ሲያጸድቀው ነበር ከክሕደቱ መመለሱ የሚታወቀው። በ329 ዓ. ም. የአርዮስ ደጋፊ በነበረው በኒቆሚድያ ኤጲስቆጶስ በአውሳብዮስ የተመራ አርዮሳውያን በብዛት የነበሩበት ጉባኤ ተሰብስቦ አርዮስ ከውግዘቱ ተፈቷል በማለት ወሰነ፤ የውሳኔአቸውንም ግልባጭ በማያያዝ አትናቴዎስ አርዮስን እንዲቀበለው መልእክት አስተላለፉ።¹ አትናቴዎስ ግን አርዮስን እንዲቀበለው የላከውን የንጉሡን ትእዛዝና የአርዮሳውያንን ጉባኤ ውሳኔ አልተቀበለም። ያልተቀበለበትንም ምክንያት በዝርዝር ለንጉሡ ጽፎአል። አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያንም ይህንን የአትናቴዎስን እምቢታ በመጠቀም አትናቴዎስንና ሌሎች አርቶዶክሳውያን መሪዎችን ከንጉሡ ነገሥቱ ጋር ለማጣላት የተቻላቸውን አደረጉ። የኒቅያን ጉባኤ ከአስክንድርያው ሊቀ ጳጳስ ከአለክሲንድሮስ ጋር በሊቀ መንበርነት የመራውን የአንጾኪያውን ሊቀ ጳጳስ ኤዎስጣቴዎስን በ330 ዓ. ም. በንጉሡ ነገሥቱ በቄስጠንጢኖስ ትእዛዝ የአንጾኪያን መንበር ሥልጣን እንዲለቅ ተደረገ። ይህም የሆነበት ምክንያት የንጉሡ የቄስጠንጢኖስ እናት ቅድስት ዕሌኒ ወደ ኢየሩሳሌም በአንጾኪያ በኩል አልፋ ስትሄድ ንጉሡን በመናቅ ጥሩ አቀባበል አላደረገላትም የሚል ወሬ ስለሰማ ነው።² ይህንንም ለንጉሡ ነገር ሠርተው ያወሩት አርዮሳውያን ናቸው ይባላል።

ንጉሡ ነገሥቱ ቄስጠንጢኖስ አርዮስ ወደ እስክንድርያ ተመልሶ ወደ ቀድሞው የክህነት ሥልጣኑ እንዲመለስ ያዘዘውን ትእዛዝ አትናቴዎስ ባለመቀበሉና እንዲሁም መንግሥት በአርዮስ ጉዳይ ጣልቃ መግባቱን በመቃወሙ ንጉሡ ነገሥቱ እጅግ ተቁጥቶ ነበር። ፓትርያርክ አትናቴዎስ የአርዮስ መወገዝም ሆነ መፈታት የሚመለከተው ቤተ ክርስቲያንን እንጂ ቤተ መንግሥትን አለመሆኑን ገልጦ ከመጻፉም በላይ፤ በሲኖዶስ የተወገዘ በመንግሥት ሳይሆን በሲኖዶስ ነው መፈታት ያለበት እያለ ይናገር

¹ ዓሥራት ገብረ ማርያም ትምህርተ መለኮት፤ ገጽ 71።
² ለባ ጎርጎርዮስ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 117።

ስለነበር ንጉሡ በዚህ እጅግ አልተደሰተም ነበር። ንጉሡ በአትናቴዎስ ላይ መናደዱን የሚያውቁ አርዮሳውያን አትናቴዎስን በልዩ ልዩ የሐሰት ክሶች ይከሱት ጀመር። ከሐሰት ክሶቹም አንዱ ከግብጽ ስንዴ ወደ ቊስጥንጥንያ እንዳይላክ አትናቴዎስ ከልክሏል የሚል ሲሆን፤ ሌላው ደግሞ በንጉሡ ላይ ለሸፈቱ ሽፍቶች አትናቴዎስ ስንቅና መሣሪያ ያቀብል ነበር የሚል ነበር። ሌሎችም ሞራልንና ወንጀልን የሚመለከቱ ክሶችም ቀርበዋል። በዚህም ሆነ በዚያ ንጉሡ ነገሥቱ ቄስጠንጢኖስ አትናቴዎስን ለመበቀል ጥሩ አጋጣሚ ስላገኘ በአትናቴዎስ ላይ የቀረቡት ክሶች በጉባኤ እንዲታዩ ትእዛዝ አስተላለፈ። ጉባኤውም በ335 ዓ. ም. በቂሣርያ እንዲሆን ታስቦ ነበር፤ ነገር ግን ቂሣርያ የአርዮስ ደጋፊ የነበረ የአውሳብዮስ ሀገረ ስብከት ስለነበር፤ አትናቴዎስ ቦታውን ተቃውሞ አልገኝም በማለቱ፤ የጉባኤው ቦታ ወደ ጢሮስ ከተማ ተዛወረ። በዚያ ግን አልገኝም ቢል በወታደር ኃይል ተገዶ በጉባኤው ላይ እንዲገኝ የሚደረግ መሆኑን የሚገልጽ ትእዛዝ ከንጉሡ ነገሥቱ ደረሰው። አትናቴዎስም ማንንም ሳይፈራ ወደ ጉባኤው ሄደ። ጉባኤውም እንደተጀመረ በአትናቴዎስ ላይ የቀረቡትን ክሶች መስማት ጀመረ። በዚህ ጉባኤ አብዛኞቹ አርዮሳውያን ስለነበሩ፤ አትናቴዎስ በተከሰሰባቸው ክሶች ሁሉ ነጻ ቢሆንም በግፍ ወደ ግዞት እንደሄድ ተፈርዶበት ትሬቭ (ፈረንሳይ ውስጥ የምትገኝ) ወደምትባል ቦታ ተጋዘ።

የአርዮስ ድንገተኛ ሞት

አትናቴዎስን ወደ ግዞት እንዲሄድ የፈረደበት የቂሣርያው ጉባኤ፤ አርዮስ ተጸጽቶ ከክሕደቱ መመለሱን የሚያመለክት መጣጥፍ አቀርቧል ተብሎ ከግዝቱ ፈትቶ ነፃ አወጣው። አትናቴዎስ ወደ ግዞት በመላኩ አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን ምቹ ጊዜ በማግኘታቸው፤ አርዮስን ወደ ሀገሩ ወደ እስክንድርያ ለመመለስ ሽር ጉድ ይሉ ጀመር። የአርዮስም ነፃ መውጣት ንጉሡ በሚኖርበት በቊስጥንጥንያ በይፋ እንዲከበር ብለው አርዮስ በወዳጆቹና በደጋፊዎቹ ታጅቦ ወደ ቊስጥንጥንያ እንዲሄድ ተደረገ።

በዚያም በሐዋርያት ቤተ ክርስቲያን ከቀስጥንጥንያው ሊቀ ጳጳስ ጋር እንዲቀድስና ወደ ክርስቲያን አንድነት መግባቱ በይፋ እንዲታወጅ ዝግጅት ተደርጎ ሳለ ሆዱን ሕመም ተሰምቶት ወደ መጸዳጃ ቤት ሄዶ እዚያው ቀረ። ስለዘገየባቸው ደጋፊዎች ሄደው በያየት ሆድ ዕቃው ተዘርግፎ ሞቶ ተገኘ። በዚህም የእግዚአብሔር ቁጣና መቅሠፍት በአርዮስ ላይ ተገለጠ ተብሎ በብዙ ሰዎች ታመነ። ሆኖም በአርዮስ ሞት የተበሳጨ አንዳንድ የአርዮስ ደጋፊዎች የእግዚአብሔርን ፍርድ አይተው ከክሕደታቸው በመመለስ ፈንታ አርዮስ የሞተው በመድኃኒት ተመርዞ ነው ብለው ማውራት ጀመሩ።

አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን የኒቅያን ውሳኔ ለመቀልበስ ያደረጉት ዘመቻ

የእስክንድርያው ፓትርያርክ ታላቁ አትናቴዎስ ግን የክርስቶስን አምላክነት የካደውን የአርዮስን ሞት የሰማው ያለ ፍትሕ በግፍ በተጋዘበት ሀገር ነው። ታላቁ ቄስጠንጢኖስም ብዙ ጊዜ አልቆየም። ንጉሡ ታሞ ሲያጣጥር በአልጋ ላይ ሳለ በመንፈቀ-አርዮሳዊው በኒቆምዲያው ኤጲስቆጶስ በአውሳብዮስ ተጠምቆ ግንቦት 21 ቀን 337 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። ሦስቱ ልጆቹ ማለት ዳግማዊ ቄስጠንጢኖስ፣ ቆንስጣንዲያስና ቁንስጣ መንግሥቱን ተከፋፈሉት።¹ ከሦስቱ ልጆቹ የምዕራቡን ክፍል ይዘው የነበሩት ዳግማዊ ቄስጠንጢኖስና ቁንስጣ አርቶዶክሳውያን ሲሆኑ፣ መናገሻ ከተማውን ቀስጥንጥንያን አድርጎ የምሥራቁን ክፍል ይዘው የነበረው ቆንስጣንዲያስ ግን ዋና አርዮሳዊ ነበር። ትልቁ ቄስጠንጢኖስ ከሞተ ከአንድ ዓመት በኋላ ኅዳር 23 338 ዓ. ም. አትናቴዎስ ተግዞበት የነበረበትን አገር ይገዛ የነበረው ዳግማዊ ቄስጠንጢኖስ ሊቀ ጳጳስ አትናቴዎስን ከተጋዘበት እንዲመለስ አደረገ። አትናቴዎስም ከግዞት ወደ እስክንድርያ ሲመለስ ሕዝቡ

እጅግ ተደስቶ በዕልልታና በሆታ ተቀበሉት። አቀባበሉም ለአንድ ተወዳጅ ንጉሠ ነገሥት የሚደረግ አቀባበል ዓይነት ነበር።

በመካከለኛው ምሥራቅ ግን የአርዮስ የክሕደት ትምህርት በብዛት ተሰራጭቶ ስለነበር ብዙ ተከታዮች ነበሩት። የምሥራቁን ክፍል ይገዛ የነበረው የትልቁ ቄስጠንጢኖስ ልጅ ቆንስጣንዲያስና መላው የመንግሥቱ ባለሥልጣኖች አክራሪ የአርዮስ ትምህርት ተከታዮች ነበሩ። ስለዚህም የአርዮስ ተከታይ የነበረው የኒቆምዲያው ኤጲስቆጶስ አውሳብዮስ በንጉሡ ትእዛዝ የመናገሻው ከተማ የቀስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳስ ሆኖ ተሾመ። ሊቀ ጳጳሱ አውሳብዮስም የአርዮሳውያንና የመንፈቀ-አርዮሳዊዎች መሪ ሆኖ አትናቴዎስንና የአርዮስ ተቃዋሚዎች የነበሩትን ሮማውያንን በይፋ መቃወም ጀመረ። ለዚሁም ተግባሩ የንጉሠ ነገሥቱን የቆንስጣንዲያስን ያለተቆጠበ ድጋፍ አግኝቶ ነበር።¹ በንጉሠ ነገሥቱ በቆንስጣንዲያስ ትእዛዝ በ339 ዓ. ም. አትናቴዎስ በካቴድራሉ በአገልግሎት ላይ እንዳለ በታጠቁ አምስት ሺህ በሚያህሉ ወታደሮች ተገዶ ለሁለተኛ ጊዜ ተግዞ ወደ ሮም እንዲሄድ ተደረገ። ወዲያውኑ አርዮሳዊው የቀጸዶቅያው ጊዮርጊስ ተሾሞ በአትናቴዎስ መንበር ላይ ተቀመጠ። ሕዝቡ ግን «አትናቴዎስ! አትናቴዎስ!» እያለ በመጮህ ጊዮርጊስን አንቀበልም ቢልም በጦር ኃይል ተገድደው ምንም ለማድረግ አልቻሉም። የሮሙ ፓፓ ዩልዮስ የአትናቴዎስን ያለ አግባብ ከመንበሩ በመነሣቱ በ341 ዓ. ም. 50 ኤጲስቆጶሳት የተገኙበት ጉባኤ አድርጎ የአትናቴዎስን ከመንበሩ መነሣቱንና ወደ ግዞት መላኩን በጥብቅ ተቃወመ። የእሱንም ተቃዋሚዎች በይፋ አወገዘ። መላው የምዕራብ አብያተ ክርስቲያናት የአትናቴዎስና የኒቅያ ጉባኤ ደጋፊዎች መሆናቸውን በይፋ ገለጡ።² በተቃራኒው በአንጾኪያ በአውሳብዮስ መሪነት በዚያኑ ዓመት ጉባኤ አድርገው 25 ቀናዎችን በማሳለፍ የአትናቴዎስን መጋዝ አጸደቁ፤ አዲስ ቃለ

¹ Vasiliev, A. A., History of the Byzantine Empire, vol. I, p. 65.

¹ ከትልቁ ቄስጠንጢኖስ በኋላ መንግሥቱን በተከፋፈሉት በሦስቱ ልጆቹ መካከል የሥልጣን ሽኩቻ ተጀምሮ ስለነበር ሁለቱ ልጆቹ ተገድለው ከ350 ጀምሮ ቆንስጣንዲያስ መንግሥቱን ጠቅሎ ይገዛ ጀመር።

² Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 634.

(ትምህርተ) ሃይማኖት ጽፈው አስተላለፉ። ሆኖም በጥንታዊ ክሪስቶናዊ የነበረውን «ወልድ ዋሕደ ባሕርይ ምስለ አብ (ጥንታዊ ጥንታዊ ሰመሰኮቱ) (homousios) የሚለውን ሐረግ ለጥንታዊ ሃይ አላስገቡም።

አርዮሳዊው ንጉሠ ነገሥት ቆንስጣንዲያስ አትናቴዎስን ከመንበሩ አውርዶ ወደ ግዙቅ ከላከው በኋላ የአርዮስን ትምህርት ለማስፋፋትና የእስክንድርያን መንበር በአርዮሳዊው በጊዮርጊስ እንደተካው ሁሉ ሌሎችንም አርቶዶክሳውያን ሌጁስቆጶሳት ሁሉ በአርዮሳውያን ለመተካት ባይሳካለትም ዕቅድ አውጥቶ ነበር። በዚህ ዕቅድ መሠረት አትናቴዎስ ሹሞ ወደ ኢትዮጵያ የላከውን አባ ሰላማ ከሳቴ ብርሃን ፍሬምናጦስን አስወግደው በየመን ሀገር የነበረውን አርዮሳዊ ሌጁስቆጶስ ቴዎፍሎስን እንዲተኩ በማሳሰብ በዘመኑ ለነበሩት ለኢትዮጵያ ወንድማማች ነገሥታት ለአብርሃና ለአጽብሃ ደብዳቤ አስይዞ ንጉሠ ነገሥቱ ቆንስጣንዲያስ መልእክተኛ ልኮ ነበር። የኢትዮጵያ ነገሥታት አብርሃና አጽብሃ ግን ለኒቅያ ጉባኤ ውሳኔና ለቅዱስ አትናቴዎስ ትምህርት የነበራቸው ድጋፍ እጅግ የላቀ በመሆኑ የቀስጥንጥንያውን ንጉሠ ነገሥት አሳብና መልእክቱን ፈጽሞ አልተቀበሉትም። ቅዱስ አትናቴዎስም በነበረበት የስደት አገር የኢትዮጵያ ነገሥታት የአርዮሳዊውን ንጉሥ አሳብ ባለመቀበል የወሰዱትን አቅዋም ስለሰማ ለኢትዮጵያ ነገሥታት የምስጋና ደብዳቤ እንደጻፈ ይነገራል።

በ340 ዓ. ም. ዳግማዊ ቈስጦንጢኖስ ሞቶ ስለነበር፤ ሁለቱ ነገሥታት ቁንስጣ የምዕራቡ፤ ቆስጣንዲያስ የምሥራቁ ገዢዎች ሆነው ነበር። በመላው መንግሥት ሰላም ይሰፍን ዘንድ ሁለቱ ነገሥታት ተመካክረው በ343 ዓ. ም. የአብያተ ክርስቲያናት ጉባኤ በሳርዲቃ¹ (በግእዝ «ስርድቅያ» ይባላል) እንዲደረግ ተወሰነ። በዚህ ጉባኤ ላይ 170 ጳጳሳት የተገኙ ሲሆን ከአነዚሁ ውስጥ 94ቱ ከምሥራቅ 76ቱ ግን ከምዕራብ የመጡ ነበር።² ጉባኤውን በሊቀ መንበርነት የመራው የኒቅያ ጉባኤ ደጋፊ የነበረው የኮርዶቭ ጳጳስ

¹ ሳርዲቃ ዛሬ በቡልጋርያ ዋና ከተማ በሶፍያ የምትገኝ ሥፍራ ነች።
² Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 634n5.

አስዮስ ነበር። በዚህ ጉባኤ ላይ የኒቅያ ጉባኤ ደጋፊዎችና ምዕራባውያን አይለው ነበር። አብዛኛዎቹ ሌጁስቆጶሳት አትናቴዎስና ደጋፊዎቹ በጉባኤው ላይ መገኛት አለባቸው ብለው በወሰኑ ጊዜ ከምሥራቅ የመጡት መንፈቀ-አርዮሳውያን ይህን አሳብ በመቃወም ጉባኤውን ረግጠው በመውጣት የፊሎጶስ ከተማ (Philippopolis) በሚባለው ሥፍራ ስብሰባ አድርገው ከዚህ በፊት በ341 ዓ. ም. አትናቴዎስን ያወገዘውን የአንጾኪያን ስብሰባ አጽድቀው ተለያዩ። በሳርዲቃ የተሰበሰበው ጉባኤ ግን የእስክንድርያ ሕጋዊ ሊቀ ጳጳስ አትናቴዎስ መሆኑን አረጋግጦ ወሰነ።¹ በአርዮሳዊው ንጉሠ ነገሥት ጦር ኃይል በእስክንድርያ መንበር ላይ የተቀመጠው አርዮሳዊው ጊዮርጊስ ግን ከዚህ ዓለም በሞት ተለይቶ ነበር።

የምሥራቁ ንጉሥ የነበረው አርዮሳዊው ቆንስጣንዲያስ በወንድሙ በቁንስጣ ተገዶ በ346 ዓ. ም. ላይ አትናቴዎስን ከግዙቅ እንዲመለስ አደረገ። ሆኖም ከአራት ዓመት በኋላ ቁንስጣ በ350 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ስለተለየ ቆንስጣንዲያስ የመላው የሮም ንጉሠ ነገሥት መንግሥት ገዥ በሆነ ጊዜ፤ አርቶዶክሳውያን ጳጳሳትን፤ ማለት የሮሙን ፖፕ ሊቤሪያስን፤ የኮርዶቫውን ሌጁስቆጶስ አስዮስን፤ የእስክንድርያውን ሊቀ ጳጳስ አትናቴዎስን፤ ወዘተ. እንዲጋዙ አድርጎ በምትካቸው አርዮሳውያንን ሾመ። ቅዱስ አትናቴዎስ ከብዙ ምእመናን ጋር በቤተ ክርስቲያን ውስጥ አንድ ታላቅ የቤተ ክርስቲያን በዓል በሚያከብርበት ጊዜ ነው 5 ሺህ የታጠቁ ወታደሮች ከቤተ ክርስቲያን ያስወጡት። አትናቴዎስም ከዚያ ወጥቶ በበረሃ ውስጥ በብሕትውና ከሚኖሩ መከላከል ጋር ተቀላቅሎ ይኖር ጀመር። ይህ የቅዱስ አትናቴዎስ ሦስተኛው ስደት ነበር።

በዚህ ሁኔታ አርዮሳውያን ያሸነፉ መስለው ታይተው ነበር። ነገር ግን እነሱም በመካከላቸው ለሦስት ክፍሎች ተከፋፍለው እርስ በርሳቸው መጋጨትና መዋጋት ጀምረው ነበር። የአርዮሳውያንም ሦስት ክፍሎች የሚከተሉት ናቸው፡- 1ኛው/ «ወልድ አብን በባሕርዬ አይመስለውም» የሚሉ ፍጹም የአርዮስን ትምህርት

¹ Ibid, pp. 634-635; Stefanidis, B. K., Ecclesiastical History, pp. 190-191.

ይከተሉ የነበሩ ናቸው። 2ኛው/ «የወልድ ባሕርይ የአብን ባሕርይ ይመስላል» የሚሉ ሲሆኑ፤ አብና ወልድ በባሕርይ አንድ ናቸው አይሉም። እነዚህ መንፈቀ-አርዮሳውያን ይባላሉ። 3ኛው/ እነዚህ ደግሞ ችግር የፈጠረውን «ባሕርይ» የሚለውን ቃል ትተው ዝም ብለው «ወልድ አብን ይመስላል» የሚሉ ነበር። እነዚህ በአነጋገር ተለያዩ እንጂ በመንፈስም ሆነ በምስጢር ሁለተኛዎቹን ማለት መንፈቀ-አርዮሳውያንን ነበር የሚመስሉት።¹ በዚህ በአርዮሳውያን መካከል በተፈጠረው ከባድ ልዩነትና ብጥብጥ አርዮሳውያን እየተዳከሙ በመሄዳቸው የኒቅያው ውሳኔ ደጋፊዎችና የቅዱስ አትናቴዎስ ተከታዮች እጅግ እየተጠናከሩ ሄዱ።

አርዮሳዊው ንጉሠ ነገሥት ቆስጣንዲያስ በ361 ዓ. ም. በመሞቱ ይህ ለኒቅያ ጉባኤ ተከታዮች አንድ የድል በር የከፈተ መስሎ ነበር። አርዮሳዊው ቆስጣንዲያስ ከመሞቱ በፊት አትናቴዎስና የኒቅያ ጉባኤ ደጋፊዎች በሚሰደዱበት ጊዜ ንጉሡን ያለ አንዳች ፍርሀት ከፈርዖን፣ ከሳኦል፣ ከአክሐብና ከብልጣሶር ጋር እያወዳደሩ በስብከታቸውም ሆነ በጽሑፎቻቸው ይዘልፉት ነበር።² ቆስጣንዲያስ ከአብራኩ የወጣ አልጋ ወራሽ አልነበረውም። አልጋውን የወረሰው ያሳደገው የአጎቱ ልጅ ጁሊያስ (ዩልዮስ) ነበር። ጁሊያስ (ዩልዮስ) ግን በእምነቱ አረማዊ ስለነበር ማናቸውንም የክርስትና እምነት ለማጥፋት ታጥቆ ተነሥቶ ነበር። ለመጀመሪያ ጊዜ ለሁሉም ክርስቲያኖች ሙሉ ነፃነት በመስጠት በግዞት ወይም በስደት የነበሩትን የቤተ ክርስቲያን መሪዎች ወደየቦታቸው እንዲመለሱ አዋጅ አወጀ። ይህንም ያደረገው ክርስቲያኖች እርስ በርሳቸው እንዲተላለፉ ነበር። በዚህ ጊዜ አትናቴዎስ ለስድስት ዓመታት ከተሰደደበት የበረሀ ውስጥ ገዳም ወደ መንበሩ ተመለሰ። አሁንም አትናቴዎስ ከስደት ሲመለስ ሕዝቡ ሁሉ ዘንባባ ይዘውና በሚያልፍበት ሁሉ ልብሳቸውን እያነጠፉ በሆታና በዕልልታ ተቀበሉት። አትናቴዎስ ከስደት እንደተመለሰ የአረማዊውን የጁሊያስን አረማዊነት ከማናቸውም መናፍቃን ይልቅ የከፋ

መሆኑን በመግለጽ ንጉሠ ነገሥቱን ይቃወም ጀመር። ንጉሡ ጁሊያስም አትናቴዎስ ለሚከተለው ዓላማና እምነት አጅግ አደገኛ መሆኑን በመረዳቱ አትናቴዎስን ከመንበሩ ተነሥቶ እንዲሰደድ አደረገው። አትናቴዎስ በዚህ ጊዜ ተሰዶ በታሕታይ ግብጽ ወደሚገኘው ቲሻይዳ ገዳም ገባ። ይህም የአትናቴዎስ 4ኛው ስደት ነበር። ጁሊያስ እስከሞተበት እስከ ጸደይ 363 ዓ. ም. ድረስና ኦርቶዶክሳዊ የነበረው ኢዮቢያኖስ (Jovian) እስከ ነገሠ ድረስ በዚያ ቆየ።¹ (Jovian) ኢዮቢያኖስ እንደነገሠ አትናቴዎስ በ363 ዓ. ም. ከስደት ተመልሶ መንበረ ሊቀ ጳጳስናውን እንደገና ያዘ። በ364 ዓ. ም. Jovian (ኢዮቢያኖስ) በድንገት ከዚህ ዓለም በሞት ስለ ተለየ፣ Valentinian (ዋሌንቲንያን) እና Valens (ዋሌንስ) የሚባሉ ሁለት ወንድሞቹ ግዛቱን ተከፋፍለው ይገዙ ጀመር። ሁለቱ ወንድማማቾች በእምነት የተለያዩ ነበር። የምዕራቡ ክፍል ገዢ የነበረው ዋሌንቲንያን ኦርቶዶክስ (የኒቅያን ጉባኤ ደጋፊ) ሲሆን፣ የምሥራቁን ክፍል ይገዛ የነበረው ዋሌንስ ግን አርዮሳዊ ነበር። ዋሌንስ (Valens) አርዮሳውያን ያልሆኑትን ሁሉ በጥቁር ዓይን ነበር የሚመለከታቸው። ስለዚህም በ367 ዓ. ም. ላይ በአርዮሳዊው ንጉሥ በቆስጣንዲያስ የተጋዙትና በኋላ በአረማዊው በዩልዮስ የተለቀቁት ሁሉ እንደገና ወደ ስደት እንዲሄዱ አዋጅ አወጀ። ስለዚህ አትናቴዎስ ለአምስተኛ ጊዜ ወደ ግዞት ሄደ። አትናቴዎስ ይህን የሰደት ጊዜ ያሳለፈው በአባቱ መቃብር ቤት ነው። ሆኖም Valens በእስክንድርያና በመላው ግብጽ የነበሩት ኦርቶዶክሳውያን ለአትናቴዎስ የነበራቸውን ፍቅርና ክብር ተመልክቶ አትናቴዎስ ከግዞት ወደ መንበሩ እንዲመለስ አደረገ።² ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ቅዱስ አትናቴዎስ ምእመናንን እያገለገለና ቤተ ክርስቲያንን እየመራ በ75 ዓመቱ ግንቦት 7 ቀን 373 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ።

አትናቴዎስ በእስክንድርያ መንበረ ጳጳስና በፓትርያርክነት የቆየው ለ46 ዓመታት ቢሆንም፣ 15ቱን ዓመታት ያሳለፈው

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, pp. 635-637.
² Ibid. p. 635.

¹ Vasiliev, A. A., History of the Byzantine Empire, vol. I, p. 67.
² Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 888; Vasiliev, A. A., History of the Byzantine Empire, vol. I, p. 78.

በግዞትና በስደት ነበር። አትናቴዎስ ከዕድሜው አብዛኛውን ዘመን ያሳለፈው ከአርዮሳውያን ጋር በመታገልና በመዋጋት ነበር። አንድ ታሪክ ጸሐፊ እንደ ጻፈው «ሙሴ ለእስራኤል ሕዝብ ምድረ ርስትን ለማውረስ የጀመረውን ትግባር ከግቡ ሳያደርስ እንደ ተጠራ፤ አትናቴዎስም ከአርዮሳውያን ጋር ያደርግ የነበረውን ትግል ሳይጨርስ ነው የተጠራው።»¹

II. 2ኛው ዓለም-አቀፍ የቅስጥንጥንያ ሲኖዶስ (ጉባኤ) 381 ዓ. ም.

በምሥጢረ ሥላሴ ደግማ (ትምህርት) ላይ በአርዮስ እንዲሁም በተከተሮቹ በአርዮሳውያንና በመንፈቀ-አርዮሳውያን ስለ እግዚአብሔር ወልድ የተነሣው የክሕደት ትምህርትና በዚህ ምክንያት የተነሣው ውዝግብ ታላቁ አባት አትናቴዎስ እስከ ሞተ ደረሰና ከሞተም በኋላ ሊበርድ አልቻለም። ችግሩን አብዛኛውን ጊዜ ያባባሱት በየጊዜው የተነሡት ነገሥታት በሃይማኖት ጉዳይ ጣልቃ እየገቡና ጠቡን እያባባሱት ነው። አርዮሳውያን እርስ በርሳቸው በመከፋፈላቸው እነሱ እጅግ ተዳክመው የኒቅያ ጉባኤ ደጋፊዎች መበርታትና መስፋፋት ጀምረው ነበር። የእንዚናዙ ኤጲስቆጶስ የነበረው በኋላ ግን የቅስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳስ የሆነው ነባቤ መለኮት (የነገረ መለኮት ሊቅ) ጎርጎርዮስ አርዮሳውያንን በመቃወምና ስለ ክርስቶስ አምላክነት በመደገፍና በመታገል የታወቀ ነበር። ስለዚህ በጎርጎርዮስ ዘእንዚናዙ ኃይልና ትምህርት የአርዮሳውያን ኃይል በመካከለኛው ምሥራቅ ቀንሶ ነበር። በተለይም የኦርቶዶክስ እምነት (የኒቅያ ጉባኤ ውሳኔ) ደጋፊ የነበረው ታላቁ ቀዳማዊ ቴዎዶስዮስ የሮም መንግሥት ንጉሠ ነገሥት (379-395) በመሆን ወደ አዲሲቱ መናገሻ ከተማ ቅስጥንጥንያ ገብቶ አልጋውን እንደወረሰ በቅስጥንጥንያና በአካባቢዋ ባሉት አብያተ ክርስቲያናት የነበሩትን አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያንን ኤጲስቆጶስና ካህናት ከየቤተ ክርስቲያኑ አስወገደ። የቅስጥንጥንያ ፓትርያርክ የነበረውን

መንፈቀ-አርዮሳዊ ዲሞፊሎስንም በአርዮሳዊ ክሕደቱ ስለጸና ተወግዶ በእርሱ ፈንታ ዝነኛው ነባቤ መለኮት (የነገረ መለኮት ሊቅ) ጎርጎርዮስ ዘእንዚናዙ ፓትርያርክ ሆኖ ተሾመ። አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያን በታላቁ ቴዎዶስዮስ ቀዳማዊ ዘመነ መንግሥት ተንሰራፈው ከነበሩበት ከመካከለኛው ምሥራቅ ጨርሰው ባይጠፉም ቁጥራቸው እጅግ ቀንሶ ታይቷል።

ታላቁ ቴዎዶስዮስ ቀዳማዊ በቤተ ክርስቲያንና በአጠቃላይ በመንግሥቱ ሰላም፤ አንድነትና ኅብረት እንዲሰፍኑ በቤተ ክርስቲያን ውስጥ የነበሩትን የተለያዩ የእምነት ችግሮችን ለማስወገድ በቅስጥንጥንያ ከተማ በግንቦት ወር 381 ዓ. ም. 2ኛውን ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ ጠራ። በዚህ ጉባኤ ላይ 150 የሚሆኑ ጳጳሳት ተሰብስበው ነበር። 36 የሚሆኑ መንፈቀ-አርዮሳውያን ኤጲስቆጶስነት ነበሩ፤ ነገር ግን ቁጥራቸው አናሳ መሆናቸውን አይተው ከጉባኤው ወጥተው ሄደዋል። በዚህ ጉባኤ ላይ የላቲን (የሮም) ቤተ ክርስቲያን መልእክተኞች ሊገኙ አልቻሉም። ይህን ጉባኤ አራት የተላያዩ አባቶች በሊቀ መንበርነት መርተዋል። የመጀመሪያው ሊቀ መንበር የአንጾኪያው ሊቀ ጳጳስ መላትዮስ ነበር። እርሱ ወዲያውኑ ስለሞተ፤ ታላቁ አባት ጎርጎርዮስ ዘእንዚናዙ ሊቀ መንበር እንዲሆን ተመረጠ። ነገር ግን ጎርጎርዮስ የቅስጥንጥንያ ፓትርያርክ እንዲሆን የመረጠው ይህ ጉባኤ በመጀመሪያው ስብሰባው ነበር። ቅዱስ ጎርጎርዮስ የጉባኤውን የመክፈቻ ሥነ ሥርዓትና ጥቂት ስብሰባዎችንም በሊቀ መንበርነት ከመራ በኋላ፤ የግብጽና የመቄዶንያ ጳጳሳት ዘግይተው እንደደረሱ፤ የጎርጎርዮስን ለቅስጥንትን ፓትርያርክነት መመረጥ ተቃወሙ። ይህንንም የተቃወሙት በኒቅያ ጉባኤ በ15ኛው ቀኖና መሠረት አንድ ኤጲስቆጶስ ከአንድ ሀገረ ስብከት ወደ ሌላ መዛወር ክልክል መሆኑን ስለሚያዝ ነበር። ቅዱስ ጎርጎርዮስም የተቃውሞውን ትክክለኛነት አምኖ የፓትርያርክነቱን ሥልጣን ያለ ማነገራገር ለቀቀ። የጉባኤውንም ሊቀ መንበርነት ተወ።¹ በምትኩም ኔክታርዮስ ፓትርያርክ ሆኖ ተሾመ፤ ኔክታርዮስም ሊቀ መንበር ሆነ።

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 888.

¹ Konidaris, J. I., General Church History, pp. 296-297.

ኔክታርዮስ ደግሞ ሊቀ መንበርነቱን ሲተው ዘአልቦ ጥሪት (ምንም ሀብት የሌለው) የሚባለው የእስክንድርያው ፓትርያርክ ጢሞቴዎስ የጉባኤው ሊቀ መንበር ሆነ። በእስክንድርያው ፓትርያርክ ፋንታ የቀስጥንጥንያው ፓትርያርክ የጉባኤው ሊቀ መንበር የሆነበት ምክንያት ቀስጥንጥንያ በሮም ፋንታ «አዲስቷ ሮም» በመባል መናገሻ ከተማ ስለሆነች የቀሥጥንጥንያው ፓትርያርክ ከሮሙ ፖፕ ቀጥሎ አንደኛ እንዲሆን የጉባኤው 6ኛ ቀኖና ስለወሰነ ነው።¹ በዚህ ጉባኤ ላይ የሚከተሉት ሦስት ክሕደቶች ተነሥተው ውሳኔ ተሰጥቶባቸዋል፡-

1. የመቅዶንዮስና የአጽራረ መንፈስ ቅዱስ (Pneumatichi) የክሕደት ትምህርት፤
2. የአቡሊናርዮስ የክሕደት ትምህርት፤
3. በኒቅያ ጉባኤ በተዘጋጀው የሃይማኖት 7 ቀኖናዎች ላይ ሌሎች 5 ቀኖናዎችን በጉባኤ ወስኖ ለማዘጋጀት።

1. የመቅዶንዮስ ወይም የአጽራረ መንፈስ ቅዱስ ትምህርት

መቅዶንዮስ የተባለው መናፍቅ ከቅድስት ሥላሴ ከሦስቱ አካላት አንዱ የሆነው መንፈስ ቅዱስ ሕጽጽ (ከአብና ከወልድ በታች) ነው፤ ፍጡርም ነው፤ ከአብና ከወልድ ጋር በመለኮት አንድ አይደለም። መንፈስ ቅዱስ በወልድ የተፈጠረ በመሆኑ ከአብና ከወልድ ያነሰ (ሕጽጽ) ነው፤ የሚል የክሕደት ትምህርት መጀመሪያ በቀስጥንጥንያና በአካባቢዋ እየተዘዋወረ በማስተማሩ ቤተ ክርስቲያን እጅግ ታውካ ነበር። መቅዶንዮስ የመንፈቀ-አርዮሳውያን ወገን ነው። ቀስጥንጥንያና መካከለኛው ምሥራቅ በአርዮሳውያንና በመንፈቀ-አርዮሳውያን በተጥለቀለቁበት ጊዜ መቅዶንዮስ ሁለት ጊዜ የቀስጥንጥንያ ፓትርያርክ ሆኖ ተሾሞአል። መጀመሪያ ከ342-346 ዓ. ም. ፓትርያርክ ሆኖ ሳለ፤ በአርዮሳውያን ተወግዶ እንደገና ከ351-360 ዓ. ም. በመንፈቀ አርዮሳውያን ተሾሞ ነበር።

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 639.

የመቅዶንዮስ ስለ መንፈስ ቅዱስ ያስተማረው የክሕደት ትምህርት ቀደም ብሎ በ362 ዓ. ም. በፓትርያርክ አትናቴዎስ ሊቀ መንበርነት በእስክንድርያ በተሰበሰበው ጉባኤ ተወግዷል። በድጋሚ በ375 ዓ. ም. በሮም ጉባኤ ተወግዷል። ይህ ጉዳይ ለ2ኛው የቀስጥንጥንያ ጉባኤ በቀረበ ጊዜ ለዚህ ትምህርት ከቅዱሳት መጻሕፍት የቀረበ ማስረጃ አለመኖሩን ተረድቶና ስለ ሦስቱ አካላት አብ፤ ወልድ መንፈስ ቅዱስ እኩልነትና አንድ አምላክነት በቅዱሳት መጻሕፍት ብዙ መረጃዎች መኖራቸውን በመረዳት የመቅዶንዮስን ትምህርት በአንድ ድምፅ አውግዞታል።

2. አቡሊናርዮስና የክሕደት ትምህርቱ

አቡሊናርዮስ (Apolinarius) የእስክንድርያ ተወላጅ ሲሆን፤ ያደገው ግን አባቱ ካህን ሆኖ ያገለግልበት በነበረው በታናሹ እስያ በላኦዶቅያ ነበር። አቡሊናርዮስ በጥንት የግሪክ ስነ ጥበብና ፍልስፍና እጅግ የተማረና በክርስትና ሕይወቱም በጣም መንፈሳዊ ሰው እንደነበር ይነገርለታል። አቡሊናርዮስ የስሕተት ትምህርቱን ማስተማር ከመጀመሩ በፊት የቅዱስ አትናቴዎስ የቅርብ ወዳጅ ነበር። የስሕተት ትምህርቱን ግን ማስተማር የጀመረው ከአትናቴዎስ ሞት በኋላ ነው። እንደ ቅዱስ አትናቴዎስ ሁሉ አቡሊናርዮስም የክርስቶስን ፍጹም አምላክነትና በባሕርዩም ከአብ ጋር አንድ መሆኑን ፈጽሞ ያምንና ያስተምር ነበር። አቡሊናርዮስ በመንፈሳዊ ሕይወቱ እጅግ የተከበረና በምሥጢረ ሥላሴ ትምህርቱም ፍጹም አርቶዶክሳዊ ስለነበረ፤ በትንሽዋ እስያ ውስጥ የምትገኝ የላኦዶቅያ ኤጲስቆጶስ ሆኖ ተሾሞ ነበር።

የአቡሊናርዮስ የኑፋቂ ትምህርት

በኒቅያ ጉባኤ ጊዜና ከዚያም ወዲህ የነበረውን የምሥጢረ ሥላሴን ውይይትና ክርክር ወደ ምሥጢረ ሥጋዊ ክርክር ያስገባው አቡሊናርዮስ ነበር። አቡሊናርዮስ እንዳስተማረው በምሥጢረ ሥጋዊ አምላክ ሰው በሆነ ጊዜ የተዋሐደው ሥጋን ብቻ እንጂ ነባቢት፤ ለባዊትና ሕያዊት ነፍስን አልተዋሐደም። በለባዊትና ሕያዊት ነፍስ

ፋንታ መለኮት እንደ ነፍስ ሆነው። «ሀየንተ ነፍሱ ኮኖ መለኮቱ» ብሎ ያስተምር ጀመር።¹ አቡሊናርዮስ ለትምህርቱ አስረጅ አድርጎ የወሰደው ዮሐንስ በወንጌሉ «ቃል ሥጋ ኮነ» (ቃል ሥጋ ሆነ)² ያለውን ነው። በእርሱ አስተሳሰብ ዮሐንስ «መለኮት ሥጋን ብቻ እንጂ ነፍስን አልተዋሐደም» ያለ መስሎት ነበር። ሐዋርያው ግን «ቃል ሥጋ ኮነ» ማለቱ የእግዚአብሔር ቃል ወልድ ሥጋንም ነፍስንም ተዋሐደ ማለቱ እንጂ ሥጋን ብቻ ተዋሐደ ማለቱ አይደለም። በቅዱሳት መጻሕፍት በብዙ ቦታ «ሰው» ለማለት «ሥጋ» ይባላል። በነቢዩ ኢዩሌል 2:28 «በሥጋ ሁሉ ላይ መንፈሴን እልካለሁ» ሲል «በሰው ሁሉ ላይ» ማለቱ እንጂ በደረቅ ወይም በበድን ሥጋ ላይ ብቻ ማለቱ አይደለም።³ የአቡሊናርዮስን ትምህርት አጥብቀው ከተቃወሙት አንዱ ታላቁ የነገረ መለኮት ሊቅ ነባቤ መለኮት ጎርጎርዮስ ዘእንዚናዙ ነበር። በምሥጢረ ሥጋዊ ትምህርት መለኮት ሥጋንም ነፍስንም ተዋሐደ ሥጋንም ነፍስንም አዳነ ነው የሚባለው። ነፍስን አልተዋሐደም ከተባለ፣ በትክክል ቅዱስ ጎርጎርዮስ እንደሚለው «እንተ ኢነሥኦ ኢድኅነት፤» ማለት «እግዚአብሔር ወልድ ያልነሳት ወይም ያልተዋሐዳት ክፍል ካለች ያቺ አልዳነችም» ማለት ነው። እግዚአብሔር ወልድ ሰውን ያዳነው በከፊል ሳይሆን ሙሉ ሰውነቱን ተዋሐደ ነው። ቅዱስ ጎርጎርዮስ ዘእንዚናዙ «እግዚአብሔር ወልድ ነፍስን ካልነሳ የሰው ሥጋው ብቻ እንጂ ነፍሱ አልዳነም ማለት ነዋ!» ብሎ ሲጠይቀው አቡሊናርዮስ መልስ አላገኘም።

የአቡሊናርዮስ የስሕተት ትምህርት መጀመሪያ በ362 ዓ. ም. በእስክንድርያ አህጉራዊ ሲኖዶስ ሁለተኛው በ379 ዓ. ም. በአንጾኪያ አህጉራዊ ሲኖዶስ ተወገዘ፤ እንዲሁም በሮም አህጉራዊ ሲኖዶስ በ377 እና በ378 ዓ. ም. ተወግዷል። በመጨረሻም ባሁኑ በ2ኛው በቡስጥንጥንያ ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ በ381 ዓ. ም. ተወገዘ። አቡሊናርዮስ በ390 ዓ. ም. ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ።⁴ ሆኖም

¹ Konidaris, J. I., op. cit., pp. 301-302.

² ዮሐ. 1:14።

³ 1ዮሐ. 4:2፣ 1ጢሞ. 3:16።

⁴ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 711.

የእርሱ ትምህርት በፊትም ሆነ በኋላ ብዙ ተከታይ አልነበረውም። አንዳንድ ምሁራን የአውጣኪ ትምህርት ከአቡሊናርዮስ ትምህርት የተወረሰ ነው ይላሉ።

ይህ 2ኛው የቡስጥንጥንያ ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ (ጉባኤ) ከመቅደንዮስና ከአቡሊናርዮስ ሌላ አርዮሳውያንና መንፈቀ-አርዮሳውያንን እንዲሁም ሰባልዮሳውያንን አውግዞአል። እንዲሁም በኒቅያ ጉባኤ የጸደቀውን ባለ 7 አንቀጽ የሃይማኖት ጸሎት (መግለጫ) በማሻሻልና አንዳንድ ሐረጎችን በመጨመር እንደገና አጽድቆ፣ በተጨማሪ ስለ ተሰበሰቡበት ዋና ጉዳይ ስለ መንፈስ ቅዱስና ስለሌሎች ጉዳዮች 5 አንቀጾች ጨምሮ አቅርቧል። ይህ የኒቅያ-ቡስጥንጥንያ የሃይማኖት መግለጫ (ቃል ሃይማኖት) እስከ ዛሬ ድረስ በኦርቶዶክስና በብዙ ሌሎች አብያተ ክርስቲያናት ዘንድ ተጠብቆ ይኖራል። ከብዙ ዓመታት በኋላ ግን የካቶሊክ ቤተ ክርስቲያን ስለ መንፈስ ቅዱስ በሚናገረው አንቀጽ «ዘሠረጸ እምአብ» በሚለው ላይ «ወእምወልድ» (Filioque) የሚል ጨምራብታለች። ይህ የሆነው የሮም ፖፖች አባገነን ሆነው ራሳቸውን ከአውሮፓ ነገሥታት በላይ አድርገው በመቀጠር ከሁሉ በላይ ሆነው በሚታዩበት በ12ኛው ምእት ዓመት ላይ ነበር። ይህ የሲኖዶሱን ቀኖና የሚያፈርስ ስለሆነ ተቀባይነት ሊኖረው አይችልም። በኒቅያ የሃይማኖት ጸሎት (መግለጫ) ላይ በቡስጥንጥንያ ጉባኤ የታከሉት 5ቱ አንቀጾች የሚከተሉት ናቸው፡-

1. ጌታ አዳኝ በሚሆን ከአብ በሠረፀ በመንፈስ ቅዱስ እናምናለን፤ ከአብ ከወልድ ጋር እንሰግድለትና እናመለግነውም ዘንድ በነቢያት የተነገረ።
2. በሁሉ ባለች በሐዋርያት ጉባኤ ባንዲት ቅድስት ቤተ ክርስቲያን እናምናለን።
3. ለኃጢአት ማስተሥርያ ባንዲት ጥምቀት እናምናለን።
4. የሙታንንም መነሣት ተስፋ እናደርጋለን።
5. የሚመጣውንም ሕይወት እንጠባበቃለን፤ ለዘለዓለሙ አሜን።

የቀስጥንጥንያው ጉባኤ ከዚህ በላይ ከተጨመሩት 5 አንቀጾች በላይ ባለፉት 7ቱ የኒቅያ ጉባኤ አንቀጾች ውስጥ አንዳንድ ሐረጎችን ጨምሯል። እነዚህም የሚከተሉት ናቸው፡- 1ኛ/ «በመንፈስ ቅዱስ ከቅድስት ድንግል ማርያም»፤ 2ኛ/ «በጴጤናዊው በጲላጦስ ዘመን ስለ እኛ የተሰቀለ ... የተቀበረ»፤ 3ኛ/ «በቅዱሳት መጻሕፍት እንደተጻፈ በክብር»፤ 4ኛ/ «በአባቱም ቀኝ ተቀመጠ»፤ 5ኛ/ «ለመንግሥቱም ፍጻሜ የለውም»።

3. የኒቅያ-ቀስጥንጥንያ የሃይማኖት መግለጫ (ጸሎት)

የሚከተለው ነው፡-

1. ሁሉን በያዘ፣ ሰማይንና ምድርን፣ የሚታየውንና የማይታየውን በፈጠረ በአንድ አምላክ በእግዚአብሔር አብ እናምናለን።
2. ዓለም ሳይፈጠር ከእርሱ በተወለደ፣ የአብ አንድ ልጁ በሚሆን በአንድ ጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ እናምናለን። ክብርሃን የተገኘ ብርሃን፣ ከእውነተኛ አምላክ የተገኘ አምላክ፣ የተወለደ እንጂ ያልተፈጠረ፣ በመለኮቱ ከአብ ጋር አንድ የሚሆን፣ ሁሉ በእርሱ የሆነ¹ በሰማይም በምድርም።
3. ስለ እኛ ስለ ሰዎች እኛን ለማዳን ከሰማይ የወረደ፣ ሥጋ የሆነ፣ በመንፈስ ቅዱስ ከቅድስት ድንግል ማርያም ሰው የሆነ፤
4. ሰው ሆኖም በጴጤናዊው በጲላጦስ ዘመን ስለ እኛ ተሰቀለ፣ ታመመ፣ ሞተ፤² ተቀበረ፤
5. በሦስተኛውም ቀን ከሙታን ተለይቶ ተነሣ።

¹ «ሁሉ በእርሱ የተፈጠረ» ማለት ነው።

² «ሞተ» የሚል በግሪኩም በእንግሊዝኛውም ትርጉም የለም፤ ሆኖም

Παθοντα የሚለው የግሪኩ ቃል «ሐመ ወሞተ» የሚሉትን ሁለቱን ቃላት በውስጡ የያዘ ስለሆነ «ሞተ» የሚለው ቃል መጨመሩ ትክክል ነው።

6. በቅዱሳት መጻሕፍት እንደተጻፈ በክብር ወደ ሰማይ ዐረገ፤ በአባቱም ቀኝ ተቀመጠ፤ ለመንግሥቱም ፍጻሜ የለውም።
7. በሕያዋንና በሙታን ይፈርድ ዘንድ ዳግመኛ ይመጣል።
8. ጌታ አዳኝ በሚሆን ከአብ በሠረፀ በመንፈስ ቅዱስ እናምናለን፤ ከአብ ከወልድ ጋር እንሰግድለትና እናመሰግነውም ዘንድ በነቢያት የተነገረ።
9. በሁሉ ባለች በሐዋርያት ጉባኤ ባንዲት ቅድስት ቤተ ክርስቲያን እናምናለን።
10. ለኃጢአት ማስተሥረድ ባንዲት ጥምቀት እናምናለን።
11. የሙታንንም መነሣት ተስፋ እናደርጋለን።
12. የሚመጣውንም ሕይወት እንጠባበቃለን፤ ለዘላለሙ አሜን።

ማሳሰቢያ፡- "Ομοουσιος τω πατρι" የሚለው የግሪኩ ቃል በግእዝ የተተረጎመው «ዘፅሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» ተብሎ ሲሆን፣ በአማርኛው በነጠላ ትርጉም «በመለኮቱ ከአብ ጋር የሚተካክል» ተብሎ ነው የተተረጎመው። የግሪኩ ቃል የሚገልጠው «በመለኮቱ ከአብ ጋር አንድ የሚሆን» ማለትን ነው። «የሚተካክል» የሚለው ግን የግሪኩንም ሆነ የግእዙን ቃል እይመስልም። እንደውም «መተካክል» የሚለው ቃል «መመሳሰልን» ነው እንጂ አንድነትን አይገልጥም። ይህ ደግሞ የመንፈቀ-አርዮሳውያንን ሀሳብ ስለሚመስል የኢትዮጵያ ሊቃውንት የአማርኛውን ትርጉም እንደገና ሊያስቡበት ይገባል። በእርግጥ «ዐረዩ» «ተካክለ» ማለት ነው። አለቃ ኪዳነ ወልድ እንደሚሉት በሌላ መንገድ ደግሞ «ዐረዩ» «አንድ ሆነ» ይሆናል፤ ለምሳሌ «ወምስለ ብሉይ ኢይዔሪ» (ከአሮጌው ጋር አንድ አይሆንም፤)¹ ይላል። እንዲሁም መዝሙረ ዳዊት «እስመ ተማከሩ ኅቡረ

¹ ሉቃ. 5:36።

ወወረደ» (አንድ ሆነው በአንድነት ተማክረዋልና!)¹ ይላል። ስለዚህ «ዘዕሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» የሚለው «በመለኮቱ ከአብ ጋር አንድ የሚሆን» ተብሎ መተርጉም አለበት። «በመለኮቱ ከአብ ጋር የሚተካክል» ከተባለ ግን ይህ መንፈቀ-አርዮሳዊ አነጋገር ይሆናል፤ ምክንያቱም «መንፈቀ-አርዮሳውያን ወልድ ከአብ ጋር በመለኮት ይመሳሰላል እንጂ አንድ አይደለም» ነው የሚሉት። ሃይማኖተ አበውን የተረጉሙ አባቶች «ወረደ» ወይም «ዕሩይ» የሚለውን «አንድ የሆነ» ብለው ነው የተረጉሙት፤ ለምሳሌ 1ኛ/ «ወውእቱ ዕሩይ ምስሌሁ በመለኮት» የሚለውን ሲተረጉሙ «እርሱም በመለኮት ከአብ ጋር አንድ ነው።»² 2ኛ/ እንዲሁም «ነአምን በሥላሴ ዕሩይ በመለኮት» ሲተረጉሙ «በመለኮት አንድ በሚሆን በሥላሴ እናምናለን።»³ 3ኛ/ «ወበከመ ወልድ ዕሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» ሲተረጉሙ «ወልድ በባሕርዩ ከአብ ጋር አንድ እንደ ሆነ»⁴ ይላል። እንዲሁም የቅዳሴው የአንድምታ ትርጉም «ዘዕሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» የሚለውን የተረጉሙት ሊቅ «ከአብ ጋር በመለኮቱ አንድ የሚሆን» ብለው ነው።⁵ እንግዲህ «ዘዕሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» የሚለው «ከአብ ጋር በመለኮቱ አንድ የሚሆን» ተብሎ ከተተረጎመ ምንም የእምነት ጉድለት ወይም ስሕተት አይኖረውም። አቡነ ጎርጎርዮስ «ዘዕሩይ ምስለ አብ በመለኮቱ» የሚለውን «ዘዕሩይ» «የሚተካክል» ተብሎ እንዳይተረጎም ብለው «ዘዋሕድ ምስለ አብ በመለኮቱ» ብለው አርመዉታል።⁶ ነገሩ ጥሩ ነው፤ ነገር ግን «ዘዕሩይ» የሚለው ቃል የወጣበት «ወረደ» የሚለው ግሥ ከላይ እንደተገለጸው «አንድ ሆነ» ስለሚልም «ዘዕሩይ» የሚለው ግእዙ ባይለወጥ ጥሩ ይመስለኛል። መስተካከል

¹ መዝሙረ ዳዊት 82(83):5።

² ሃይማኖተ አበው ፲፮ 75 ቁ. 12።

³ ሃይማኖተ አበው ፲፮ 79 ቁ. 2።

⁴ ሃይማኖተ አበው ፲፮ 101 ቁ. 13፤ ፲፮ 149 ቁ. 46/4።

⁵ መጽሐፈ ቅዳሴ፤ ከቀድሞ አባቶች ሲወርድ ሲዋረድ የመጣው ንባቡና ትርጓሜው፤ ትንሣኤ ማሳተሚያ ድርጅት፤ 1988 ዓ.ም. አዲስ አበባ፤ ፲፮ 273.

⁶ አቡነ ጎርጎርዮስ፤ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ፲፮ 114።

ያለበት ግእዙ ሳይሆን የአማርኛው ትርጉም ነው። አባታችን አቡነ ጎርጎርዮስም በዋናው ጸሎተ ሃይማኖት ላይ «ዘዕሩይ» የሚለውን አላረሙትም፤ እንዳለ አስቀምጠዉታል።

III. 3ኛው ዓለም-አቀፍ የኤፌሶን ሲኖዶስ (ጉባኤ) 431

በመካለኛው ምሥራቅ በተለይም በአንጾኪያ በ4ኛው መቶ ዓመት ላይ የአንጾኪያ ትምህርት ቤት መሥራች የነበረው የአርዮስ መምህር ሉቅያኖስ በምሥጢረ ሥላሴ እምነት ላይ ባስተማረው የተሳሳተ ትምህርት መሠረት፤ አርዮስ «ወልድ ፍጡር ነው» «ክርስቶስም እምላክ አይደለም» ብሎ የክሕደት ትምህርት በማስተማሩ መላው የክርስትናው ዓለም ምሥራቁም ምዕራቡም ምን ያህል ታወቅ እንደ ነበር ባለፈው ምእራፍ ላይ አይተናል። አሁን ደግሞ በዚሁ በመካከለኛው ምሥራቅ በተለይም በአንጾኪያ የተጠነሰሰው በምሥጢረ ሥጋዊ ላይ የክሕደት ትምህርት ተጀምሮ ቤተ ክርስቲያን በመታወኗ 3ኛው ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ (ጉባኤ) በ431 ዓ. ም. በኤፌሶን ከተማ ተደረገ። የጉባኤው አባላት በሚከተሉት ዋና ዋና ጉዳዮች ላይ ተነጋግረው ውሳኔዎችን አሳልፈዋል፡-

1. ስለ ክርስቶስና ስለ ድንግል ማርያም ያስተማረው የንስጥሮስ ክሕደት፤
2. የአዳም ኃጢአትና በለዎች ላይ ስላለው ጠንቅ የበላግዮስ ክሕደት፤

1. የንስጥሮስ ክሕደትና በዚህ ምክንያት የተነሣው ውዝግብ

ንስጥሮስ በአንጾኪያ አጠገብ በሚገኝ ኤፍፕሬፕዮስ በሚባል ገዳም በምንኩስና ይኖር ነበር። በዚያው በአንጾኪያ ገዳም ሳለ ዲቄናና ቅስና ተቀብሏል። ንስጥሮስ እጅግ መንፈሳዊ ከመሆኑም በላይ አሳማኝ፤ ንግግር ዐዋቂና ታዋቂ ጸሐፊም ነበር። ለእምነቱም ቀናተኛ ነበር። ነገር ግን ችኩል፤ ግብዝና ግድየለሽ ሰው ነበር።

ከፍተኛ የነገረ መለኮት ትምህርት የተማረው በዚያው በአንጻሪያ ከፍተኛ ትምህርት ቤት ነው። መምህሩም የታወቀው የሞብሱኤስቲያ ኤጲስቆጶስ ቴዎድሮስ ነው።¹ የዚሁ የአንጻሪያ ትምህርት ቤት መምህር የነበረው የጦርሴስ ኤጲስቆጶስ ዲዮዶሩስም መምህሩ እንደነበር ይነገራል።² የሞብሱኤስቲያው ቴዎድሮስ (Theodore of Mopsuestia) የጦርሴስ ኤጲስቆጶስ ዲዮዶሩስ (Diodorus of Tarsus) በምሥጢረ ሥጋዊ ትምህርታቸው ክርስቶስ ሁለት አካልና ሁለት ባሕርይ እንዳለው በትምህርት ቤቱ ውስጥ ያስተምሩ ነበር። በተለይ የሞብሱኤስቲያው ቴዎድሮስ በምሥጢረ ሥላሴ ትምህርቱ ክርስቶስን ከሁለት ከፍሎ ክርስቶስ ወልደ ዳዊትና ወልደ እግዚአብሔር ይባላል ብሎ ያስተምር ነበር። ይህንም ሲያብራራ ከማርያም የተወለደው ወልደ ዳዊት ሲባል፣ ከእግዚአብሔር አብ ቅድመ ዓለም የተወለደው ደግሞ ወልደ እግዚአብሔር ወይም የእግዚአብሔር ቃል ይባላል። በእርሱ አነጋገር ወልደ ዳዊት ክርስቶስ በዮርዳኖስ በተጠመቀ ጊዜ የእግዚአብሔር ቃል በወልደ ዳዊት ላይ አደረበት በማለት የጎድረትን ትምህርት ያስተምር ነበር እንጂ በድንግል ማገፀን ቃል ከሥጋ ጋር ተዋሐደ የሚለውን የኦርቶዶክስን ትምህርት አይቀበልም ነበር። ከጥምቀት በኋላ ግን «ጌታ የምወደው ልጄ ይህ ነው» ካለ በኋላ በልዩ አኳኋን ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅነትን በጸጋ ስላገኘ የእግዚአብሔር ልጅ ሊባል ይችላል ያውም በጸጋ።

ስለዚህ ንስጥሮስ በአንጻሪያ የነበሩትን መምህራኑን በመከተል የሚከተሉትን ሁለት ታላላቅ የክሕደት ትምህርቶችን ተቀብሎ ይኖር ነበር። 1ኛ/ ክርስቶስ ሁለት አካልና ሁለት ባሕርይ አለው የሚለው ነው። ከዚህም ሌላ ክርስቶስን ፍጹም ሰው እንጂ ፍጹም አምላክ ብሎ አይቀበልም ነበር። 2ኛ/ ስለ እመቤታችን ቅድስት ድንግል ማርያም ደግሞ ታላቅ የክሕደት ትምህርት ነበረው፤ ይኸውም እመቤታችን ሰውን እንጂ አምላክን አልወለደችም፤ አምላክ

ከሰው ሊወለድ አይችልምና፤ አምላክ ከሥጋዋ ሥጋ ከነፍሷ ነፍስ ነሥቶ ተወለደ ማለት በንስጥሮስ አስተሳሰብ ስሕተት ነው። ስለዚህ በንስጥሮስ አነጋገር ማርያም «ወላዲተ ሰብእ» እንጂ «ወላዲተ አምላክ» ልትባል አይገባም። በኋላ ግን ንስጥሮስ የተመለሰ መስሎ ለመታየት እመቤታችንን «ወላዲተ ክርስቶስ» ማለት ጀምሮ ነበር። ይህንም ያለው በእርሱ አስተሳሰብ ክርስቶስ «ፍጹም አምላክ» ሳይሆን «ፍጹም ሰው» ብቻ ስለሆነ፣ «ፍጹም ሰው የሆነ የክርስቶስ እናት» ማለቱ ነበር።

ከ425-427 ዓ. ም. የቀስጥንጥንያ ሊቀ ጳጳስ (ፓትርያርክ) የነበረው ሱስንዮስ በ428 ዓ. ም. ከሞተ በኋላ ንስጥሮስ በእርሱ ቦታ ተሾሞ የቀስጥንጥንያ ፓትርያርክ ሆነ። ንስጥሮስ ከላይ የተገለጹትን የክሕደት ትምህርቶች በይፋ ለማስተማር የጀመረው የቀስጥንጥንያ ፓርያርክ ሆኖ ከተሾመ በኋላ ነው። የእርሱን የክሕደት ትምህርት የሚቃወሙ ሰዎች በበዙበት ይህን ለማድረግ የቻለው ንጉሠ ነገሥቱ ዳግማዊ ቴዎዶስዮስ ወዳጁ ስለነበረ በእሱ ተማምኖ ሳይሆን አይቀርም ይባላል። ንጉሠ ነገሥቱ ባለበት በሹመት በዓሉ ላይ ለንጉሠ ነገሥቱ በአደረገው ንግግር፡ «ንጉሥ ሆይ! ከመናፍቃን የነጻች አገር ስጠኝ። እኔም መንግሥተ ሰማይን እስጥሃለሁ። መናፍቃንን ለማጥፋት እርዳኝ። እኔም ፋርሶችን ለመውጋት እረዳሃለሁ።» በማለት ንጉሠ ነገሥቱን አሞክሷል።

ንስጥሮስ የቀስጥንጥንያን መንበር ከያዘ ከጥቂት ጊዜ በኋላ ከአንጻሪያ ይዞት የመጣው አናስታሲዮስ የተባለው አቡነ-ቀሲሱ በቤተ ክርስቲያን በሚያስተምርበት ጊዜ ክርስቶስ ሁለት ባሕርይ እንዳለውና እመቤታችንን ቅድስት ማርያምን «ወላዲተ አምላክ» ማለት አይገባም ብሎ ገልጦ በድፍረት በማስተማሩ ምእመናን ሁሉ እጅግ ተደናገጡ። ወደ ፓትርያርኩ ወደ ንስጥሮስም ሄደው፣ «በቤተ ክርስቲያናችን ከዚህ በፊት ያልተሰማና የማይታወቅ እንግዳ ትምህርት ተነገረ!» ብለው አቤቱታ ቢያቀርቡ ንስጥሮስ አቤቱታውን ከቁምነገር አልቁጠረውም። እንደውም ይግረማቸው ብሎ ራሱ ንስጥሮስ በቀስጥንጥንያ በነበሩት አብያተ ክርስቲያናት እየዞረ፣ እመቤታችን የወለደችው ሰውን እንጂ አምላክን እንዳልሆነና የወለደችው ክርስቶስም የእግዚአብሔር ልጅነትን ያገኘውና በጸጋ

¹ B. K. Stefanidis, op. cit., p. 215.

² ለቡነ ጎርጎርዮስ ፤ የሸዋ ሊቀ ጳጳስ፤ የቤተ ክርስቲያን ታሪክ በዓለም መድረክ፤ ገጽ 131።

አምላክነትን ያገኘው በጥምቀት ጊዜ ስለሆነ እመቤታችን «ወላዲተ ሰብእ» እንጂ «ወላዲተ አምላክ» አትባልም በማለት በድፍረት ያስተምር ጀመር። በአንድ ወቅት በቤተ ክርስቲያን ሲሰብክ «ማርያም የአምላክ እናት ነች ወይስ አይደለችም» ብላችሁ ትጠይቃላችሁ። ለመሆኑ ለእግዚአብሔር እናት አለው? ይህ ከሆነ ለአማልክቶቻቸው እናቶች በማድረጋቸው ለአሕዛብ ይቅርታ ሊደረግላቸው ይገባል። እንግዲያም ጳውሎስ ስለ መለኮታዊ ክርስቶስ ሲናገር «ለእሱ አባትና እናት የትውልድም ቍጥር የሉትም»¹ በማለቱ ውሸተኛ ነዋ! አይደለም ጌቶቼ! ማርያም አምላክን አልወለደችም። ... ፍጡር ፈጣሪን ሊወልድ አይችልም»² ብሎ በይፋ አስተማረ።

በዚያን ጊዜ ስለ እመቤታችን ቅድስት ድንግል ማርያም የነበረው አክብሮትና ፍቅር እጅግ ታላቅ ስለነበረ ይህ ንስጥሮስ ስለ እመቤታችን ያስተምር የነበረው ትምህርት በእመቤታችን ላይ በድፍረት የተሰነዘረ ስድብ ሆኖ ስለ ተቆጠረ፤ እንዲሁም በክርስቶስ ላይ የተነገረው የክሕደት ትምህርት፤ የሁለት ባሕርይና የኅድረት ትምህርት ከቀድሞ አባቶች ከእነ ቅዱስ አትናቴዎስ ትምህርት እጅግ የተለየ በመሆኑ የቀስጥንጥንያ ማኅበረ ምእመናንን እጅግ አሳዘነ፤ አስቆጣቸውም። ካህናቱና መነኮሳቱም በየመስበኪያ መድረክ ሁሉ ንስጥሮስን በግልጽ ይቃወሙ ጀመር። እንደውም በየመንገዱ ንስጥሮስን ይላደቡ ነበር። ንስጥሮስም ክፉን በክፉ በመመለስ እሱን የሚቀወሙትን ሁሉ የአካል ቅጣትና በእስራት ያሠቃያቸው ነበር።³

ይህ የንስጥሮስ በእመቤታችን ላይ ያስተማረው ትምህርት እመቤታችንን እጅግ በሚያፈቅሩ በግብጽ አያሌ ገዳማት መነኮሳት ዘንድ በተሰማ ጊዜ በመነኮሳቱ ዘንድ ብቻ ሳይሆን በመላው ማኅበረ ምእመናን ዘንድ ታላቅ ቁጣን ፈጠረ።⁴ እጅግ የተማረ፤ ኃይለኛና በቀላሉ የማይበገር መሪ የነበረው የእስክንድርያው ፓትርያርክ ቅዱስ ቂርሎስም ይህን ሁሉ የንስጥሮስን የክሕደት ትምህርት እንደሰማ

¹ ዕብ. 7:3።
² Migne's Patrol. Tom. 48, p. 757ff.; Schaff, Philip, op. cit., vol. III, pp. 717-712.
³ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 720.
⁴ Ibid.

ዘሎ እምሥጢረ ሥጋዊ ክርክርና ጦርነት ውስጥ ገባ። ቂርሎስ በነገረ መለኮት ብቻ ሳይሆን በዓለማዊ ዕውቀትም ማለት በግሪክ ጥበብና ፍልስፍና ከንስጥሮስ እጅግ የላቀ ነበር። ወዲያውኑ በግብጽ ገዳማት ለሚኖሩ መነኮሳት ሁሉ የምሥጢረ ሥጋዊን ትምህርት የያዘና እመቤታችንንም «ወላዲተ አምላክ» ብሎ መጥራት ትክክል መሆኑን የሚገልጥ ረጅም ደብዳቤ ላከ። በሠለስቱ ምእት ውሳኔ መሠረትም በ429 ዓ. ም. የትንሣኤን በዓል ለማስታወቅ ለአብያተ ክርስቲያናት በጻፈው መልእክት ላይ በግልጽ ድንግል ማርያም «ወላዲተ አምላክ» መሆኗን የሚገልጥ ምንባብ ጨምሮ አስተላለፈ። ንስጥሮስም በበኩሉ በፓትርያርክ ቂርሎስ ደብዳቤ ላይ ድንግል ማርያም «ወላዲተ አምላክ» የሚል ምንባብ በማግኘቱ ተናዶ ማርያም «ወላዲተ ሰብእ» እንጂ «ወላዲተ አምላክ» አይደለችም ብሎ ወደ ቂርሎስ ደብዳቤ ጻፈ። በዚያን ጊዜ ቅዱስ ቂርሎስ ይህ የንስጥሮስ አባባል የቤተ ክርስቲያን አባቶች ያላስተማሩትና የመላ ቤተ ክርስቲያንን አንድነት የሚያፋልስ መሆኑን ገልጦ ንስጥሮስ ከስሕተቱ እንዲታረም የምክር ደብዳቤ ጻፈለት። ወዲያውኑ ለንጉሠ ነገሥቱ ለዳግማዊ ቴዎዶስዮስ፤ ለንግሥቷ ለአውዶክስያና ስለ ቤተ ክርስቲያን ጉዳይ ታላቅ ስሜት ለነበራት ለንጉሠ ነገሥቱ እጎት ለፑልኬርያ ስለ ንስጥሮስ የክሕደት ትምህርት ዘርዘሮ ጻፈላቸው። ከዚህ ቀጥሎም ለሮሙ ፖፕ ለክለስቲኖስ፤ በምሥራቅና በምዕራብ ለሚገኙ ጳጳሳት ሁኑ የንስጥሮስ የክሕደት ትምህርት አደገኛ ስለመሆኑ ዘርዘሮ ጻፈላቸው።¹ ንስጥሮስ ግን በንጉሠ ነገሥቱና በንግሥቲቱ ዘንድ የነበረውን ባለሟልነት መከታ በማድረግ ይመስላል የቅዱስ ቂርሎስን ምክርና ትምህርት ወደ ጉን በመተው፤ ነገሩን የሚያባብስ ያንኑን የኅድረትና የሁለት ባሕርይ ኑፋቂውንና እመቤታችን «ወላዲተ ሰብእ» መሆኗን አጉልቶ የሚገልጥ ጽሑፍ ጽፎ ለቂርሎስ ላከለት። ንስጥሮስ ወዳጅ ያገኘ መስሎት ለሮሙ ፖፕ ለክለስቲኖስ ስለ ውዝግቡ ዘርዘሮ ደብዳቤ ይጽፍለታል። ፖፑ ግን ቀደም ብሎ ንስጥሮስ ስለ እመቤታችን የሰበከው ስበክት ደርሶት ስለነበረ፤

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 722.

ደግሞም እሱ ያወገዛቸውን የፔላግዮስን ተከታዮች ተቀብሎ አማካሪዎቹ በማድረጉ ተናዶ ስለነበር፤ እንዲሁም ፓትርያርክ ቂርሎስ ስለ ንስጥሮስ የክሕደት ትምህርት ዘርዘሮ ጽፎለት ስለነበረ፤ የንስጥሮስን ደብዳቤ በበጎ መንፈስ አልተቀበለውም። እንደውም በነሐሴ 430 ዓ. ም. የአውራጃ ሲኖዶስ ጦርቶ የንስጥሮስን ትምህርት አወገዘ። ንስጥሮስም እስከ 10 ቀናት ድረስ ካልተመለሰና የክሕደት ትምህርቱን ካልተወ አርሱን ራሱን እንደሚያወግዘው ማስጠንቀቂያ ጻፈለት።¹ ፖፕ ከለስቲኖስ በዚሁ ሲኖዶስ ላይ ስለ ንስጥሮስ ክሕደት ጉዳይ ፓትርያርክ ቂርሎስን ጋላፊ እንደራሴ አድርጎ ወክሎታል።² ቅዱስ ቂርሎስም ከለስቲኖስ የላከለትን ምክርና ትምህርት ተቀብሎ ንስጥሮስ ባለመመለሱ ረጅም የነገረ መለኮት ደብዳቤ ጽፎ በ4 ጳጳሳት እጅ ለከለት። በደብዳቤውም መጨረሻ የንስጥሮስን ትምህርቶች የሚከተሉትን ንስጥሮስም ሊቀበላቸው የሚገባ 12 ውግዘቶችን ጨምሮ ልከለታል። በዚህ ደብዳቤ ላይ በተዋሕዶ እምነት ላይ መለወጥን፤ መቀላቀልን፤ ጎድረትንና መለየትን (ቡዓዴን) የሚያስተምሩ መናፍቃንን ያወግዛል። የውዝግቡን እሳት የበለጠ ያቀጣጠለ ይህ ደብዳቤ እንደሆነ ብዙ ሊቃውንት ያስባሉ። ንስጥሮስም አጸፋውን 12 ውግዘቶች የያዘና የእርሱን ተቃዋሚዎች የአቡሊናርዮስ ተከታዮች ናቸው በማለት የሚከተሉትን ደብዳቤ አሰራጨ።

በንስጥሮስ የክሕደት ትምህርት ምክንያት የተነሣው ውዝግብ መላ አብያተ ክርስቲያናትንና ምእመናንን ስለበጠበጠ፤ ለውዝግቡ መፍትሔ ለማግኘት የግድ የአብያተ ክርስቲያናት መሪዎችና ኤጲስቆጶሳት የሚገኙበት ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ (ጉባኤ) እንዲደረግ አስፈላጊ መሆኑን የሮም የምሥራቁ ክፍል ንጉሠ ነገሥት ዳግማዊ ቴዎዶስዮስና የሮም የምዕራቡ ክፍል ንጉሠ ነገሥት ሣልላዊ ዋሌንቲኒያኖስ ስለ አመኑበት፤ ሲኖዶሱ በ431 ዓ. ም. በኤፌሶን ተደረገ። የጉባኤው ሰብሳቢ እንዲሆን የሮሙ ፖፕና ነገሥታቱ በተስማሙበት መሠረት የእስክንድርያው ፓትርያርክ ቅዱስ ቂርሎስ

ነበር። ጉባኤው የተደረገው ቀድሞ ዲያና የተባለችው ጣዖት ቤተ መቅደስ በነበረችው በኋላ ግን የእመቤታችን የቅድስት ድንግል ማርያም ቤተ ክርስቲያን በሆነችው ነበር። ጉባኤው ሊጀመር የታቀደው ሰኔ 7 ቀን 431 ዓ. ም. የጳጳሩ ሊጦስ ዕለት ነበር። ሆኖም ከሩቅ አገሮች የሚመጡ አያሌ ኤጲስቆጶሳት በዕለቱ ለመድረስ ባለመቻላቸው ለሰኔ 22 ቀን ተቀጠረ። የብዙ አገር ሊቃነ ጳጳሳት በጊዜው ደርሰው ነበር። ንስጥሮስም ከሁሉ ቀድሞ ከ16 ጳጳሳት ጋር ወደ ጦር ሜዳ እንደሚሄድ የጦር መሪ አያሌ የታጠቁ ወታደሮችን አስከትሎ ኤፌሶን ደረሰ። በእርግጥ ንስጥሮስ የንጉሠ ነገሥቱ ድጋፍ ስለነበረው የታጠቁ ወታደሮችን አስከትሎ መምጣቱ አያስደንቅም። በጣም የበዙት ሊቃነ ጳጳሳት፤ ኤጲስቆጶሳት፤ የኤፌሶንና የቀስጥንጥንያ ካህናትና ማኅበረ ምእመናን ግን የእርሱ ተቃዋሚዎች ነበሩ። ፓትርያርክ ቂርሎስም 50 ጳጳሳትንና ብዙ መነኩሳትን አስከትሎ ከጳጳሩ ሊጦስ በዓል ጥ ቂት ቀደም ብሎ ደረሰ። የቅዱስ ማርቆስን ስዕልና «ወላዲተ አምላክ» የሚል ጽሑፍ ያለበት የእመቤታችንን ስዕል ያለበት ሰንደቅዓላማ የያዘ አንድ መነኩሴ ከፊትለፊት ይሄድ ነበር። የኤፌሶን ሊቀ ጳጳስና በእርሱ መነኩሴ ከፊትለፊት ሥር የነበሩት 40 ጳጳሳት አስተናጋጆች በመሆናቸው ተቀምጠው ይጠባበቁ ነበር። የኢየሩሳሌሙ ሊቀ ጳጳስ ኤዮብናልዮስና የተሰሉንቄው ሊቀ ጳጳስ ፍላጥያኖስ የስብሰባው ጊዜ ከመድረሱ ከጥቂት ቀናት በፊት ደረሱ። የሮሙን ፖፕ የወከሉት 2 ጳጳሳትና አንድ ካህን ነበሩ። ፖፑ ይህን ያህል ሰው ሲወክል ይህ የመጀመሪያ ጊዜው ነበር። እነሱም በመንገዱ ርቀት ምክንያት ዘግይተው ነው የደረሱት። በደረሱም ጊዜ በሁለቱ ቡድን መካከል በኋላ ፈራጅ ለመሆን ፈልገው ወደ ስብሰባው አልገቡም። በቅርቡ በጉረቤት አገር ይኖሩ የነበሩት የአንጾኪያው ፓትርያርክ ዮሐንስና በእርሱ ሥር የነበሩት ኤጲስቆጶሳት ግን ያለ ምንም ምክንያት አልመጡም። የአንጾኪያው ዮሐንስ ያልመጣው ግን የንስጥሮስ ተቁርቋሪና ዋና ደጋፊ ስለነበረና ጉባኤው ደግሞ በንስጥሮስ ላይ የሚፈርድ መስሎ ስለታየው ነበር። የአንጾኪያው ዮሐንስ የንስጥሮስ የትምህርት ቤት ጓደኛና የክሕደት ትምህርቱም ደጋፊ ነበር። ቂርሎስና በጉባኤው ቦታ የደረሱት ሁለት ሙሉ ሳምንታት ሲጠብቁ ቆዩ።

¹ Ibid; Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 216.

² B. K. Stefanidis, op. cit., p. 216.

ሊቀ መንበሩ ቂርሎስና ለጉባኤው የመጡት የቤተ ክርስቲያን መሪዎች ከዚያ የበለጠ ለመቆየት ስላልቻሉ ሰብሰባው ሰኔ 22 ቀን እንዲከፈት ሆነ። በንጉሠ ነገሥቱ የተወከለው ሲቪል እንደራሴ የንስጥሮስ የቅርብ ወዳጅ ስለነበረ፤ መላው አባላት ሳይመጡ ስብሰባ እንዳይጀመር ተቃወመ። ሁሉም መጥተው ሳለ ሳይመጡ የቀሩት የአንጻሪያው ሊቀ ጳጳስና የእርሱ ኤጲስቶጶላት ብቻ ነበሩ። ይህንም ያደረጉት ጉባኤው እንዳይሰበሰብ ለማድረግ መሆኑ አያጠራጥርም። የንጉሠ ነገሥቱ እንደራሴ የስብሰባውን መጀመር ቢቃወምም ጉዳዩ የቤተ ክርስቲያን ጉዳይ በመሆኑ የተገኙት 200 አባላት ዝም ብለው ስብሰባውን ጀመሩ።

ጉባኤው በተሰበሰበ በመጀመሪያው ቀን ንስጥሮስ ተጠርቶ የተከሰሰበትን ነገር እንዲያስረዳ ቢጠየቅ በጉባኤው ላይ የነበሩት ሁሉ የእርሱ ተቃዋሚዎች መሆናቸውን በማወቁ «ጉባኤው በሙሉ ካልተሰበሰበ አልቀርብም!» ብሎ እምቢ አለ። ንስጥሮስ ሦስት ጊዜ ተጠርቶ ባለመቅረቡ ስብሰባው ያለ ንስጥሮስ ቀጥሎ ስለ ተሰበሰበበት ጉዳይ ይወያይ ጀመር። በጉባኤው መጀመሪያ የኒቅያ ጉባኤ ቃለ ሃይማኖት (መግለጫ) ተነበበ። ከዚያም በኋላ ቂርሎስ ለንስጥሮስ የላከው ሁለተኛው መልእክት ተነበበ። መልእክቱ ከኒቅያው አንቀጽ ሃይማኖት ጋር ተመሳክሮ የሚጻረር ነገረ የሌለበት መሆኑ ስለ ተረጋገጠ ጉባኤው በሙሉ ድምፅ ተቀበለው። በሁለተኛው ስብሰባ ላይ ንስጥሮስ ለቂርሎስ የላከውን ጽሑፍ አንድ ባንድ ጉባኤው መርምሮ፤ ጽሑፉ አባቶችና ቤተ ክርስቲያን ከሚያስተምሩት ትምህርት ጋር የማይስማማና እንደውም የሚጻረር በመሆኑ ጉባኤው በአንድ ድምፅ ተቃወመው።

በሦስተኛው ስብሰባ 12 የውግዘት አንቀጾች የያዘ በኦርቶዶክስ ነገረ መለኮት ትምህርት የተሞላ የቅዱስ ቂርሎስ ደብዳቤ ተነበበ። ጉባኤው ይህንም ደብዳቤ ከቀደሙ የቤተ ክርስቲያን አባቶች መጻሕፍት ጋር በማነጻጸር ከመረመረ በኋላ ያለ አንዳች ተቃውሞ ተቀበለው። ከዚያ በኋላ ጉባኤው የንስጥሮስን የክሕደት ትምህርት አንድ ባንድ መርምሮ ንስጥሮስንና የኑፋቄ ትምህርቱን አወገዘ። በጉባኤው የነበሩት ጳጳሳት ከዚህ የሚቀጥለውን በአንድ ድምፅ እየጮሁ ተናገሩ፡-

«ንስጥሮስን የማያወግዝ እሱ ራሱ ውጉዝ ይሁን። የኦርቶዶክስ ሃይማኖት ንስጥሮስን ታወግላለች። ይህ የተቀደሰ ሲኖዶስ ንስጥሮስን ያወግዛል። ማናቸውም ከንስጥሮስ ጋር ኅብረት የሚያደርግ ውጉዝ ይሁን! ሁላችንም የንስጥሮስን ደብዳቤና እምነቱን እናወግዛለን። ሁላችንም ንስጥሮስንና ተከታዮቹን፤ የክሕደት እምነቱንና የክሕደት ትምህርቱን እናወግዛለን። ሁላችንም ንስጥሮስን እናወግዛለን።»¹

ከዚያ በኋላ ስለ ምሥጢረ ሥጋዊ የተነገሩ የቀደሙ አበው መጻሕፍት በሙሉ ተነበው በታላቅ ደስታ ተደምጠዋል። በመጨረሻም የሚከተለው በንስጥሮስ ላይ የውግዘት ቃል ተነብቦ 200 ሁሉ ጳጳሳት በፊርማቸው አጽድቀውታል፡- «ንስጥሮስ የተፀረፈ (የተሰደበ) ጌታችን ኢየሱስ ክርስቶስ በዚህ ሲኖዶስ አማካይነት ንስጥሮስን ከጽጵስና መንበሩና ከማናቸውም የክህነት ሥልጣኑ እንዲሁም ከተቀደሰች የቤተ ክርስቲያን አንድነት ለይቶታል (አውግዞታል)።»² የኤፌሶን ነዋሪዎች በሙሉ ጉባኤው በተደረገበት አካባቢ ወጥተው የጉባኤውን ውሳኔ ሴቱ በዕልልታ ወንዱ በሆታ ተቀብለውታል። ቂርሎስንም ሕዝቡ በችቦ ካህናቱ በጽናና በጥላ አጀበው ሆ! እያሉ ወደ መኖሪያው ቤት አደረሱት።³

ጉባኤው ከአለቀ ከጥቂት ቀናት በኋላ (ሰኔ 27 ቀን) የአንጻሪያው ዮሐንስና 42 ተከታዮቹ ጳጳሳት ወደ ኤፌሶን ደረሱ። አብረውት የመጡት ጳጳሳት የታወቀ ሀገረ ስብከት የሌላቸውና ቀደም ብሎ እነዚህ ጳጳሳት ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያንን ሳይጠብቁ በመቅረታቸው ከሥልጣን የተወገዱ እንደነበሩ ይነገራል። የአንጻሪያው ዮሐንስና ደጋፊዎቹ ጳጳሳት ኤፌሶን እንደደረሱ ንስጥሮስ መወገዝን ስምተው ተናደው ተቃራኒ ጉባኤ አደረጉ። ይህንም ጉባኤ ሲያደርጉ የኤፌሶን ሕዝብ እየተቃወመ ነበር። በዚያ በችኮላ በአደረጉት ጉባኤ የኤፌሶኑን ጉባኤ ሊቀ መንበር ፓትርያርክ ቂርሎስንና የኤፌሶኑን ሊቀ ጳጳስ ሜምፍንን በመናፍቅነትና በቤተ

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 724.

² Ibid, p. 725.

³ Ibid.

ክርስቲያን ውስጥ ሥርዓት-አለበኝነትን (ረብሻን) በመፍጠር አውገዙ። እንዲሁም ከቂርሎስ ጋር የተባበሩትን ጳጳሳት የቂርሎስን ሀሳብ እስካሳወገዙ ድረስ ውጥዛን (የተወገዙ) እንደሚሆኑ አወጁ።

ሐምሌ 10 ቀን የፖፑ ተወካዮች ወደ ጉባኤው ገብተው የጉባኤውን ውሳኔዎች አጽድቀዋል። የፖፑ ተወካዮች ባሉበት ሌሎች 5 ስብሰባዎች ተደርገዋል። በእነዚህም ስብሰባዎች ከሌሎች ጉዳዮች በተጨማሪ የፕላግፎስን የክሕደት ትምህርት አውግዘዋል። በተጨማሪም ጉባኤው የተለያዩ ደብዳቤዎችን በአንድነት አርቅቀው ለሚመለከታቸው ሁሉ ልከዋል። እንዲሁም ሥርዓተ ቤተ ክርስቲያንንና አስተዳደርን የሚመለከቱ 6 ቀኖናዎችን ደንግገዋል።

ሁለቱም የቂርሎስና የንስጥሮስ ወገኖች የስብሰባቸውን ውሳኔዎች ለደካማው ንጉሠ ነገሥት አቀረቡ። እሱ ግን ውዝግብ የተነሳበት ጉዳይ ምንም ሳይገባው ወደ ንስጥሮስ ድጋፉን አዘነበለ። ነገር ግን ቅዱስ ቂርሎስንና የኤፌሶንን ጉባኤ ውሳኔ በመደገፍ የቀስጥንጥንያ ሕዝብና መነኩሳት ታላቅ ሕዝባዊ ሰላማዊ ሰልፍ በየቀኑ ስላደረጉ ንጉሡ ፈርቶ ለእመቤታችን ድንግል ማርያም ለመስገድ ተገደደ። በመጨረሻም የሁለቱንም ውሳኔዎች በማጽደቅ ንስጥሮስን፣ ቂርሎስንና ሜምፍንን ከሥልጣናቸው እንዲወርዱ አዘዘ። ሦስቱም የተወገዙት ሊቃነ ጳጳሳት ተይዘው እስር ቤት እንዲገቡ ተደረገ። ሁለቱም ወገኖች የንጉሡን ውሳኔ በመቃወም ለንጉሡ አቤቱታ አቀረቡ። ንጉሡም በዚያን ጊዜ ከሁለቱም ወገኖች ስምንት ስምንት እንደ ራሴዎች መርጠው ለ ወይይት ኬ ልቂዶን ወደሚገኘው ቤተ መንግሥቱ እንዲልኩ አዘዘ። በስብሰባውም ላይ የፖፑ ተወካዮችና የአንጾኪያው ዮሐንስ እንዲገኙ ተጠይቀው ነበር። ቂርሎስና ሜምፍን በእስር ቤት እንዲቆዩ ሲደረግ፣ ንስጥሮስ ግን አንጾኪያ በሚገኘው በዱሮ ገዳሙ እንዲቆይ ነው የተደረገው። ከንጉሡ ጋር የተደረገው ወይይት ውጤት አልባ ነበር። በመጨረሻ በሕዝብ ጩኸት ብዛት በጥቅምት ወር ቂርሎስና ሜምፍን ከእስር ቤት እንዲለቀቁ ሆነ። ጳጳሳቱ ሁሉ ወደየሀገረ ስብከታቸው እንዲሄዱ ታዘዙ። በዚሁ ወር ማክሲሚያን የሚባል እጲስቆጶስ በንስጥሮስ ፈንታ የቀስጥንጥንያ ፓትርያርክ ሆኖ ተሾመ።

የንስጥሮስ ወዳጅ የነበረው ንጉሠ ነገሥት አሁን ዋና ጠላቱ ሆነ፤ ንስጥሮስ በግዞት ወደ ተለያዩ አገሮች ይላክ ጀመር፤ በሥልጣን ዘመኑ ብዙ ሰዎችን መናፍቃን ናቸው በማለት ያሳድድ የነበረ ሰው አሁን እሱ መናፍቅ ተብሎ ወደ ተለያዩ አገሮች ይጋዝ ይሰደድ ጀመር። የጸፋቸው መጻሕፍት ሁሉ በንጉሡ ትእዛዝ በእሳት እንዲጋዩ ተደረገ። በመጨረሻም በ439 ዓ. ም. በግዞት እንዳለ (ምናልባትም በግብጽ) ከዚህ ዓለም በሞት ተለየ። በዚያን ጊዜ የነበሩት ጠላቶቹ ሲጽፉ ንስጥሮስ ጌታን የሰደበበት ምላሱ ተልቶ ነው የሞተው ይላሉ።¹

የአንጾኪያው ፓትርያርክ ዮሐንስ ውሎ አድሮ የማያዋጣው መሆኑን ተገንዝቦ ለንስጥሮስ የሚያደርገውን ድጋፍ ጨርሶ ተወ። ከቅዱስ ቂርሎስም ጋር ደብዳቤ እየተጻጸፈ ግንኙነት ማድረግ ጀመረ። አንድ ረዘም ያለ የሃይማኖት መግለጫ ጽፎ ጳውሎስ በሚባል በኤሚሳ ኤጲስቆጶስ እጅ ለቂርሎስ ላከ። በዚህ በእምነት መግለጫው ላይ እመቤታችን «ወላዲተ አምላክ» የሚለውን ሐረግ ተቀብሎአል። ቂርሎስም በዚህ መግለጫ ረክቶ ነበር፤ ሆኖም ንስጥሮስን ማውገዝን በመግለጫው ላይ ባለመጨመሩ ቅር ብሎት ስለነበረ ይህን ውግዘት እንዲጨምር ጽፎለት ነበር። ዮሐንስም በዚህ በመስማማቱ ለጊዜው በሁለቱ ቡድኖች መካከል ሰላም ወረደ።

በጥንት ቤተ ክርስቲያን የተ ነሡት መናፍቃን ጨርሰው ሲጠፉ፣ የንስጥሮስ እምነት ግን በተደራጀ ሁኔታ እስከ ዛሬ ድረስ ይገኛል። የንስጥሮስ ትምህርት በመካከለኛው ምሥራቅ ለጥቂት ጊዜ ሲስፋፋ ቆይቶአል። ኤዴሳ የምትባለውም ከተማ ዋና መናኸሪያው ነበረች። የንስጥሮስ ተከታዮች በብዛት የተስፋፉት በፋርስና በባቢሎን ነበር። በኋላ ግን እስከ ሕንድና ቻይና ድረስ እንደተስፋፉ ይነገራል።

በመጨረሻም 3ኛው የኤፌሶን ዓለም-አቀፍ ሲኖዶስ የፔላግፎስን ትምህርት በማውገዝ ስብሰባውን ጨርሷል። የፔላግፎስ የኑፋቄ ትምህርት በሚቀጥለው ምእራፍ ይገለጻል።

¹ Schaff, Philip, op. cit., vol. III, p. 728.